JÓZEF ORZECH

SAMOUCZEK

DO NAUKI

JĘZYKA ŁACIŃSKIEGO

UŁOŻONY NA PODSTAWIE TEKSTÓW LITURGICZNYCH.

Ćwiczenia — Gramatyka — Słowniczek.

1 9 3 8

NAKŁADEM WŁASNYM.
GŁÓWNY SKŁAD W „KIOSKU KATOLICKIM" — TARNÓW, PLAC KATEDRALNY 6.
CZCIONKAMI DRUKARNI DIECEZJALNEJ — TARNÓW, KATEDRALNA 3.

JÓZEF ORZECH

Samouczek
do nauki
Języka Łacińskiego
ułożony na podstawie tekstów liturgicznych.

1938.
Nakładem własnym.
Główny skład w „Kiosku Katolickim“ Tarnów, Plac Katedralny 6.
Czcionkami Drukarni Diecezjalnej w Tarnowie.

Nrus. 3424.

NIHIL OBSTAT.

Tarnoviae, die 8 Julii 1937.

Dr J. Stanczykiewicz
censor ex officio

IMPRIMATUR.

Tarnoviae, die 9 Julii 1937.

† Franciscus
Eppus

PRZEDMOWA.

W obecnej chwili jesteśmy świadkami żywego ruchu liturgicznego wśród społeczeństw katolickich. Pocieszające to zjawisko budzi nadzieję, że ruch ten przyczyni się do pogłębienia życia religijnego, życia i czucia z Kościołem: „sentire cum Ecclesia". L i t u r g i a bowiem jest najskuteczniejszą szkołą wiary i zdrowej pobożności; doskonałą wychowawczynią, wyposażoną we wszelkie środki sztuki, muzyki, rzeźby, słowa, akcji dramatycznej, zdolne do głębi duszę ludzką poruszyć i do Boga porwać.

Dla wielu jednak — niestety — skarby liturgii w skromnej tylko części są dostępne, a to dla braku znajomości języka liturgicznego. N. p. kilkutysięczny zastęp o r g a n i s t ó w, d y r y g e n t ó w i c h ó r y k o ś c i e l n e — jakże mało korzystają z pełnych treści świętych zdań śpiewanych podczas nabożeństw z powodu n i e z n a j o m o ś c i ł a c i n y.

A całe rzesze z a k o n n e, śpiewające lub odmawiające codzienne „officium divinum", czyż nie pragną, by ich „służba Boża" stawała się coraz więcej „rationabile obsequium" — „rozumną służbą"? Stać się to może znowu przez nabycie znajomości języka tegoż officium.

Dla k a ż d e g o zresztą k a t o l i k a język łaciński — obok ojczystego winien być drogi. Jest on przecież językiem Kościoła, językiem wiary, Ołtarza, Świętych Tajemnic, językiem, w którym przez tyle wieków nie tylko duchowieństwo, lecz także i wierni „dniem i nocą" wspólne modły i śpiewy do Boga zanosili i „przez liturgię nabywali tej znajomości rzeczy Bożych, która dzisiaj tak wyraźnie przejawia się z zabytków owych wieków średnich" (Pius XI Divini cultus).

Inne narody posiadają już popularne podręczniki do nauki liturgicznego języka łacińskiego.)*

**) W Niemczech n. p. używane są książeczki Zwiora, Leitla, z nowszych zaś Fr. Schneidra: Die Muttersprache unserer Kirche, Eine Einführung für das Volk. Herder, Freiburg in B. 1928. — i inne*

Aby przeto i u nas ułatwić naukę tego języka tym, którzy nie mieli sposobności uczyć się go w szkole, podpisany podsunął autorowi, długoletniemu nauczycielowi języka łacińskiego, myśl ułożenia niniejszego krótkiego, popularnego „Samouczka". Nie znajdzie tu czytelnik opowiadań ze starożytnej historii ani mitologii; inny bowiem cel nam tu przyświecał, mianowicie: możliwie uprzystępnić uczniowi naukę bez obarczania jego pamięci zbędnymi szczegółami starożytnymi, wprowadzając go od razu w krąg zdań, myśli, opowiadań i wyrażeń składających się na najwznioślejszą mowę, jakiej codziennie używa Kościół w swej liturgii. Ufamy, że niniejsze dziełko będzie niemałą pomocą dla tych, którzy podczas Mszy św. już używają mszalika.

Niech więc ten nowy „Samouczek" posunie nas o nowy krok ku głębszemu zrozumieniu liturgii, a przez nią ku ściślejszemu zespoleniu z Kościołem i Chrystusem.

Klasztor Najświętszego Serca Jezusowego
w Zbylitowskiej Górze, w czerwcu 1937 r.

Ks. W. Orzech.

Przed rozpoczęciem nauki należy sprostować następujące błędy:

str.	zamiast:	ma być:
1	Łacińskiego	łacińskiego
9 w. 15 z góry:	expecto	exspecto
19 Vocabula wiersz 4	ut (przysł.)	ut (spójnik)
21 Ćwiczenie	Dzień większy	Dzień jest większy
23 w. 6 z dołu:	z wami, z wami	z wami, z nami
26 „ 2 „	haec aud se	haec apud se
27 „ 1 z góry:	Ieiunio	Ieiuno
27 „ 10 z dołu:	hic salus	hic salvus
28 „ 8 „	zdana	zdania
29 „ 4 z góry:	(1 przyp.!)	(4 przyp.!)
30 „ 7 „	adiicientur	adicientur
31 „ 16 „	wzgardzis	wzgardzisz
31 „ 2 z dołu:	Canu	Cana
32 „ 7 i 8 z góry:	Ephpheta	Ephphetha
32 „ 10 z góry:	extinguuntur	exstinguuntur
35 „ 17 „	sacerdotes	sacerdos
35 „ 2 z dołu:	Rescipit-ne	Respicit-ne
46 „ 14 „	clarus,	clarus
47 „ 20 „	przypadku	przypadka
47 „ 2 „	expectatus expectati	exspectatus exspectati
54 „ 15 z góry:	na pytanie: ile? na pytanie: Który z rzędu?	(na pytanie: ile?) (na pytanie: Który z rzędu?)
63 „ 2 z dołu:	podnosiłem	podniosłem
67 „ 12 „	cin-g-ite!	cing-ite!
85 „ 14 „	Galilieae	Galilaeae
85 „ 12 „	gehannae	gehennae
85 „ 17 z góry:	fugo	fugio... uciekam
86 „ 7 z dołu:	ieiunio	ieiuno
86 „ 15 „	hyzop, kropidło	hyzop
91 „ 16 „	pónera	pónere
92 „ 4 „	za co	co za jeden,
93 „ 18 z góry:	quntum	quintum

Nadto poprawić:

Na str. 15 należy w ustępie II. obniżyć zdanie 3, 4, 5, 6 o jedną linijkę, aby tłumaczenie polskie przypadło w tej samej linii.

Na str. 37 w. 17 z dołu po słowach: do Heroda dopisać: zob. ust. 44.

Na str. 49 w Rodzaju nijakim dodać przed altare odmianę:

Singularis

1. *nomen* imię
2. *nomin* **-is** imienia

3. *nomin* **-i** imieniowi
4. *nomen* imię
6. *nomin* **-e** imieniem

Uwagę 1 poprawić następująco:

Rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone na -e, -al, -ar mają w 6 przyp. końcówkę: **-i,** inne mają końcówkę: **-e** (według: nomen).

Pluralis

1. *nomin* **-a** imiona
2. *nomin* **-um** imion
3. *nomin* **-ibus** imionom
4. *nomin* **-a** imiona
6. *nomin* **-ibus** imionami

Według: *altar* **-ia** tworzą liczbę mnogą rzeczowniki zakończone na -e, -al, -ar; inne według *nomin* **-a.**

Na str. 69, wiersz 2 z góry: punieus — dopisać: karzący.

Na str. 72, w. 8 z dołu: dopisać: zob. ust. 31 z Części I.

Na str. 73, na końcu przyimków — dopisać: przykłady zobacz na str. 44, 45, 46 pod l. 1, 2, 3, 4.

Na str. 78, w tabelce w Czasie zaprzeszłym w pierwszym wierszu zamiast: eramu - ma być: eram.

Na str. 80, przy słowie: Aegyptus dopisać: rodz. żeńskiego przy słowie: alter dopisać: 2 przyp. alterius, 3 alteri.

Na str. 81, przy słowie: arbor dopisać: rodz. żeń.

Na str. 85, dopisać w 1 wierszu: éxiet — exibit fut. I.

Na str. 94, przy słowie: sémita dopisać: rodz. żeń. przy słowie: scissus dopisać: (od scindo).

WSKAZÓWKI

do używania tej książki.

Samouczek ten składa się z trzech części:

Część I zawiera ustępy ułożone według porządku wskazanego przez najważniejsze zasady językowe. Na końcu podano wyjaśnienie pospolitych skrótów, nazwy dni tygodnia, miesięcy, świąt i t. p.

Część II zawiera objaśnienia i wzory gramatyczne (t. j. odmiany, nieco uwag ze składni).

Część III stanowi słowniczek wyrazów użytych w części I.

Porządek przerabiania każdej lekcji — po zaznajomieniu się z czytaniem i akcentowaniem — powinien być następujący:

1) odczytać głośno ustęp z Części I, uważając starannie na należyte akcentowanie wyrazów,

2) przerobić dokładnie — czyli opanować pamięciowo i rozumowo — wskazany pod tytułem ustęp z Części II oznaczony liczbą,

3) przetłumaczyć dany ustęp z Części I przy pomocy słówek podanych po nim.

4) Ćwiczenia polskie dodane pod słówkami przetłumaczyć i napisać po łacinie (ewentualnie poprosić kogoś o poprawienie).

5) Na podane pytania łacińskie odpowiedzieć po łacinie słowami wziętymi z danego ustępu (odpowiedź można także napisać w zeszycie).

6) Od ustępu 14 nieznane słówka należy wyszukiwać w słowniczku.

7) Piękniejszych ustępów i zdań należy się uczyć na pamięć.

Wykonanie wskazanych wyżej ćwiczeń da w każdym wypadku uczucie zadowolenia, obudzi zainteresowanie i wiarę we własne siły.

Nie należy przystępować do dalszych ustępów, dopóki poprzedni nie został opanowany (pod względem wygłoszenia, tłumaczenia, słówek i odmian).

Po przerobieniu każdych pięciu ustępów należy urządzić powtórkę dla utrwalenia dotychczasowego materiału (w myśl zasady: Repetitio est mater studiorum, oraz: Tantum scimus, quantum memoria tenemus).

Część I.

AKCENTOWANIE WYRAZÓW.

Akcent czyli natężenie głosu, przycisk w polskim języku mają wyrazy **na zgłosce drugiej od końca**, np. bło - go - sła - **wień** - stwo, nie - po - ka - **lá** - na, prze - i - sto - **czé** - nie i t. p.

W łacinie akcentowana jest zgłoska **druga** lub **trzecia** od końca wyrazu.

Reguł akcentowania nie podajemy tutaj, natomiast znaczyć będziemy **kreską** nad samogłoską (np. á-) akcent tylko **na zgłosce trzeciej** od końca.

Np. cum homí-nibus (z ludźmi), cum inve-néritis (gdy znajdziecie). Akcentu na drugiej zgłosce **nie będziemy znaczyć** ze względu na podobieństwo z językiem polskim, a więc: benedictus, laudate — wymówimy akcentując: bene-díktus, lau-dáte.

Dobre akcentowanie jest w łacinie koniecznym warunkiem poprawnego czytania, po dobrym akcencie poznajemy dobrego łacinnika, dlatego należy dołożyć starania do zdobycia poprawnej wymowy i dobrego akcentu.

ĆWICZENIA w czytaniu i akcentowaniu.

Uwaga. Liczby podane w tym ustępie w nawiasie wskazują na sposób wymawiania poprzedniego wyrazu, objaśniony zaraz niżej pod tą samą liczbą.

Ave (13) María, (nie: Marja, lecz Ma - rí - a) grátia (11) plena, Dóminus Tecum (1), benedicta (1) Tu in muliéribus et benedictus fructus (1) ventris (13) Tui Iesus (16). Sancta (1) María, Mater Dei, ora pro nobis peccatóribus (1) nunc (1) et in hora mortis nostrae (15). Amen.

Christus Dóminus quo (4) témpore natus sit.

Anno a creatione (1 i 11) mundi, quando (4) in princípio (2) Deus creavit (1) coelum (15) et terram, quínquies (czyt.: kwinkwies) millésimo centésimo (2) nonagésimo nono (w roku 5199) — a dilúvio (13) vero (13) anno bis millésimo (6) nongentésimo (6) quinquagésimo (czyt.: kwinkwagezimo) séptimo (2957) — a nati-

vitate (13) Ábrahae (15) anno bis millésimo quintodécimo (4 i 2), (t. j. w roku 2015) — ab unctione (11) David in regem anno millésimo tricésimo (2) secundo (1) (1032) — hebdómada sexagésima quinta (4) iuxta (16) Danielis prophetiam (8 i 11) — Olympiade centésima (2 i 6) nonagésima quarta (4) — ab urbe Roma cóndita (1) anno septingentésimo quinquagésimo (4) secundo (1) — anno impérii Octaviani (1 i 13) Augusti quadragésimo (4) secundo (1), toto orbe in pace compósito (1 i 6), sexta mundi aetate (15), Iesus (16) Christus, aeternus (15) Deus aeternique (15 i 4) Patris Fílius in Béthlehem Iudae (16) náscitur (2) ex María Vírgine (13) factus (1) Homo.

(Z „Martyrologium Romanum").

Wymowa łacińskich głosek.

Inaczej, niż w języku polskim, czyta się następujące litery:

1) c oraz: **ca**, **co**, **cu** — czytaj: **k**, **ka**, **ko**, **ku**, np.: **nunc** = nunk (teraz), **peccatum** = pekkatum (grzech), **ecclésia** = ekklezja (kościół), **Creator** = Kreator (Stwórca), **arca** = arka, **custódia** = kustodia (straż).

2) **ce**, **ci** czyta się: **ce**, **ci** (nie tak, jak polskie: ci bogaci bracia, lecz jak niemieckie: Ziffer, Zins, lub polskie: prowincja), np.: **píscium** = piscium (ryb), **recepit** = recepit (nie: rekepit!), **occídit** = okcídit (zabił), **cécidit** = cécidit (upadł).

3) **cy**, **coe**, **cae** czyta się jak: **cy**, **ce**, **ce**, np.: **Cyprus** = Cyprus (wyspa Cypr), **in coelis** = in celis (w niebiesiech), **caedes** = cedes (zabójstwo).

4) **qui**, **quae**, **quod**, **quorum** i t. p. czytaj: **kwi**, **kwe**, **kwod**, **kworum** (który).

5) **sua** czytaj: sua, ale: **suavis** czytaj: **swawis** (słodki), **consuetudo** czytaj: konswetudo (przyzwyczajenie).

6) s następujące po: **l**, **n**, **r** czyta się jak: **z**, np.: **densus** = denzus (gęsty), **excelsus** = ekscelzus (wysoki), **cursus** = kurzus (bieg).
s między samogłoskami (a, e, i, o, u, y, także ae, oe, au, eu) czyta się jak **z**, np.: **tenebrosus** = tenebrozus (ciemny), **occasio** = okkazio zbliżone do okkazjo (sposobność), **caesus** = cezus (zabity).

Uwaga: **sursum** czytaj: **sursum** (w górę), (**nie**: **zurzum**).

7) **th** czytaj jak t, np.: **thronus** = tronus (tron), **Béthlehem** = Bétlehem.

8) **ph** czytaj jak **f**, np.: **Philippus** = Filippus, **pharisaeus** = farizeus, **órphanus** = órfanus (osierocony).

9) **rh** czytaj jak **r**, np.: **myrrha** = myrra.

10) **ngu** czytaj jak **ngw**, np.: **lingua** = lingwa (język), **sanguis** = sangwis (krew), **unguentum** = ungwentum (maść).

11) **-tia, -tio, tiae, -tiu** czytaj jak: cia, cio, cie, ciu (zbliżone do cja, cjo, cje, cju) np.: **reveréntia** = rewerenci-a (uszanowanie), **redemptio** = redempci-o (odkupienie), **Pontius Pilatus** = Ponci-us Pilatus (Piłat z Pontu, czyli Poncki).

12) **-stia, -stiae, -stio, -stiu,** oraz **-xtio** czytaj: stia, stie, stio, stiu, xtio i t. p. **(a nie: cja, cjo, i t. d.!)**, np.: **hóstia** = hosti-a (ofiara), **permixtio** = permiksti-o (pomieszanie), hóminum **agréstium** turba, czytaj: agresti-um (gromada ludzi wiejskich).

13) **v** czytaj jak: w, np.: **vinum** = **winum** (wino), Quo **vadis**, Domine? czytaj: wadis (Dokąd idziesz, Panie?).

14) **x** czyta się: a) **przed spółgłoskami** jak **ks, np.**: **excedo** = ekscedo (występuję), **éxpleo** = ékspleo (wypełniam), **expecto** = ekspekto (wyczekuję);

b) **przed samogłoskami** czyta się **raz jak gz, np.**: **examen** = egzamen (rój), **exemplum** = egzemplum (przykład), **exíguus** = egzíguus (mały), **éxitus** = égzitus (wyjście), **éxuo** = égzuo (zdejmuję), **to znowu jak ks, np.**: **exaudio** = eks-audio (wysłuchuję), **éxeo** = eks-eo (wychodzę), **éxigo** = eks-igo (wymuszam), **exopto** = eks-opto (życzę sobie), **exuro** = eks-uro (wypalam).

15) **ae, oe** czytaj jak: e, np.: **Rex aeternae glóriae,** czytaj: Reks eterne glori-e (Król wiekuistej chwały).

16) Rzymianie przyjęli alfabet z języka greckiego, w którym nie ma litery: **j** (zwanej półsamogłoską — semivocalis), pisali zatem wszędzie: **i**. W późniejszych czasach zaczęto odróżniać obie głoski, pisano więc przed samogłoskami: **j**, np. jugum (jarzmo), majestas (majestat), adjutórium (pomoc). Dzisiaj piszemy w każdym wypadku: **i**, np. **Iesus, Ioannes, iudex** (sędzia). W księgach kościelnych znajdujemy jeszcze literę **j**, piszą więc: Jesus, Joannes, Jéricho.

Uwaga 1. Wymowa łacińska nie jest dokładnie jednakowa we wszystkich krajach (np. we Włoszech, Francji, Niemczech), lecz upodabnia się do wymowy języków danego kraju, stąd np. Włoch wymawia: in czelis, a Polak: in celis (in coelis — w niebie), súszipe, a Polak: súscipe (przyjmij).

Uwaga 2. W łacinie nie ma polskich l i t e r: w, ć, ś, ź, ń, ż, j, ł, ą, ę, ó, gdyż takich d ź w i ę k ó w (głosów) we wyrazach łacińskich nie spotykano. Litera **k** z biegiem czasu została zarzucona, na jej miejsce pisano **c** i **q**.

Ustępy do czytania i tłumaczenia.

1. Lingua Latina.

(I deklinacja, zobacz II Część gramatyczna pod liczbą 1).

1. Lingua Latina.
2. Lingua Latina est lingua nostrae Ecclésiae. (2 przyp.).
3. Linguam Latinam (4 przyp.). áudio **in** ecclésia (6 przyp.).
4. Lingua saepe pugnamus (6 przyp.).
5. Linguae multum debemus (3 przyp.).

1. Język łaciński.
2. Język łaciński jest języ**kiem** naszego Kościoła (czyim?).
3. Język łaciński (kogo? co?) słyszę w kościele (gdzie?).
4. Językiem często walczymy (czym?).
5. Językowi wiele zawdzięczamy (komu?).

Vocabula.	**Słówka.**
lingua Latina	język łaciński
nostra Ecclésia	nasz Kościół
in ecclésia (6 przyp.)	w kościele (na pytanie: gdzie?)
áudio linguam (4 przyp.)	słyszę język (kogo? co?)
est lingua (1 przyp.)	jest języ**kiem**
saepe pugnamus	często walczymy
multum debemus	wiele zawdzięczamy

Uwaga 1. est lingua tłumaczymy: jest języ**kiem, a nie**: jest język.

2. Imiona własne i **przymiotniki** od nich utworzone piszemy w łacinie **wielką literą**, np.: lingua Latina — język łaciński (nazwany od Latynów).

Ćwiczenie. Na podstawie ustępu pierwszego odpowiedz po łacinie na następujące pytania:

Lingua Latina **quid** est?	**Czym** jest język łaciński?
Quid áudio in eccclésia?	**Co** słyszę w kościele?
Ubi áudio linguam Latinam?	**Gdzie** słyszę język łaciński?

2. Linguae variae.

(zob. Część II pod liczbą 1 i 5).

1. In terra mult**ae** lingu**ae** sunt.
2. Vári**ae** sunt terrarum lingu**ae**.
3. Linguarum forma mira est.
4. Loquebantur vári**is** lingu**is**.
5. Natura bestiis linguam non

1. Na ziemi są liczne języki (jest wiele języków).
2. Rozmaite są języki krajów.
3. Wygląd języków jest dziwny.
4. Mówili rozmaitymi językami (czym? przyp. 6).
5. Natura zwierzętom mowy

dedit.	nie dała (zob. Uwagę).
6. Fábulae multis linguis (6 przyp.) compósitae sunt.	6. Bajki wieloma językami (czym?) ułożone są (zob. Uwagę).
7. **Suam** quisque amat máxime **linguam.**	7. Każdy kocha najbardziej **swój język** (kogo?) (zob. Uw. 1).
8. Et tu **tuam** nonne amas máxime **linguam?**	

Uwaga 1. W języku łacińskim wyrazy nie zawsze następują po sobie w tym samym porządku, co i w polskim języku (np. wyżej zdanie 5, 6, 7, 8), toteż najpierw należy ustalić, które wyrazy stanowią razem wspólną całość myślową, czyli należą do siebie (przymiotniki i zaimki należą do rzeczowników), a następnie przetłumaczyć zgodnie z poczuciem języka polskiego, a więc lepiej: zdanie 5: Natura nie dała mowy zwierzętom, zd. 6: Bajki są ułożone wieloma językami, zd. 8: A ty czyż nie kochasz najbardziej swojego języka?

Uwaga 2. W słówkach jest podana w nawiasie końcówka drugiego przypadka, np.: forma (ae).

Vocábula.	**Słówka.**
terra (ae) nova	ziemia nowa, kraj nowy
in terra (6 przyp.)	na ziemi (na pyt.: gdzie?), w kraju
multae linguae (licz. mn.)	liczne języki, wiele języków
forma (ae)	forma, wygląd, kształt
mira forma	dziwny kształt, dziwna forma
natura (ae)	natura, przyroda
béstia (ae) doméstica	zwierzę domowe
fábula pulchra	bajka piękna, opowieść piękna
vária forma	rozmaity wygląd, różny kształt
loquebantur linguis (6 prz.)	mówili językami (czym?)
non dedit	nie dał, nie dała
fábula compósita est	bajka jest ułożona
quisque amat linguam (4 prz.)	każdy kocha język (kogo? co?)
sua lingua	swój język
máxime	najbardziej (jak?)
et tu	i ty, a ty
tua lingua	twój język
nonne?	czyż nie? (odpowiedź: tak!)
amas linguam (4 prz.)	kochasz język (kogo? co?)

Uwaga 1. Przymiotnik należący do rzeczownika jest często oddzielony od niego innymi wyrazami, jak wyżej w zdaniu 3, 7 i 8; przy tłumaczeniu jednak należy łączyć je razem.

Uwaga 2. Rzeczownik w 2-gim przypadku bardzo często wstawia się pomiędzy przymiotnik a rzeczownik, z którym tworzy logiczną całość (jak wyżej w zdaniu 3), a więc zwykle o jeden wyraz wcześniej, np. zamiast: forma variarum linguarum, mówi się: **variarum linguarum forma.**

Uwaga 3. Czasownik znajduje się najczęściej na końcu zdania, choć może stać także na innych miejscach (porównaj wyżej zdanie 5, 6 ze zdaniem 4 i 7).

Uwaga 4. W polskim języku mówi się: kochasz język — nie kochasz języka; w łacinie w obu wypadkach dajemy przypadek czwarty: amas **linguam** — non amas **linguam.**

Ćwiczenie. Przetłumacz na język łaciński: 1. W wielu krajach są rozmaite języki. 2. Są rozmaite bajki. 3. A ty czyż nie lubisz dziwnych bajek? (przypadek 4!). 4. Natura zwierząt jest rozmaita. 5. W różnych krajach są różne zwierzęta.

Który przypadek może być: variis linguis? A w zdaniu 4 (w ustępie 2) który to przypadek? (różnica w tych przypadkach spowodowana jest pytaniem: komu? czemu? lub: kim? czym?).

3. Angeli.

(II deklinacja. Zobacz Część II pod liczbą 2).

I. 1. Óculus Dei. 2. Thronus Dei. 3. Deus **in** throno sedet. 4. **Ante** thron**um** Dei stant ángeli. 5. Angelorum númer**us** magn**us** est. 6. Angelorum chori cantant **ante** De**um.** (4 przyp.).

(Część II pod liczbą 4).

II. 7. Coel**um** ángelis plen**um** est. 8. **In** coel**o** est Dei thronus. 9. Stellae sunt ornamenta coel**i** (czego ozdobą?). 10. Gratia Dei summ**um** bon**um** ánimae est. 11. Auxili**um** angelorum et sanctorum nobis necessari**um** est. 12. **In** principi**o** (kiedy?) erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

III. Canticum puerorum.

(Część II pod liczbą 3).

13. Púeri Hebraeorum portant ramos olivarum et cantant Dómino.	13. Chłopcy Żydów (czyli żydowscy) niosą gałązki oliwek i śpiewają Panu.
14. Cánticum puerorum pulchr**um** est.	14. Pieśń chłopców jest piękna.
15. Cantamus cum púeris.	15. Śpiewamy z chłopcami.

Vocábula.	**Słówka.**
I. **óculus** (-i)	oko
Deus (-i) et **ángelus** (-i)	Bóg i anioł
thronus (-i) ornatus	tron ozdobiony
númerus magnus (-i)	liczba wielka
chorus magnus (-i)	chór wielki
in throno (6 przyp.) excelso	na tronie wysokim (gdzie?)
ante thron**um** (4 przyp.)	przed tronem

sedet	siedzi (on lub ona)
stant et cantant	stoją i śpiewają
II. coelum plenum	niebo pełne
plenum ángelis (6 przyp.)	pełne aniołów
stella (-ae) mínima	gwiazda najmniejsza
ornamentum (-i) pulchrum	ozdoba piękna
summum bonum (-i)	najwyższe dobro, szczęście
auxilium (ii) necessarium	pomoc potrzebna
grátia (-ae) magna	łaska wielka
princípium (-ii) parvum	początek mały
verbum (-i) bonum	słowo dobre
in principio (6 przyp.)	na początku (na pytanie: kiedy?)
apud Deum (4 przyp.)	u Boga
Verbum erat	Słowo było
sanctus, sancta, sanctum	święty, święta, święte
necessárius, -a, -um	potrzebny, -a, -e
gratia est nobis necessária	łaska jest nam potrzebna
III. puer (púeri) parvus	chłopiec mały
Hebraeus (-i)	Hebrejczyk
ramus olivae	gałązka oliwki
Dóminus (-i)	Pan
cánticum (-i) novum	pieśń nowa
pulcher, pulchra, pulchrum	piękny, piękna, piękne
portant et cantant	niosą i śpiewają (oni lub one)
cantamus cánticum (4 przyp.)	śpiewamy pieśń
cum púeris (6 przyp.)	z chłopcami

Uwaga. Zważaj na przypadek, który stoi przy przyimku: **in**, np.: in coelo (6 przyp.) = w niebie (**gdzie?**), lecz: in coelum (przyp. 4) = **do** nieba na pytanie: **dokąd?**).

Ćwiczenie. Tron Boga jest w niebie. Liczne chóry aniołów stoją przed Bogiem. Aniołowie śpiewają w niebie. Niebo jest wielkie.

Ubi est Dei thronus? Quid cantant ángeli? Ubi Deus sedet?

4. Powtórzenie.

I. 1. Angelorum chori cantant **in** coelo. 2. Óculi nostri ángelos non vident. 3. Aegris púeris et viris vinum damus, vinum enim est medicamentum **in** morbo (w czym?). 4. Habemus pretiosa metalla: aurum, argentum, ferrum.

II. 5. María est porta coeli.	Maria jest bramą nieba.
6. Tu es Christus, Filius Dei vivi.	Ty jesteś Chrystus, Syn Boga żywego.
7. Popule meus, quid feci tibi?	Ludu mój, cóż uczyniłem tobie?
8. Verbum Dei manet in aeternum.	Słowo Boga trwa na wieki.

9. Inítium sancti Evangélii secundum Lucam (Marcum).	Początek świętej Ewangelii według Łukasza (Marka).
10. Super hanc petram aedificabo Ecclésiam meam.	Na tej opoce zbuduję Kościół mój.
11. Et verum est testimónium eius.	A prawdziwe jest świadectwo jego.

Vocábula.	**Słówka.**
I. óculus noster	oko nasze
non vident	nie widzą
aeger, aegra, aegrum	chory, chora, chore
vinum bonum aegris (3 przyp.)	wino dobre chorym (dla chorych)
damus	dajemy
enim	bowiem
medicamentum praeparatum	lekarstwo przyrządzone
morbus púeri	choroba chłopca (czyja?)
habemus óculos (4 przyp.)	mamy oczy (kogo? co mamy?)
pretiosum metallum	drogocenny metal
aurum et ferrum	złoto i żelazo
argentum album	srebro białe
II. porta magna est	brama jest wielka
tu es fílius	ty jesteś synem (nie: syn!)
pópulus vivus	naród żywy
quid feci?	co zrobiłem? co uczyniłem?
damus tibi vinum	dajemy ci wino
regnum Dei manet	królestwo Boże trwa, pozostaje, istnieje
in aeternum	na wieki
glória aeterna	chwała wieczna
inítium bonum	początek dobry
sanctum Evangélium	święta Ewangelia
secundum Lucam (Mathaeum)	według Łukasza (Mateusza)
super hanc petram (4 przyp.)	na tej opoce
petra dura	skała twarda
meus, mea, meum	mój, moja, moje
aedificabo Ecclésiam (4 przyp.)	zbuduję Kościół
testimónium verum est	świadectwo jest prawdziwe
éius puer	jego chłopiec

Ćwiczenie. Oko nasze widzi sklepienie (= firmamentum) nieba. Chłopiec jest chory. Świadectwo chorego chłopca nie jest potrzebne. Chorym dajemy lekarstwa.

I. Ubi cantant angelorum chori? Óculi nostri **quem (kogo?)** non vident? Aegris viris quid damus? Ferrum et aurum **quid (czym?)** sunt?

II. María quid est? Quid manet in aeternum? **Cuius (czyje?)** verbum manet in aeternum?

5. Virgo Maria.

(zob. Część II, nr 6 i 7).

I. 1. Redemptor mundi. 2. Iesus est Redemptor mundi. 3. Mater Redemptoris nostri est Virgo María. 4. Multa sunt Virginis Maríae festa. 5. De Vírgine María multa cántica habemus. 6. In coelo multae sanctae vírgines sunt. 7. Virgo María est regina mártyrum, confessorum, vírginum et ómnium sanctorum. 8. Pater noster, qui es in coelis!

II. 1. Sit nomen Dómini benedictum.	Niech będzie imię Pana błogosławione!
2. Omnia mária, omnes terrae, ómnia animália laudant Deum Creatorem.	Wszystkie morza, wszystkie ziemie, wszystkie stworzenia chwalą Boga Stwórzyciela.
3. Reges múnera ófferunt.	Królowie dary przynoszą.
4. Dóminus illuminátio mea (1 przyp.)	Pan światłem moim (w pol. 6 przyp.).
et salus mea!	i zbawieniem moim!
5. Iugum meum suave est et onus meum leve.	Jarzmo moje słodkie jest, a brzemię moje lekkie.
6. Non nobis, Dómine, non nobis,	Nie nam, Panie, nie nam,
sed nómini Tuo da glóriam!	lecz imieniu Twemu daj chwałę!

Vocábula.	**Słówka.**
Redemptor noster	Odkupiciel nasz
mundus (-i) magnus	świat wielki
mater mea (matris meae)	matka moja (matki mojej)
virgo sancta (vírginis)	dziewica, panna święta
habemus matrem (4 przyp.)	mamy matkę (kogo?)
regina (-ae) bona	królowa dobra
martyr (-ris) et confessor (-ris)	męczennik i wyznawca
omnes sancti (omnium sanctorum)	wszyscy święci (wszystkich świętych)
qui es	który jesteś
sit benedictus!	niech będzie błogosławiony!
nomen (-inis) benedictum	imię błogosławione
mare magnum (maris magni)	morze wielkie (morza wielkiego)
ánimal infírmum (animalis)	stworzenie słabe
mária laudant Deum	morza chwalą Boga
Creator noster (Creatoris nostri)	Stworzyciel nasz (Stworzyciela naszego)
rex clarus (regis clari)	król sławny (króla sławnego)

munus pretiosum (muneris pretiosi)	dar cenny (daru cennego)
ófferunt múnera	ofiarują dary, przynoszą dary
illuminátio (illuminationis)	światłość, oświecenie (światłości)
salus nostra (salutis nostrae)	zbawienie nasze (zbawienia naszego)
iugum (-i) et onus (óneris)	jarzmo i ciężar
suavis (-e) et levis (-e)	miły i lekki
iugum suave (iugi suavis)	jarzmo miłe, słodkie (jarzma miłego)
tuus, tua, tuum	twój, twoja, twoje
glória magna (glóriae magnae)	chwała wielka (chwały wielkiej)
da nobis, Dómine!	daj nam, Panie!

Ćwiczenie. Imię Pana jest błogosławione. Znane nam są imiona wielu narodów. We wszystkich krajach, we wszystkich morzach są istoty żyjące (= stworzenia). Pomoc Marii Panny jest naszym zbawieniem.

I. Iesus quis (**kim**?) est? De **quo** (o **kim**?) multa cántica habemus? Ubi sanctae vírgines sunt?

II. Quis laudat Deum Creatorem? Quid ófferunt reges? Iugum Dómini quale (**jakie**?) est?

6. Fructus bonus et malus.

(zob. Część II pod liczbą 8).

1. Non potest arbor bona mal**os** fruct**us** fácere,	Nie może drzewo dobre złych owoców rodzić (czynić),
neque arbor mala bon**os** fruct**us** fácere.	ani drzewo złe dobrych owoców wydawać (czynić).
2. Ex frúct**ibus** eorum cognoscetis eos.	Z owoców ich poznacie ich.
3. Dom**us** mea domus orationis est, vos autem fecistis illam **speluncam** latronum.	Dom mój domem modlitwy jest, wy zaś uczyniliście go **jaskinią** zbójców.
4. Glória Patri et Fílio et Spirít**ui** sancto.	

Vocábula.	**Słówka.**
potest fácere	może czynić, może wydawać
arbor (árboris) magna	drzewo wielkie
malus, mala, malum	zły, zła, złe
fructus bonus, fructus **boni** (**2 przyp.**)	owoc dobry, owocu dobrego
fácere fructum	(czynić) wydawać owoc
ex árbore (6 przyp.)	**z** drzewa
domus **eorum**	dom **ich**
cognoscetis bon**am** árbor**em** (4 prz.)	poznacie dobre drzewo (kogo? co?)
(non) vident **eos** (4 przyp.)	(nie) widzą **ich**

orátio mea, orationis meae	modlitwa moja, modlitwy mojej
vos fecistis	wy uczyniliście
illa domus	ów dom
spelunca impleta	jaskinia napełniona
latro malus, latronis mali	zbójca zły, zbójcy złego
impleti sunt Spíritu sancto	napełnieni zostali Duchem świętym

Uwaga: Należy odróżniać rzeczowniki deklinacji IV. (zakończone na -us) od rzeczowników II. deklinacji (zakończonych także na -us), gdyż w dalszych przypadkach mają inne końcówki.

Ćwiczenie. Owoc dobrego drzewa jest dobry, owoce złych drzew są złe. Nie wszystkie drzewa są dobre. Dom nasz jest napełniony dobrymi owocami. Zbójca ma wiele jaskiń.

Arbor bona **quales** (jakich?) fructus fácere non potest? Arbor mala **quid** (czego?) facere non potest? Ex malis frúctibus **quem** (kogo?) cognoscetis?

Uwaga. Po polsku mówimy: Drzewo rodzi dobre owoce, lecz: drzewo nie rodzi dobrych owoców; w łacinie mamy zawsze przypadek czwarty: Arbor bonos fructus facit, względnie: bonos fructus non facit. (Zobacz podobną uwagę przy ustępie 2).

7. Ciąg dalszy IV. deklinacji.

Pater, in man**us** Tuas commendo spírit**um** meum. Navícula Petri operiebatur flúct**ibus**. Iustorum ánimae in man**u** Dei sunt. Petrus prócidit ad gén**ua** Iesu.

Uwaga. 1 przyp. Dóminus **Iesus**, 2 przyp. Passio Dómini nostri **Iesu** Christi. 3 przyp. Dómino **Iesu** servire vólumus, 4 przyp. Reges Dóminum **Iesum** adoraverunt, 5 przyp. O Dómine **Iesu** Christe! 6 przyp. In Dómino **Iesu** speramus.

Vocábula.	**Słówka.**
Pater meus, patris mei	ojciec mój, ojca mojego
in man**us** Tuas (4 przyp.)	w ręce Twoje
commendo fílium	polecam syna
spíritus bonus	duch dobry
navícula plena	łódź pełna
Petrus et Paulus	Piotr i Paweł
operiebatur	pokrywał się, zalewał się, pokrywała się
fluctus magnus	fala wielka
iustus, iusta, iustum	sprawiedliwy, -a, -e
in man**u** mea (6 przyp.)	w ręce mojej (gdzie? w czym?)
prócidit **ante patrem**	upadł przed ojcem
genu **meum**, genus mei	kolano moje, kolana mojego
ad Petrum (4 przyp.)	do Piotra
pássio passionis	męka
vólumus servire	chcemy służyć
rex **clarus**, regis clari	król sławny, króla sławnego

adoraverunt — uczcili, uwielbili, oddali hołd
speramus — spodziewamy się, pokładamy nadzieję

Uwaga. Przyimki stoją **zawsze obok** rzeczownika, który wówczas jest w przyp. 4 lub (w przyp. 6 (**nigdy** w 1, 3 lub 5!). Zobacz ustęp o przyimkach w części II. pod liczbą 70 i 71.

8. Fides et spes, dies.

(Zob. Część II. pod liczbą 9).

1. Vade in pace, fides tua te **salvum fecit.**	Idź w pokoju, wiara twoja cię **uzdrowiła** (zdrowym uczyniła).
2. Quid tímidi estis módicae fidei?	Czemu bojaźliwi jesteście (ludzie) małej wiary?
3. Dóminus meus salus et spes mea.	Pan mój zbawieniem i nadzieją moją.
4. Líbera me, Dómine, in die illa tremenda!	Wybaw mię, Panie w dniu o- wym strasznym!

Vocábula.	**Słówka.**
Vade! Líbera!	Idź! Uwolnij!
pax aeterna, pacis aeternae	pokój wieczny, pokoju wiecznego
fides módica, fidei modicae	wiara mała, słaba, wiary słabej
te salvum fecit	ciebie zdrowym uczyniła, ocaliła, zbawiła
quid estis tristes	czemu jesteście smutni?
homo tímidus, hóminis timidi	człowiek bojaźliwy, człowieka bojaźliwego
spes magna, spei magnae	nadzieja wielka, nadziei wielkiej
me et te (4 przyp.)	mnie i ciebie (kogo? co?)
dies illa, dies magna	dzień ów, dzień wielki

Ćwiczenie. Wiara jest początkiem pokoju. Wiara zbawiła (= tłumacz: uczyniła zdrowymi) wielu (kogo? co?). Nie jestem bojaźliwy. Ludzie małej wiary są bojaźliwi. Zbawienie moje i nadzieja moja w Panu.

9. Crudelis Herodes. Vir honestus.

Stopniowanie przymiotników (np.: drogi — droższy — **najdroższy** carus — **carior** — **caríssimus**. — Zob. Część II pod liczbą 10).

I. 1. Herodes **crudelis** erat, ut céteri antiquorum tyranni;	Heród był **okrutny,** jak i inni starożytnych tyranowie;
crudélior, cum Ioannem Baptistam in víncula coniecisset;	**okrutniejszym,** gdy Jana Chrzciciela do więzienia wtrącił;
crudelíssimus vero, cum	**najokrutniejszym** jednak, gdy

caput eius abscidisset. — głowę jego ściął.

2. **Honestus** est, qui pecúniam sibi créditam idóneo témpore reddit; — **Uczciwym** jest (ten), kto pieniądze sobie powierzone we właściwym czasie oddaje;

honéstior, qui eam a raptóribus defendit; — **uczciwszym** (ten), kto ich przed rabusiami broni;

honestíssimus, qui eam a fúribus ablatam ex suo reddit. — **najuczciwszym** (ten), kto je przez złodziei zabrane ze swojego oddaje.

Vocábula.	**Słówka.**
Herodes, Herodis	Heród, Heroda
crudelis tyrannus	okrutny tyran
erat	był, była, było
ut (przysłówek)	jak
céteri, céterae, cétera	inni, inne, wszyscy inni
antiquus, antiqua, antiquum	starożytny, starożytna, starożytne
cum coniecisset	gdy wtrącił
cum abscidisset	gdy odciął
Ioannes Baptista, Ioannis Baptistae	Jan Chrzciciel, Jana Chrzciciela
víncula, vinculorum (plur.)	więzienie
vero (spójnik)	zaś
caput **meum,** cápitis mei	głowa moja, głowy mojej
eius pecunia, eius pecuniae	jego pieniądze, jego pieniędzy
honestus, honesta, honestum	uczciwy, uczciwa, uczciwe
qui	który, kto
pecúnia crédita	pieniądze powierzone
sibi	sobie
tempus idóneum, témporis idónei	czas stosowny, właściwy, czasu właściwego
reddit eam pecuniam (4 przyp.)	oddaje te pieniądze (kogo? co?)
raptor malus, raptoris mali	rabuś zły, rabusia złego
defendit pecúniam (4 przyp.)	broni pieniędzy
a malo raptore	przed złym rabusiem
fur notus, furis noti	złodziej znany, złodzieja znanego
a fúribus ablatus	przez złodziei zabrany
reddit ex suo (6 przyp.)	oddaje ze swojego

Ćwiczenie. Starożytni tyranowie byli okrutni. Złodziej nie oddaje pieniędzy. Uczciwy oddaje powierzone sobie pieniądze. Uwolnij mię od znanego złodzieja!

10. Stellae, luna, sol.

(Część II pod liczbą 11).

II. **Pulchrae** sunt stellae, quae micant in firmamento coeli, **púlchrior** luna, quae noctis ténebras fugat, **ómnium** autem lúminum **pulchérrimus** est sol, qui totam terram illúminat atque calefacit.

Homo hómini **similis** est, granum grano **simílius**, gutta autem álii guttae **simíllima**. Somnus morti **simíllimus** est.

Vocábula.	Słówka.
luna pulchra, lunae pulchrae	księżyc piękny, księżyca pięknego
sol spléndidus, solis spléndidi	słońce jasne, słońca jasnego
stellae, quae micant	gwiazdy, które błyszczą
firmamentum, firmamenti	sklepienie, utwierdzenie
nox longa, noctis longae	noc długa, nocy długiej
ténebrae noctis	ciemności nocy (czyje?
luna fugat ténebras (4 przyp.)	księżyc rozprasza ciemności (kogo? co?)
lumen clarum, lúminis clari	światło jasne, światła jasnego
autem (spójnik)	zaś
ómnium lúminum pulchérrimus	spomiędzy wszystkich świateł najpiękniejszy
sol, qui illúminat	słońce, które oświeca
atque (spójnik)	i
sol calefacit ómnia	słońce ogrzewa wszystko
homo notus, hóminis noti	człowiek znany (człowieka znanego)
símilis hómini	podobny do człowieka (nie: człowiekowi)
granum símile grano	ziarno podobne do ziarna
gutta guttae (3 przyp.) simílior	kropla do kropli podobniejsza
símilis álii (3 przyp.) guttae	podobny do innej kropli
somnus iucundus, somni iucundi	sen miły, snu miłego
mors mea, mortis meae	śmierć moja, śmierci mojej.

Uwaga. Słońce jest piękniejsze, **niż** księżyc = 1) sol pulchrior est, **quam** (= niż) luna (= 1 przyp.), albo częściej: 2) sol pulchrior est luna (= 6 przyp.).

Takie zwroty, jak: Najpiękniejsza **spomiędzy** gwiazd — tłumaczymy: **stellarum** pulchérima, to znaczy: **opuszczamy wyrazy: spomiędzy**, a: **gwiazd** wyrażamy przez drugi przypadek liczby mnogiej. Na odwrót: Gdy mamy w łacinie III. stopień przymiotnika (lub przysłówka) i obok niego rzeczownik w 2 przypadku liczby mnogiej, wtedy przy tłumaczeniu dodamy przy rzeczowniku wyraz: **spomiędzy**.

11. Hora. Aqua.

(Część II pod liczbą 11).

parvus — minor — mínimus mały—mniejszy—najmniejszy
magnus — maior — máximus wielki—większy—największy

III. Una hora **parva** est pars diei, **minor** est dimídia pars horae, **mínimum** et brevíssimum est momentum. **Magna** copia aquae fluit per diem in rivo, **maior** in flúmine, **máxima** et immensa est in mari.

Vocábula.	Słówka.
una hora	jedna godzina
parva pars, parvae partis	mała część, małej części
dies longus, diei longi	dzień długi, dnia długiego
dimídia pars	połowa (część połówkowa)
breve momentum, brevis momenti	krótka chwila, krótkiej chwili
magna cópia, magnae cópiae	wielka ilość, wielkiej ilości
aqua est necessaria	woda jest potrzebna
aqua fluit per diem	woda płynie przez dzień
parvus rivus, parvi rivi	mały potok, małego potoka
magnum flumen, magni flúminis	wielka rzeka, wielkiej rzeki
immensa copia, immensae copiae	niezmierzona ilość, niezmierzonej ilości
in mari et in rivo (6 przyp.)	w morzu i w strumyku (gdzie?)

Ćwiczenie. Woda płynie w rzekach i strumykach. Dzień większy, niż godzina, godzina zaś (autem) większa od chwili (= niż chwila). Połowa dnia jest krótsza, niż cały (= totus, -a, -um) dzień. W naszym kraju jest bardzo mała (tłumacz: najmniejsza) ilość wielkich rzek.

Uwaga. Dies — dzień ma rodzaj męski, gdy oznacza czas od wschodu do zachodu, np.: **dies longus aut brevis**. Gdy oznacza termin, datę, ma rodzaj **żeński**, np.: dies illa tremenda = ów groźny dzień (sądu ostatecznego).

12. Stopniowanie przymiotników.

(Ciąg dalszy).

bonus — mélior — óptimus	dobry — lepszy — najlepszy.
1. Maria **óptimam** partem elegit.	1. Maria **najlepszą** część obrała.
2. Anima **mélior** et cárior est pars nostri.	2. Dusza jest lepszą i cenniejszą częścią nas (= naszej istoty).
3. Ad **maiora** natus sum.	3. Do większych (= ważniejszych rzeczy, celów) urodziłem się.
4. Mea **máxima** culpa.	4. Moja największa (= bardzo wielka) wina.
5. Non est servus **maior** dómino.	5. Nie jest sługa **większy** od pana.
6. Vídeo **meliora** probóque, **deteriora** sequor.	6. Widzę (rzeczy) **lepsze** i uznaję, (a) idę za **gorszymi.**

Uwaga. Zdanie 6 można lepiej wyrazić tak: Widzę i uznaję to, co lepsze, a przecież idę za tym, co gorsze. Rodzaj nijaki liczby mnogiej np.: meliora możemy tłumaczyć albo przez: **rzeczy lepsze,** albo: **to, co lepsze.**

Deteriora = to, co gorsze; jest to rodzaj nijaki liczby mnogiej od: deterior, gorszy.

Vocábula.	Słówka.
Deus Mariam elegit	Bóg wybrał Marię
melior pars nostri	lepsza część nas (= naszej istoty)
ad maiora (4 przyp.) natus	do większych rzeczy zrodzony
mea magna culpa	moja wielka wina
servus maior, servi maioris	sługa większy, sługi większego
probóque = et probo	i uznaję, i pochwalam
deteriora sequor	idę za rzeczami gorszymi, za tym, co gorsze

Uwaga. (Cz. II. pod liczbą 12). Ćwicz się w stopniowaniu i odmianie przymiotników na następujących przykładach:

altus **mons**, alti montis	wysoka góra, wysokiej góry
mira pulchritudo, mirae pulchritúdinis	dziwna piękność, dziwnej piękności
ánimus audax, ánimi audacis	umysł śmiały, umysłu śmiałego
pectus forte, péctoris fortis	pierś dzielna, piersi dzielnej
forma élegans, formae elegántis	kształt wytworny, kształtu wytwornego
húmilis domus, húmilis domus	niski dom, niskiego domu
prudens **gubernator**, prudentis gubernatoris	roztropny kierownik, roztropnego kierownika
arbor nóbilis, árboris nóbilis	drzewo szlachetne, drzewa szlachetnego
calix plenus, cálicis pleni	kielich pełny, kielicha pełnego
carmen amábile, cárminis amábilis	pieśń miła, pieśni miłej
causa iusta, causae iustae	sprawa słuszna, sprawy słusznej
homo mendax, hóminis mendacis	człowiek kłamliwy, człowieka kłamliwego
mite cor, mitis cordis	łagodne serce, łagodnego serca
lana mollis, lanae mollis	wełna miękka, wełny miękkiej

Pamiętać jednak zawsze należy, aby przymiotnik (w **każdym stopniu**) otrzymał końcówkę **tego samego rodzaju**, jakiego jest rzeczownik, np.: forma élegans — forma elegántior — forma elegantíssima; carmen amábile — carmen amabílius — carmen amabilissimum; pectus forte — pectus fortius — pectus fortíssimum.

13. Zaimki.

(Część II, liczba 15—19).

1. Non **nobis**, Dómine, non **nobis**, sed nómini Tuo da glóriam.	1. Nie **nam**, Panie, nie **nam**, lecz imieniowi **Twemu** daj chwałę.
2. Sicut misit **me** Pater, et **ego** mitto **vos**.	2. Jak wysłał **mnie** Ojciec, (tak) i **ja** wysyłam **was**.
3. Qui récipit **vos**, **me** récipit,	3. Kto przyjmuje **was**, **mnie**

et **qui me** récipit, récipit **eum, qui me** misit.	przyjmuje, a **kto mnie** przyjmuje, przyjmuje **tego, który mię** posłał.
4. **Qui** amat patrem aut matrem plus, quam **me,** non est **me** dignus.	4. Kto kocha ojca albo matkę więcej, niż **mnie,** nie jest **mnie** godzien.
5. Quid molesti estis **huic** mulíeri?	5. Czemu dokuczacie **tej** niewieście?

6. **Qui** non est **mecum** (= cum me), contra me est et **qui** non cólligit **mecum,** dispergit. 7. Pax tecum (= cum te). Pax vobis. Dóminus vobiscum (= cum vobis). 8. Deus omnia, **quaecumque** vóluit, fecit. 9. **Quis** est **iste, cui** ventus et mare oboédiunt? 10. Vere et tu ex **illis** es! 11. Inquire tibi **áliquem** fidelem virum.

Vocábula.	**Słówka.**
Pater misit **me**	Ojciec posłał **mię**
(Ego) mitto **te**	**(Ja)** posyłam **ciebie**
Quid molesti estis?	Czemu dokuczliwi jesteście?
haec múlier, **huius** mulíeris	**ta** niewiasta, **tej** niewiasty
plus amat patrem	więcej kocha ojca
aut **ego,** aut **tu**	albo **ja,** albo **ty**
plus, quam **ego**	więcej, niż **ja**
dignus magna laude (6 przyp.)	godzien wielkiej chwały
pater récipit amicum	ojciec przyjmuje przyjaciela
contra **me** et **te** (4 przyp.)	przeciw **mnie i tobie**
qui cólligit et dispergit	kto zbiera i trwoni (rozprasza)
quaecumque (licz. mn., rodz. nij.)	**jakiekolwiek** rzeczy, **cokolwiek**
Deus vóluit et fecit	Bóg chciał i uczynił
ventus et mare oboédiunt	wiatr i morze słuchają, są posłuszne
iste ex **meis** amicis est	**ten** jest z **moich** przyjaciół
cui mária oboédiunt	**któremu** morza są posłuszne
vere **Tu** es Christus!	zaprawdę **Ty** jesteś Chrystusem!
unus ex **illis** (6 przyp.)	jeden z **tamtych,** z owych
inquire virum aut mulierem	wyszukaj męża lub niewiastę
vir fidelis, viri fidelis	mąż wierny, męża wiernego
áliquis vir, alicuius viri	pewien mąż, pewnego męża (jakiś mąż)
mecum, tecum, vobiscum, nobiscum	ze mną, z tobą, z wami, z wami

Ćwiczenie. Oddajemy (tłumacz: dajemy) chwałę imieniu Boga. Jezus wysłał apostołów. Kochamy Boga więcej, niż ojca, albo matkę. Kto nie jest z nami, jest przeciw nam. Kto jest tym, który gładzi (= tollit) grzechy świata?

Uwaga. Od następnego ustępu nie podaje się słówek osobno po każdym ustępie, należy zatem nieznanych słów szukać w słowniku na końcu książki.

14. Ioannes quis fúerit?

(Część II, liczba 20).

Sacerdotes interrogaverunt Ioannem: — Tu quis es? — Ioannes confessus est: Non sum ego Christus. — Quid ergo? Elias es tu? — Et dixit: Non sum. — Propheta es tu? — Et respondit: Non. — Dixerunt ergo ei: — Quis es tu, ut responsum demus his, qui miserunt nos? Quid dicis de te ipso? — Ait: — Ego vox clamantis in deserto.

Uwaga: ut responsum **demus** = **abyśmy dali** odpowiedź (zobacz ust. 45); **de te ipso** (6 przyp.) = o tobie samym (czyli: o sobie samym).

15.

(Ciąg dalszy. Cz. II. L. 20).

1. **Quem** vidistis pastores?
2. Beatus vir, **qui** timet Dóminum.
3. **Quis** est **hic, qui** étiam peccata dimittit?
4. Beati, **qui** non viderunt et crediderunt.
5. Beati, **qui** vident, **quae** vos videtis.

1. **Kogo** widzieliście pasterze?
2. Szczęśliwy mąż, **który** boi się Pana.
3. **Kim** jest **ten, który** nawet grzechy odpuszcza?
4. Błogosławieni, **którzy** nie widzieli, a uwierzyli.
5. Błogosławieni, **którzy** widzą (to), **co wy** widzicie.

Ćwiczenie. Kto jest szczęśliwy? Kto boi się Pana? Kto odpuszcza grzechy? Którzy ludzie widzą i wierzą? Czy widzisz (= vides-ne) to, co ja widzę?

16. Liczebniki główne (na pytanie: ile?)

(Część II, liczba 13).

1. **Duo** hómines intraverunt in templum, ut orarent: **unus** pharisaeus et **alter** (drugi) publicanus. 2. Samaritanus dedit **duos** denarios stabulário. 3. Quis horum **trium** (z tych trzech) videtur tibi próximus fuisse illi? (być najbliższym dla niego, czyli: jego bliźnim). 4. Post **tres** dies resurgam. 5. De **quinque** pánibus et **duobus** píscibus satiavit Dóminus **quinque mília** (5000) hómin**um.** 6. Ante **sex** dies venit Dóminus in civitatem Ierúsalem. 7. Thomas **unus ex duódecim** (jeden z dwunastu) non erat cum eis, quando venit Iesus. 8. Iudas proiecit in templo **triginta** argénteos.

Uwaga. Post tres **dies** (4 przyp.) — po trzech dniach. **De** quinque **pánibus** (6 przyp.) — z pięciu chlebów. **Ante** sex **dies** (4 przyp.) — przed sześciu dniami.

17. Liczebniki porządkowe (na pytanie: który z rzędu?)

(Część II, liczba 13).

Anno **quinto décimo** (w roku 15) impérii Tibérii Caésaris... factum est verbum Dómini super Ioannem.

Omnis multitudo filiorum Israel venit in desertum **quinto décimo** die mensis **secundi**, postquam egressi sunt de terra Aegypti.

A **sexta** autem hora ténebrae factae sunt super universam terram usque ad horam **nonam.**

18. Christus Dóminus quo témpore natus sit.

Anno a creatione mundi, quando in princípio Deus creavit coelum et terram, **quinquies millésimo centésimo nonagésimo nono** (5199) — a dilúvio vero anno **bis millésimo nongentésimo quinquagésimo séptimo** (2957) — a nativitate Abrahae anno **bis millésimo quinto décimo (2015)** — ab unctione David in regem anno **millésimo tricésimo secundo** (1032) — hebdómada **sexagésima quinta** iuxta Danielis prophetiam — Olympiade **centésima nonagésima quarta** — ab urbe Roma cóndita **septingentésimo quinquagésimo secundo** — anno impérii Octaviani Augusti **quadragésimo secundo**, toto orbe in pace compósito, sexta mundi aetate Iesus Christus, aeternus Deus aeternique Patris Fílius in Béthlehem Iudae náscitur ex María Vírgine factus Homo. (Z „Martyrologium Romanum").

19. Sum = jestem.

(Część II, liczba 21—28).

1. Vos **estis** sal terrae. 2. Ego **sum** via, véritas et vita. 3. Tu **es** Petrus et super hanc petram aedificabo eccclésiam meam. 4. Nemo **potest** duobus dóminis servire. 5. Simon, qui vocatur Petrus, et Andreas **erant** piscatores 6. Ubi thesaurus vester **est**, ibi et cor vestrum **erit**. 7. Ibi **erit** fletus et stridor déntium. 8. Sic **erunt** novíssimi (ostatni) primi (pierwszymi) et primi novíssimi (a pierwsi ostatnimi). 9. Deus, propítius **esto** mihi peccatori! 10. Et vos **estote** parati, quia, qua hora non putatis, Filius hóminis véniet. 11. Dómine, si **fuisses** hic, frater meus non **fuisset** mórtuus (nie byłby zmarł). 12. **Fuit** homo missus a Deo. 13. Et tu **fuisti** cum illo! 14. Quantus tremor **est futurus!**

Ćwiczenie. Kto jest solą ziemi? Piotr był rybakiem. A ty czym jesteś? Gdzie jest twój skarb? Kto bedzie **pierwszym**, a kto **ostatnim?** (w 1 przyp.). Boże, bądź miłościw nam grzesznikom! Bądź przygotowany! Bądźcie przygotowani!

20. Czasowniki. (Praesens, imperfectum I, II, III koniug.)

(Część II, liczba 29, 37, 49).

1. Ad Te clam**amus**, ad Te suspir**amus**. 2. Caeci vid**ent**, claudi

ambulant, leprosi mundantur. 3. Beati óculi, qui vident, quae vos videtis. 4. Beati, qui audiunt verbum Dei et custódiunt illud. 5. Qui ex Deo est, verba Dei audit. 6. Redde, quod debes. (Oddaj, coś winien). 7. Manducatis panem doloris. 8. Stéphanus invocabat Dóminum. 9. Dómine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum (abyś wszedł).

Ćwiczenie. Kto woła? Kto wzdycha do Boga? Czy widzi (videt-ne) ślepy? Słuchajcie słów Boga i strzeżcie ich! Święci wzywali imienia Pana. Nie jesteśmy godni, aby Pan wszedł pod nasz dach.

Ćwiczenie. W ustępie 20 zamień osoby, liczby, czasy następująco:

Wyraź w liczbie **pojedynczej** zdania: 1 (wołam), 2 (widzi), 4 (szczęśliwy...), 7 (spożywasz).

Wypowiedz w liczbie **mnogiej** zdania: 5 (są... słuchają), 6 (oddajcie = réddite), 9 (nie jesteśmy...).

Wyraź w osobie 3 liczby mnogiej zdanie 1 (wołają) i 7 (spożywają).

Zamień czas teraźniejszy na czas **przeszły niedokonany** (imperfectum) w zdaniu 1 (wołaliśmy... wzdychaliśmy), 2, 4, 5 i 7.

21. Futurum koniugacji I i II

(Część II, liczba 32, 41).

Lavabis me et super nivem dealbabor (będę wybielony, Gram. 62). Docebo iniquos vias Tuas. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non praeteribunt. (trans-eo ma imperf.: trans-ibam, futurum: trans-ibo). Qui manducat meam carnem et bibit meum sánguinem, habet vitam aeternam et ego resuscitabo eum in novíssimo die.

Ćwiczenie. Kto ma usta, mówi, kto ma oczy, widzi. Będziemy widzieć oczami, będziemy dotykać rękami. Jeśli (= Si) będziesz miał zdrowe nogi, będziesz chodził. Kiedy (Quando) ziemia przeminie? Kto będzie miał żywot wieczny?

Uwaga. Forma czasu przyszłego (np. będziemy widzieć) składa się w języku polskim z dwóch wyrazów, ale w łacinie w tym wypadku mamy tylko jedno słowo (vidébimus). Nie można zatem tłumaczyć osobno: będziemy = érimus i osobno: widzieć = vidére; byłoby to **wielkim błędem** przeciw poprawności języka łacińskiego.

22. Pharisaeus et publicanus.

I. Duo hómines ascenderunt (Gram. L. 43) in templum, ut orarent (ustęp 46) unus pharisaeus et alter publicanus. Pharisaeus stans haec aud se orabat: „Deus, gratias ago Tibi, quia non sum, sicut céteri hominum: raptores, iniusti, adúlteri, velut etiam hic

publicanus. Ieiunio bis in sábbato, décimas do omnium (ze wszystkiego), quae possídeo".

Ćwiczenie. Quis ascendit in templum? Illi duo hómines **qui** erant? (**kim** byli?). Quando (kiedy) ieiunabat pharisaeus? Quid dabat?

II. Et publicanus a longe stans nolebat nec óculos ad coelum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: „Deus, propítius esto mihi peccatori"! Dico vobis: descendit hic iustificatus in domum suam, quia omnis, qui se exaltat, humiliábitur et qui se humíliat, exaltábitur.

Ćwiczenie. Levabat-ne publicanus óculos ad coelum? Quid dicebat publicanus? **Uter** (=Który z nich dwóch) iustificatus descendit? Qui hómines exaltabuntur? **Num** (Czy) exaltabuntur (domyślne: ei = ci), qui ipsi se exaltant?

23. Perfectum koniugacji I, II i IV.

(Część II, liczba 33, 43, 53).

Iudaei lapid**averunt** Stéphanum. Non veni vocare iustos, sed peccatores. Beati, qui non vid**erunt** et credid**erunt.** Quem vid**istis,** pastores? Quis appár**uit** in terra? Dic nobis, María, quid vid**isti** in via?

Ćwiczenie. Stéphanus **a quo** (przez kogo?) lapidatus est? (został ukamienowany?). Quem vocat Dóminus? Credís-ne (czy wierzysz), si ipse non vidisti? Ubi (gdzie) appáruit Dóminus?

24. Futurum II (czyli exactum) koniug I, II, IV.

(Część II, liczba 32, 42, 52).

Nisi Dóminus aedific**áverit** domum, in vanum laboravérunt, qui aedíficant eam. Nisi Dóminus custod**ierit** (custod**íverit**) civitatem, frustra vígilat (domyślne: is), qui custodit eam. Omnis, qui invoc**áverit** nomen Dómini, salvus erit. Qui autem persever**áverit** usque in finem, hic salus erit. Nisi manduc**avéritis** carnem Filii hóminis et bibéritis eius sánguinem, non habébitis vitam in vobis.

Ćwiczenie. Jeżeli sam (ipse) Pan buduje dom, ludzie (viri) nie pracują na darmo. Pan strzeże państwa naszego (4 przyp.!). Wzywajcie imienia (4 przyp.!) Pana, a będziecie zbawieni. Jeżeli (si) wytrwacie (fut. II.) do końca, będziecie zbawieni.

25. Pastor bonus.

I. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor ánimam suam dat pro óvibus suis. Mercenárius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves própriae, videt lupum venientem et dimittit oves et fugit.

Et lupus rapit et dispergit oves, mercenárius autem fugit, quia mercenárius est.

Ćwiczenie. Quid pastor bonus dat pro óvibus suis? Quid autem facit mercenárius? Quid lupus dispergit?

II. Ego sum pastor bonus et cognosco oves meas et cognoscunt me meae (domyślne: oves). Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem et ánimam meam pono pro óvibus meis. Et álias oves hábeo, quae non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me addúcere et vocem meam áudient et fiet unum ovile et unus pastor.

Ćwiczenie. Quid pastor bonus cognoscit? Quem oves cognoscunt? Quid Christus Dóminus pro óvibus suis ponit? **Num** (czy) omnes oves ex uno ovili sunt?

26. Rozkaz, wezwanie, prośba, naleganie, przestroga.

(Cz. II. L. 29, 30, 59, 68).

Laud**ate**, púeri, Dóminum, laud**ate** Eum omnes pópuli! Si diligitis me, mandata mea serv**ate**! Vigil**ate** et or**ate**, quia nescitis diem neque horam. Líbera me, Dómine, de morte aeterna! Ror**ate**, coeli, désuper et nubes plu**ant** (coni. praes.) Iustum! In quo (w czym) contristavi te, responde mihi! Laet**ámini** et exsult**ate**! Exsult**ent** iusti! Te collaud**et** (coni. praes.) omnis spíritus! Ne tím**eas**, Maria! Laud**etur** Iesus Christus! **Nolite** iudica**re** et non iudicabímini, **nolite** condemna**re** et non condemnabímini, dimítt**ite** et dimittémini, d**ate** et d**ábitur** vobis!

Ephphetha (czytaj: éffeta), quod est: adaper**íre**! (bądź otworzony, otwórz się!).

Leprosus: Dómine, si vis (jeśli chcesz), potes me mund**are** (oczyścić). Et extendens Iesus manum tétigit eum dicens: Volo, mund**are**! (bądź oczyszczony!).

Uwaga. Infinitivus praesentis **activi** i imperativus praesentis **passivi** w drugiej osobie są pod względem formy jednakowe, jak wyżej: mund**are**. Należy wtedy zwrócić uwagę, czy w danym wyrażeniu chodzi o rozkaz w związku ze sensem zdania, czy o bezokolicznik (a więc: mund**are** raz znaczy: **oczyścić**, drugi raz: **bądź oczyszczony**).

27. Praesens, imperfectum, futurum I koniugacji III.

(Cz. II. L. 37, 39, 41).

Pacem relinqu**o** (czytaj: relinkwo) vobis, pacem meam do vobis. Nunc dimitt**is** servum Tuum, Dómine, secundum verbum Tuum in pace. Non relinqu**am** vos órphanos. In nómine meo daemónia eíci**ent** (czytaj: e-ícient, nie: ejcient!), linguis loqu**entur** novis, ser-

pentes tollent et si mortíferum quid bíberint, non eis nocebit, super aegros manus imponent. Homo quidam descendebat ab Ierúsalem. Rumpebatur rete eorum.

Ćwiczenie. Pan Jezus nie zostawia nas sierotami (1 przyp.!). Apostołowie wypędzali złego ducha, mówili nowymi językami, brali węże, wkładali ręce na chorych.

28. Iesus Apóstolis docendi et baptizandi dat potestatem.

Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Euntes (idąc) ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nómine Patris et Fílii et Spíritus Sancti docentes eos servare ómnia, quaecumque (czytaj: kwekumkwe, cokolwiek) mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum ómnibus diebus usque ad consummationem saéculi.

Ćwiczenie. Quid faciendi (czynienia czego) potestatem Iesus Apóstolis dedit (dał)? Quem docebant Apóstoli? In cuius nómine (w czyim imieniu) baptizabant? Quid servare docebant?

29. Perfectum, plusquamperfectum, futurum exactum koniugacji III.

(Cz. II. L. 42, 43, 45).

Maria óptimam partem elegit, quae non auferetur ab ea (nie zostanie odjęta od niej). Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Quod Deus iunxit, homo non séparet (niech nie rozłącza). Resurrexit, sicut dixit. Herodes occídit multos púeros in Béthlehem. Ioseph accepit púerum et matrem eius nocte et secessit in Aegyptum. Iesus tétigit leprosum. Intellexistis (Czy zrozumieliście) haec omnia? Piscatores descenderunt et lavabant retia. Si quid petiéritis (= petivéritis) Patrem in nómine meo, dabit vobis.

Ćwiczenie. Najlepszą częścią (1 przyp.!) jest ta, którą wybrała Maria. Pan Jezus wysłał Apostołów. Apostołowie zostali wysłani przez Pana Jezusa (a Dómino Iesu). Nieraz ludzie rozłączają to, co zostało złączone przez Boga. Wielu chłopców (1 przyp.!) zostało zabitych przez Heroda. Rybacy czyszczą sieci. Sieci są czyszczone przez rybaków.

30. Rozkaz, naleganie, wezwanie, wyrażone przez imperativus w koniugacji III.

(Cz. II. L. 48).

Succurre cadenti, súrgere qui curat (szyk: qui curat súrgere). Illos Tuos misericordes óculos ad nos converte. Salvum fac pópu-

lum Tuum, Dómine (od facio nie ma formy: face, lecz: **fac** — zrób, uczyń, podobnie: duco — **duc**). Deus in adiutórium meum intende! **Deduc** me (zaprowadź mię), Domine, in sémitam mandatorum Tuorum. Surge et áccipe púerum et vade in terram Aegypti! Dico huic: vade! — et vadit, et alii: veni! — et venit, et servo meo: **fac** hoc! — et facit. Pete a me (proś mię), quod vis (o co chcesz), et dabo tibi. Quaérite primum regnum Dei et haec ómnia adiicientur vobis (zostanie wam przydane). Surge, tolle lectum et vade in domum tuam! Vade et tu fac simíliter! Surge et vade, fides tua te salvum fecit. Réspice (przejrzyj na oczy), fides tua te salvum fecit. Omnes gentes pláudite mánibus! Pétite et dábitur vobis, quaérite et invenietis, pulsate et aperietur vobis.

31. Rozkaz, prośba, wezwanie, wyrażone przez coniunctivus praesentis

(Cz. II. L. 38).

Benedic**amus** (błogosławmy) Patrem et Fílium cum sancto Spiritu! **Ne** proícias (czytaj: pro-icias, nie odrzucaj) me a fácie Tua et Spíritum sanctum Tuum **ne** áuferas a me! Benedic**at** vos omnípotens Deus! Stéphanus dicebat: Ne státu**as** (nie policz, nie poczytaj) illis hoc peccatum! Magi videntes stellam dicebant: Hoc signum magni regis est, **eamus** et inquir**amus** eum et offer**amus** ei múnera! Ecce ancilla Dómini, **fiat** mihi secundum verbum tuum! Si quis vult post me venire, ábneg**et** semet ipsum (niech zaprze siebie samego) et toll**at** crucem suam et sequ**atur** me! Orémus, flect**amus** génua! Leváte!

32. Ioseph revértitur cum Iesu ex Aegypto.

Defuncto Herode (zob. ustęp 37, Ablativus absolutus) ángelus Dómini appáruit in somnis Ioseph (Józefowi) in Aegypto dicens: „Surge et áccipe púerum et matrem eius et vade in terram Israel, defuncti sunt enim, qui quaerebant ánimam púeri“. Qui consurgens accepit púerum et matrem eius et venit in terram Israel.

Ćwiczenie. Cui appáruit in somnis ángelus? Ubi appáruit ángelus Ioseph? Quis defunctus est? Quem accepit Ioseph? **Quo (dokąd)** venit cum eis?

33. Imiesłów czynny i bierny (Participium praes i perfecti).

(Cz. II. L. 35, 47, 55).

1. Accessit ad Iesum múlier, **habens** alabastrum unguenti	1. Przystąpiła do Jezusa niewiasta, **mająca** alabastrowe

pretiosi et effudit super caput ipsius recumb**entis.**	naczynie olejku cennego i wylała (go) na głowę Jego siedz**ącego** (przy stole).
2. Tunc erit tibi glória coram simul discumb**éntibus.**	2. Wtedy dostąpisz chwały (będzie ci chwała) wobec siedzących pospołu.
3. Vídimus choros angelorum collaud**antes** Dóminum.	3. Widzieliśmy chóry aniołów, wychwal**ające** Pana.
4. Stellam vídimus fulg**entem.**	4. Widzieliśmy gwiazdę jaśnie**jącą.**
5. Vox clam**antis** in deserto: Parate viam Dómini!	5. Głos woł**ającego** na puszczy: Gotujcie drogę Pana!
6. Invenietis infantem pannis invol**utum.**	6. Znajdziecie niemowlę pieluszkami owini**ęte.**
7. Cor contr**itum** et humili**atum** non despícies.	7. Sercem skrusz**onym** i upokorz**onym** nie wzgardzis.
8. Stéphanus vidit coelos aper**tos.**	8. Szczepan widział niebiosa otwarte.

Ćwicz się w tworzeniu imiesłowów, np.: niewiasta wylew**ająca** olejki, oczy widz**ące** aniołów, chóry chwal**ące** Pana, błyszcz**ąca** gwiazda, głosy woł**ające**, niemowlę owini**ęte**, droga przygotow**ana**, olejek wyl**any**, niebo otw**arte**, imię pochwal**one** i t. p.

34. Infinitivus praesentis (Bezokolicznik czynny i bierny).

(Cz. II. L. 36, 56).

Vanum est (Jest rzeczą daremną) vobis ante lucem súrg**ere**. Numquid (czy) potest caecus caecum dúc**ere**? Fód**ere** non váleo, mendic**are** erubesco. Bonum est confíd**ere** in Dómino. Nolite tim**ére** eos, qui occídunt corpus, ánimam autem non possunt occíd**ere**, sed pótius timete eum, qui potest et ánimam et corpus pérd**ere** in gehennam. Si manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscíde eum et próice abs te: bonum tibi est íngre**di** débilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mit**ti** in ignem aeternum.

Ćwiczenie. Jaka jest różnica między: mítt**ere** — a mitt**i**? dúc**ere** — a duc**i**? pérd**ere** — a perd**i**? scandaliz**are** — a scandaliz**ari**?

Przetłumacz te bezokoliczniki na język polski (np.: posłać — być posłanym).

35. Strona bierna. Passivum.

(Cz. II. L. 58—69).

1. Núptiae **factae sunt** in Canu Galilaeae (czytaj: Galile-e), vo**catus est** autem et Iesus. 2. Confirm**ata est** super nos misericórdia

Tua, Dómine. 3. Beati, qui nunc esuritis, quia saturabímini. 4. Asperges me, Dómine, hyssopo et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor. 5. Repleti sunt omnes Spíritu sancto. 6. Samaritanus misericórdia motus est. 7. Impii ad Te convertentur. 8. Innocentes pro Christo occisi sunt. 9. Verbum caro factum est. 10. Ecce pósitus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum. 11. Velum templi scissum est (perfectum od scindo). 12. Iesus dixit: Ephpheta — et statim apertae sunt aures surdi et solutum est vínculum linguae eius. 13. Date nobis de óleo vestro, quia lámpades nostrae extinguuntur (czytaj: eksstingwuntur). 14. Venit sponsus et clausa est iánua. 15. Remittuntur tibi peccata.

Ćwiczenie. (Zamiana strony czynnej na bierną). Nasycę was — zostaniecie nasyceni **przeze mnie** (**a me** — przyp. 6). Obmyjesz mię — zostanę obmyty przez ciebie. Napełnisz nas Duchem świętym — zostaniemy napełnieni Duchem świętym przez ciebie. Żydzi (Iudaei) zabili Szczepana — Szczepan został zabity przez Żydów.

Uwaga. Velum scissum est — tłumaczymy: zasłona **została** rozdarta, przedarła się (**a nie**: jest rozdarta!).

36. Iesus tentatur a diábolo.

I. Ductus est Iesus in desertum a spíritu, ut tentaretur a diábolo. Et cum ieiunasset (= ieiunavisset) quadraginta diebus et 40 nóctibus, póstea esúriit. Et accedens tentator dixit ei: „Si Fílius Dei es, dic, ut lápides isti panes fiant".

Qui (= **Et is**) respondens dixit: „Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei".

Ćwiczenie. Quem tentavit diábolus? **Quonam** (Dokąd to) ductus est Iesus? **Quot** (ile) **diebus** (tłumacz: **przez ile dni**) ieiunavit Iesus? Quis accessit ad Iesum? Vivit-ne homo (Czy człowiek żyje) solo pane?

II. Tunc assumpsit (uniósł) Eum diábolus in sanctam civitatem et státuit Eum super pinnáculum templi et dixit Ei: „Si Fílius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: „Quia ángelis suis mandavit de te et in mánibus tollent te, ne forte offendas ad lápidem pedem tuum". Ait illi Iesus: „Rursum scriptum est: Non tentabis Dóminum Deum tuum".

Ćwiczenie. Ubinam (**gdzie**) státuit Iesum diábolus? Quid mandavit Deus ángelis? Quid Iesus respondit?

III. Iterum assumpsit Eum diábolus in montem excelsum valde et ostendit Ei ómnia regna mundi et glóriam eorum et dixit Ei: „Haec ómnia tibi dabo, si cadens adoráveris me". Tunc dixit ei

Iesus: „Vade, sátana, scriptum est enim: Dóminum Deum tuum adorabis et illi soli sérvies“.

Tunc reliquit Eum diábolus et ecce ángeli accesserunt et ministrabant Ei.

Ćwiczenie. Qualis (jaka) erat mons, in quem Iesus assumptus est? Quid ostendit diábolus? Quis accessit ad Iesum? Quid faciebant ángeli?

37. Ablativus absolutus (6 przypadek niezależny).

Bardzo często spotykamy w łacinie takie zestawienie wyrazów: sed**ente** ill**o**, abe**úntibus** ómn**ibus**, demers**o** Pharaon**e**, subduct**is** ad terram náv**ibus** — czyli: **imiesłów** (participium praesentis lub perfecti) **w przypadku 6 i rzeczownik** (względnie zastępujący go **zaimek**) także **w przypadku 6.**

Te dwa wyrazy należą ściśle do siebie, nie są od innych słów zależne (stąd nazwa) i razem stanowią osobną całość, osobną myśl, toteż trzeba je przy tłumaczeniu zestawić razem ze sobą (choćby były rozdzielone od siebie jednym, lub nawet kilkoma wyrazami).

Tłumaczenie polskie może być **trojakie**, jak to wskazują następujące **przykłady:**

I. z participium praesentis:

nihil respond**ente** ill**o**	a) kiedy ten nic nie odpow**iadał** (a **nie**: odpowiedział!)
	b) ponieważ ten nic nie odpo**wiadał**
	c) chociaż ten nic nie odpo**wiadał**
defici**ente** vin**o**	a) ponieważ wina brakowało
	b) kiedy wina brakowało
	c) **wobec braku** wina
ascend**ente** Ies**u** in montem	a) gdy Jezus wstęp**ował** na górę (a **nie**: wstąpił!)
	b) **przy wstępowaniu** Jezusa na górę
abe**úntibus** ómn**ibus**	a) gdy wszyscy od**chodzili** (a **nie**: odeszli!)
	b) ponieważ wszyscy od**chodzili**
	c) **przy odejściu, wobec odchodzenia** wszystkich
sed**ente** Pilat**o**	a) gdy (ponieważ) Piłat siedział (**nie**: usiadł!)

	b) **wobec tego, że** Piłat siedział
II. **z participium perfecti:**	
convoc**atis** discípulis	a) kiedy uczniowie zostali zwołani
	b) zwoławszy uczniów
	c) po zwołaniu uczniów
defun**cto** Herode	a) kiedy Heród umarł
	b) **po śmierci** Heroda
or**to** iam sole	a) kiedy słońce już weszło
	b) już **po wschodzie** słońca
proi**ectis** argénteis	a) kiedy srebrniki zostały porzucone
	b) porzu**ciwszy** srebrniki
	c) po porzuceniu srebrników
subduct**is** ad terram náv**ibus**	a) gdy okręty zostały podciągnięte ku ziemi
	b) podciąg**nąwszy** okręty ku lądowi
	c) **po podciągnięciu okrętów** ku lądowi
demers**o** Pharao**ne**	a) kiedy Faraon został zatopiony
	b) zatopiwszy Faraona
	c) po zatopieniu Faraona

Który sposób tłumaczenia wybrać? — Trzeba próbować sposobów podanych pod a), b) i c), a następnie wybrać ten, który w danym miejscu daje nam najlepsze zrozumienie i zadowolenie pod względem logicznym, a nie sprzeciwia się poprawności języka polskiego.

38. Quis plus díligit?

Duo debitores **erant cuidam faeneratori:** (3 przyp.!) unus debebat denários quingentos et alius 50.	Dwóch dłużników **miał pewien lichwiarz:** (1 przyp.!) jeden był winien denarów pięćset, a drugi pięćdziesiąt.
Non hab**éntibus illis** unde rédderent, donavit utrisque.	A **ponieważ ci nie mieli** (abl. abs.) skądby oddali (= skąd oddać), darował obydwom.
Quis ergo eum plus díligit? — Is, cui plus donavit.	Któż zatem go więcej miłuje? — Ten, któremu więcej darował.

Uwaga. Faeneratori (3 przyp.) **sunt debitores** (1 przyp.) tłumaczymy: Lichwiarz (1 przyp.) **ma dłużników** (4 przyp.) czyli: w łacinie w 3 przypadku jest wyrażona **ta osoba**, która coś ma, w 1 przypadku **ta rzecz**, którą ona ma, a słowo: **mam** wyrażone jest **nie** przez zwykłe: hábeo, tylko przez: **est, sunt,** (**erat, erit** i t. p.).

39. Samaritanus misericórdia permotus

I. Homo quidam descendebat ab Ierúsalem in Iéricho et íncidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum et **plagis impósitis** (abl. abs.) abiecerunt **semivívo relícto.** 'Accidit autem, ut sacerdos quidam descénderet eadem via et **viso illo** praetériit. Simíliter et levita, cum esset secus (obok) locum et videret eum, pertránsiit.

Uwaga. Nazwy hebrajskie: ierúsalem, Iéricho **nie** odmieniają się. — Jak przetłumaczyć: semivívo relicto? (ustęp 37).

Ćwiczenie. Quis descendebat ab Ierúsalem? In quem ille íncidit? (Na kogo wpadł — czyli: w czyje ręce wpadł?). Latrones quid fecerunt? Quid imposuerunt illi? Quis descendebat eadem via? Habebant-ne **curam eius** (czy mieli **staranie o niego**) sacerdotes et levita?

II. Samaritanus autem quidam iter fáciens venit secus eum et videns eum misericórdia motus est. Et appropians alligavit vúlnera eius infundens óleum et vinum et imponens eum in iumentum suum duxit in stábulum et curam eius egit (perf. od: ago). Et áltera die prótulit duos denários et dedit stabulário et ait: „Curam illius habe et quodcumque supererogáveris (wydasz ponadto), ego, cum rediero, reddam tibi".

Quis horum trium videtur tibi próximus fuisse illi, qui íncidit in latrones?

Ćwiczenie. Quis misericórdia motus est? Quid infudit Samaritanus in eius vúlnera? Quómodo (w jaki sposób) duxit eum in stábulum? (wsadził go na swoje zwierzę) Cui dedit denários? Quid a próximo nostro exspectamus? (aby nam pomógł) adiuvo (w nieszczęściu) malum, -i.

40. Liceat-ne censum dare?

I. Abeuntes pharisaei consílium inierunt, ut cáperent Iesum in sermone. Et mittunt ei discípulos suos cum Herodianis dicentes: „Magister, scimus, quia verax es et viam Dei in veritate doces et non est tibi cura (zob. ust. 38, uw.) de áliquo. Non enim réspicis personam hóminum. Dic ergo nobis, quid tibi videtur: licet censum dare Caésari, an non"?

Ćwiczenie. Quem miserunt pharisaei ad Iesum? **Qualem** dixerunt (**jakim** nazwali) Iesum discípuli eorum? Quid docebat Iesus? Rescipit-ne Iesus personam alicuius?

II. **Cógnita** autem Iesus **nequítia** (zob. ust. 37) eorum ait: „Quid me tentatis, hypócritae? Osténdite (zob. ust. 30) mihi numísma census"! (2 przyp.). At illi obtulerunt ei denárium. Et ait illis Iesus: „Cuius est imago haec et superscríptio"? Dicunt ei: „Caésaris". Tunc ait illis: „Réddite (ust. 30) ergo, quae sunt Caésaris, Caésari et quae sunt Dei, Deo"!

Ćwiczenie. Quid cognovit Iesus in eorum verbis? Quid postulavit (czego zażądał) ab eis? Quid obtulerunt illi? Cuius imago et superscriptio erant in denário? **Quidnam** (co) Iesus respondit?

41. Cum z coniunct. = gdy (w zdaniu czasowym).

1. **Cum** hómines dorm**irent**, 2. **cum** herba cre**visset**, 3. **cum** sero **factum esset**, 4. **cum** Iesus cogno**visset** nequítiam.

Zdanie, mające na początku słowo: **cum** a orzeczenie w trybie przypuszczającym (zwykle **coniunctivus imperfecti lub plusquamperfecti)**, daje odpowiedź na pytanie: **kiedy? w jakich okolicznościach?** A więc powyższe przykłady przetłumaczymy: 1. gdy ludzie spali, 2. gdy ziele urosło, 3. gdy się zrobiło późno. 4. gdy Jezus poznał złość i t. p.

Uwaga. 1. Łaciński tryb przypuszczający po cum tłumaczymy w języku polskim przez **tryb oznajmujący!** (cum dorm**irent** — kiedy spali, **a nie:** kiedyby spali!).

2. Nie mieszać tego cum — **z przyimkiem cum** stojącym przy szóstym przypadku, np.: **cum** omni **milítia** coelestis exércitus — z całym zastępem niebieskiego wojska.

A zatem mając w tekście **cum**, należy najpierw ustalić, czy ono ma przy sobie przypadek 6 (wtedy tłumaczymy: **z**), czy też należy je łączyć z orzeczeniem w koniunktiwie (wtedy tłumaczymy: **gdy, kiedy**).

42. Magi Iesum adorant.

I. Cum natus esset Iesus in Béthlehem Iuda in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Ierosólymam dicentes: „Ubi est, qui natus est, rex Iudaeorum? Vídimus enim stellam eius in Oriente et vénimus adorare eum".

II. Audiens autem Herodes rex turbatus est et omnis Ierosólyma cum illo. Et cóngregans omnes príncipes sacerdotum et scribas pópuli sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei: „In Béthlehem Iudae; sic enim scriptum est per prophetam: „Et tu, Béthlehem, terra Iuda nequaquam mínima es in princípibus Iuda, ex te enim éxiet dux, qui regat pópulum meum Israel".

Uwaga. Ierosólymam = do Jerozolimy. Przy nazwach miast na pytanie: **dokąd**? mamy w łacinie **sam** przypadek czwarty (bez: in!).

Ćwiczenie. I. Ubi natus est Iesus? Quis tunc (wówczas) erat rex? Quis venit ab Oriente? Quid viderunt Magi in coelo?

II. Quisnam eis verbis turbatus est? Quos hómines congregavit Herodes? Quidnam sciscitabatur ab eis? Quid scriptum est per prophetam?

III. Tunc Herodes clam **vocatis** Ma**gis** (zob. ust. 37) diligenter dídicit ab eis tempus stellae, quae appáruit eis, et mittens eos in Béthlehem dixit: „Ite et interrogate diligenter de púero, et cum invenéritis, renuntiate mihi, ut et ego véniens adorem eum". **Qui** cum (**A** kiedy **ci**) aud**issent** (audi**vissent**) regem, abierunt. Et ecce stella, quąm víderant in Oriente, antecedebat eos usque dum véniens staret supra (locum), ubi erat puer.

IV. Et intrantes domum invenerunt púerum cum Maria, matre eius, et procidentes adoraverunt eum. Et aper**tis** thesaur**is** su**is** (ust. 37) obtulerunt ei múnera: aurum, thus et myrrham. Et respon**so** accept**o** (ust. 37) in somnis, ne redirent ad Herodem, per áliam viam reversi sunt in regionem suam.

Ćwiczenie. III. Quem vocavit Herodes? In quam urbem (Do którego miasta) misit Magos? Ubi stella cónstitit?

IV. Quem invenerunt Magi? Quid aperuerunt et obtulerunt? Redierunt-ne Magi ad Herodem? Quare per aliam viam reversi sunt in regionem suam? (ponieważ otrzymali we śnie odpowiedź, aby nie wracali do Heroda).

Uwaga. Jak należy tłumaczyć: apertis thesauris, responso accepto? Jak się nazywa takie zestawienie form? Przypomnij sobie więcej przykładów.

43. Iesus 12 annorum rémanet in templo.

I. Cum factus esset Iesus annorum duódecim, ascend**éntibus** ill**is** (ust. 37) Ierosólymam secundum (według) consuetúdinem diei festi, consumm**atis**que **diebus** (ust. 37) cum redirent (ust. 41), remansit puer Iesus in Ierúsalem et non cognoverunt (nie wiedzieli o tym) parentes eius. Existimantes autem **illum esse** (Sądząc zaś, **że on jest**) in comitatu, venerunt iter diei et requirebant eum inter cognatos et notos. Et non invenientes regressi sunt in Ierúsalem.

II. Et factum est, post tríduum invenérunt illum in templo sedentem in médio doctorum audientem illos et interrogantem eos. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudéntia et responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: „Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te".

Ćwiczenie. Quando ascendit Iesus Ierosolymam? Ubi remansit puer Iesus? Ubi requirebant eum Maria et Ioseph? Invenerunt-ne Iesum inter cognatos, **an non? (czy nie?).**

II. Quando invenerunt puerum? Quid faciebat Iesus in templo? Super qua re (Nad czym, nad jaką rzeczą) stupebant omnes, qui eum audiebant?

Uwaga. Existimantes **illum esse** in comitatu = Sądząc, **że on jest** w towarzystwie. Gdy w łacinie przy czasownikach, oznaczających: sądzę, myślę, mówię, opowiadam, słyszę i t. p. mamy przypadek 4 (tutaj: **illum**) i czasownik w bezokoliczniku (tutaj: **esse**), wtedy tłumacząc na język polski dodajemy spójnik: **że** (którego w łacinie w tym miejscu nie ma!), a bezokolicznik tłumaczymy **przez tryb oznajmujący,** a przyp. 4 przez 1.

Audívimus natum esse regem Iudaeorum = **słyszeliśmy, że się narodził król** żydowski. (Nazywa się to: accusativus cum infinitivo).

III. Et ait ad illos:	I rzekł do nich:
„Quid est, quod me quaerebatis? Nesciebatis, quia in his, quae Patris mei sunt, oportet **me esse**“?	„Co jest (za przyczyna), żeście mię szukali? (Czy) nie wiedzieliście, że w tych (rzeczach), które Ojca mojego są, trzeba, **abym był**“?
Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos.	Ale oni nie zrozumieli słowa, które mówił do nich.
Et descendit cum eis et venit Nazáreth: et erat súbditus illis.	I poszedł z nimi i przybył do Nazaretu: i był im poddany.
Et mater eius conservabat ómnia verba haec in corde suo.	A matka jego chowała wszystkie słowa te w sercu swoim.
Et Iesus proficiebat sapiéntia et aetate et grátia apud Deum et hómines.	A Jezus postępował w mądrości i w latach i w łasce u Boga i u ludzi.

Uwaga 1. Oportet **me** (4 przyp.) **esse** = trzeba, **abym był,** oportet **nos** prudentes esse = trzeba, **abyśmy byli** roztropnymi.

Uwaga 2. Locutus est — pochodzi od: loquor = mówię. Zobacz ustęp 51, Deponentia.

44. Ut, ne z coniunct. Zdania celowe.

1. Dómine, non sum dignus, **ut** intres sub tectum meum.
2. Exiit edictum, **ut** describ**eretur** universus orbis.
3. Collígite fragmenta, **ne péreant.**
4. Illúmina óculos meos, **ne** quando obdórm**iam.**

Ut = aby, ne = aby .... nie — spotykamy na początku tak zwanych **zdań celowych,** które odpowiadają na pytanie: **po co? w jakim celu?**

W takim zdaniu w łacinie czasownik znajduje się w **trybie**

przypuszczającym (coniunctivus praesentis lub imperfecti), w polskim języku zaś w trybie oznajmującym, a więc powyższe przykłady przetłumaczymy:

1. abyś wszedł, 2. aby został spisany, 3. aby nie zginęły, 4. abym nie zasnął.

45. Iesus surdum et mutum sanum reddit.

I. Exiens Iesus de fínibus Tyri venit per Sidonem ad mare Galilaeae inter médios fines Decapóleos. Et adducunt ei surdum et mutum et deprecabantur eum, **ut** imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum misit dígitos suos in aurículas eius, et éxspuens tétigit linguam eius et suspíciens in coelum ingémuit. II. Et ait illi: Ephphetha, quod est adaperire. Et statim apertae sunt aures eius et solutum est vínculum linguae eius et loquebatur recte. Et praecepit illis, **ne cui** dícerent. Quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant et eo ámplius admirabantur dicentes: „Bene ómnia fecit: et surdos fecit audire et mutos loqui".

Ćwiczenie. De cuius fínibus (**Z czyich** granic) éxiit Iesus? **Ad quod** (**do którego**) mare venit? Ubi est mare Galilaeae? Quis adductus est ad Iesum? **Quonam** (dokąd) apprehendit eum de turba? Quid misit in aurículas eius? Quid omnes dicebant de Iesu?

Uwaga. 1. Nazwy przyjęte z języka greckiego zachowują w łacinie końcówki greckie (tu: Decapóleos jest przyp. 2 z końcówką grecką: os).

2. adaperire (imperativus praesentis passivi) = bądź otworzony — lub: otwórz się. Język polski używa częściej strony czynnej, łaciński biernej.

3. **ne cui** dícerent = **aby nikomu nie** mówili. W języku polskim mogą być w jednym zdaniu **dwa** (trzy i więcej) przeczenia, w łacinie **tylko jedno** (tutaj: ne).

4. W łacinie **nie mówi się**: ut nemo (aby nikt), ani: ne áliquis (aby nikt), natomiast używa się tylko: **ne quis** (aby nikt). Podobnie nie mówi się: ut numquam (aby nigdy), lecz: **ne umquam**. Nie mówi się: ne aliquando (aby kiedyś nie...), lecz: **ne quando** (aby kiedyś nie...).

5. fecit surdos **audire** = sprawił, **że** głusi słyszą (ust. 43. uw.).

6. loqui — jest to infin. praesentis od: loquor (mówię). Zobacz ustęp **47**: Deponentia. Podobne deponens jest: deprecabantur.

46. Rzeczownik słowny (Gerundium).

(Cz. II. L. 57).

1. Deus, ad adiuv**andum** me festina.
2. Collígite fragmenta ad combur**endum**.
3. Potestas dimitt**endi** peccata.

Formy łacińskie utworzone od czasowników z końcówkami:

-ndi (przyp. 2), **-ndo** (przyp. 3 i 6), **-ndum** (przyp. 4) tłumaczymy następująco: adiu**vare** = wspoma**gać**, ad adiu**vandum** = do wspomag**ania**, ku wspomoż**eniu**, dimít**tere** = odpuszczać, darować, potestas dimit**tendi** = władza odpuszcz**ania**, władza darow**ania** i t. p., a więc powyższe przykłady tłumaczymy:

1. Boże, pospiesz się ku wspomoż**eniu** mnie.
2. Pozbierajcie ułomki ku spal**eniu** (= celem spal**enia**).
3. Władza odpuszcz**ania** grzechów.

Quómodo potest hic nobis carnem suam dare ad mandu**candum**? Jakże to może ten dać nam swoje ciało do spoży**wania**?

47. Deponentia. (Czasowniki bez strony czynnej).

I. Jest w łacinie znaczna ilość takich czasowników, które mają **tylko formy strony biernej** (z końcówkami: -r, -ris, -tur, -mur. -mini, -ntur), a strony czynnej w ogóle nie tworzą. Nazywają się **deponentia.**

Tłumaczymy je **zawsze przez stronę czynną**, np.:

Miserére (imperat.) mei, Deus	**Zmiłuj się** nade mną, Boże
Lux **est orta**	Światło **powstało**
Regina coeli, **laetare!** (imperat.)	Królowo nieba, **raduj się!**
Confíteor Deo omnipotenti	**Spowiadam się** Bogu Wszechmogącemu
Beati mórtui, qui in Dómino **moriuntur**	Błogosławieni zmarli, którzy **umierają** w Panu
Loquebantur váriis linguis	**Mówili** różnymi językami
Séquere me! (imperat.)	**Pójdź** za mną!
Christus **passus est** pro nobis	Chrystus **cierpiał** za nas.

II. Omnis, qui **confitébitur** me coram homínibus, **confitebor** et ego cum coram Patre meo. Si me **persecuti sunt**, et vos **persequentur.** Dómine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce ália quinque **superlucratus sum.** Omnis, qui credit in me, non **morietur** in aeternum.

48. Najważniejsze skróty.

I. N. R. I. = **Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum**	Napis na krzyżu: Jezus Nazareński Król Żydów
D. O. M. = **Deus Omnípotens Máximus**	Bóg Wszechmogący Najwyższy
B. M. V. = **Beata María Virgo**	Najświętsza Maria Panna (NMP.)
SS. C. I. = Sacratíssimum Cor Iesu	Najświętsze Serce Jezusa

I. H. S. (z greckiego)	Jezus Chrystus Zbawiciel
OO. SS. = Omnium Sanctorum	Wszystkich Świętych (uroczystość)
M. V. = Missa votiva (M. vot.)	Msza św. wotywna
Gl (-oria), Cr (-edo), L (-éctio)	Gloria, Credo, Lekcja (we Mszy św.)
Ev (-angélium), Pf = Praefátio	Ewangelia, Prefacja
Comm (-únio)	Communio (Modlitwa we Mszy św.)
coram Ssmo = Sanctíssimo	Przed Najśw. Sakramentem
Oct (-ava), Vig (-ília), Ps (-almus)	Oktawa, wigilia, psalm
V (-ersus), R (-esponsórium)	Wiersz (werset), Odpowiedź (odpowiednik)
T (-émpore) P (-aschali)	W okresie wielkanocnym
Amen (słowo hebrajskie)	Niech się tak stanie.
O (-mnia) A (-d) M (aiorem) D (-ei) G (-loriam).	Wszystko na większą chwałę Bożą.

49. Nazwy świąt.

Natívitas Dómini	Narodzenie Pana (Jezusa)
Féria IV. (quarta) cínerum	Środa popiołów (= popielcowa)
Domínica palmarum	Niedziela palm (= palmowa)
Hebdómada Maior	Wielki Tydzień
Domínica Resurrectionis	Niedziela Zmartwychwstania
Ascénsio Dómini	Wniebowstąpienie Pańskie
Assúmptio B. M. V. (Beatae Maríae Vírginis)	Wniebowzięcie N. M. P.
Sanctíssima Trínitas	Przenajświętsza Trójca
Festum Córporis Christi	Uroczystość Bożego Ciała
Festum Omnium Sanctorum	Uroczystość Wszystkich Świętych.

Nazwy dni tygodnia:

Domínica	Dzień Pański, Niedziela
Féria 2 (= secunda)	Dzień drugi (poniedziałek)
Féria 3 (tertia), 4 (quarta)	Dzień 3, 4 = wtorek, środa
Féria 5 (quinta), 6 (sexta)	Dzień 5, 6 = czwartek, piątek
Sábbatum	Sobota
Hebdómada	7 dni, tydzień

Nazwy miesięcy przejęto od starożytnych Rzymian:

Ianuárius, Februárius, Mártius	Styczeń, luty, marzec
Aprilis, Máius, Iúnius, Iúlius	Kwiecień, maj, czerwiec, lipiec
September, October, November, December	Wrzesień, październik, listopad, grudzień
Mensis, annus, saéculum	Miesiąc, rok wiek (= 100 lat)

Kolory szat liturgicznych:

A. = albus, N. = niger	biały, czarny
R. = ruber, Viol. = violáceus	czerwony, fioletowy
Vir. = víridis	zielony

50. Hierarchia kościelna.

Sua Sánctitas Papa, Póntifex Máximus	Jego Świątobliwość Papież, Najwyższy Kapłan
Beatíssimus Pater	Ojciec święty
Epíscopus, Archiepíscopus	Biskup, Arcybiskup
Ordinárius loci	Biskup rządzący daną diecezją
Antistes (2 przyp.: antístitis)	Przewodniczący (tytuł biskupa)
Canónicus, decanus, praelatus	Kanonik, dziekan, prałat (przełożony)
Présbyter, sacerdos, diáconus	Kapłan, diakon
alumnus, -i	wychowanek (kleryk)
Abbas (2 przyp.: abbátis), Prior	Opat, przeor
Abbatissa	Przełożona zakonu
Vicárius	Zastępca
Illustríssimus	Jaśnie Oświecony (najjaśniejszy)
Excellentíssimus	Jego Ekscelencja (najznakomitszy)
Reverendíssimus	Jego Mość (najczcigodniejszy)

II. Część gramatyczna.

Części mowy.

Wszystkie wyrazy dzielimy na **części mowy**, zależnie od ich znaczenia i formy, a więc: rzeczownik, czasownik, przymiotnik, zaimek, liczebnik, przysłówek, przyimek, spójnik, wykrzyknik.

Rzeczownikiem (substantivum) nazywamy taki wyraz, który oznacza jakąś **rzecz, osobę, zwierzę, roślinę, nazwę, własność, cechę** i t. p., np.: kamień, sędzia, Piłat, ciężar, pobożność.

Rzeczowniki mają **rodzaj** (genus), a mianowicie: **męski** (np. ten **dom**), **żeński** (np. ta **ziemia**), lub **nijaki** (np. to **stworzenie**).

Przestroga. W różnych językach ten sam rzeczownik **nie zawsze** ma **ten** sam rodzaj, np.

w łacinie: sol spléndidus (rodzaj męski),
w niemieckim: **die** Sonne (rodzaj żeński),
w polskim: słońce jasne (rodzaj nijaki),
albo: (ten) dom, domus áurea (żeński), das Haus (nijaki).

Dlatego należy zawczasu przyzwyczaić się do innych rodzajów w łacinie, niż w języku polskim i rodzaj rzeczowników **zapamiętać.**

Dla szybszego zorientowania się przy początkowej nauce łaciny w rodzaju danego rzeczownika użyto w tej książce w Części gramatycznej i w Słowniku trzech gatunków czcionek, mianowicie:

litery grubsze oznaczają rzeczowniki rodzaju **męskiego,** np. **vir, puer;**

litery zwykłe oznaczają rzeczowniki rodzaju żeńskiego, np. terra, virgo;

litery pochyłe oznaczają rzeczowniki rodzaju *nijakiego*, np. *mare, tempus.*

Końcówki. Rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, zaimki i liczebniki otrzymują w zdaniu rozmaite **końcówki** (zakończenia) i te dopiero rozstrzygają o znaczeniu wyrazu i przyczyniają się do zrozumienia właściwego sensu zdania; gdy zmienimy końcówkę, zmieni się także i sens zdania. Konieczne jest zatem zestawienie i zapamiętanie wszystkich końcówek wraz z ich znaczeniem.

Dodanie wszystkich możliwych końcówek do wyrazu i tworzenie przez to nowych postaci, czyli **form** tych wyrazów, nazywamy: **odmianą** (rzeczowników, czasowników i t. d.).

Rzeczowniki.

Odmian rzeczowników (czyli **deklinacyj**) w łacinie jest **pięć**. Każda ma sześć końcówek w liczbie pojedynczej i sześć w liczbie mnogiej, a formy w ten sposób utworzone nazywamy **przypadkami** (casus).

Uwaga. W języku polskim mamy 7 przypadków.

1. Pierwsza odmiana rzeczowników żeńskich zakończonych na -a czyli A-deklinacja.

	Singularis.		Liczba pojedyncza.
1	**státu-a**	**áure-a**	posąg złoty (np. stoi)
2	**státu-ae**	**áure-ae**	posąg**u** złot**ego** (np. wartość)
3	**státu-ae**	**áure-ae**	posąg**owi** złot**emu** (np. nadać formę)
4	**státu-am**	**áure-am**	posąg złoty (np. widzę)
5 o	**státu-a**	**áure-a**	**o** posąg**u** złoty (wykrzyk podziwu)
6	**státu-a**	**áure-a**	posąg**iem** złot**ym** (np. ozdobione plac)

	Pluralis.		Liczba mnoga.
1	**státu-ae**	**áure-ae**	posąg**i** złot**e** (np. są drogie)
2	**statu-árum**	**aure-árum**	posąg**ów** złot**ych** (np. piękne)
3	**státu-is**	**áure-is**	posąg**om** złot**ym** (np. kłaniali się)
4	**státu-as**	**áure-as**	posąg**i** złot**e** (np. kupiono)
5 o	**státu-ae**	**áure-ae**!	o złot**e** posąg**i**! (wykrzyk podziwu)
6	**státu-is**	**áure-is**	posąg**ami** złot**ymi** (np. słynąć)

Zapamiętaj: ad státuam (4 przyp. przy: **ad**) = **do** złotego posągu,
de státua áurea (6 przyp. przy: **de**) = **o** złotym posągu,
in statua aúrea (6 przyp. przy **in** na pytanie **gdzie?**) = **w** złotym posągu,
ante státuam pulchram (4 przyp. przy **ante**) = **przed** pięknym posągiem,
sine státuis áureis (6 przyp. przy **sine**) = **bez** złotych posągów.

Uwaga. Niektóre imiona wzięte z języków obcych, np. z hebrajskiego, nie zmieniają końcówek w ciągu odmiany, wtedy ze związku z innymi wyrazami trzeba domyśleć się, w którym są przypadku, np.: Ioseph, Ierúsalem, David, Bethlehem, Genezareth, Israel, Melchizedech i t. d.

2. Druga odmiana rzeczowników, czyli O-deklinacja.
A. Rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na -us.

	Singularis.		Liczba pojedyncza.
1	**médic-us**	bon-us	lekarz dobry
2	**médic-i**	bon-i	lekarza dobrego
3	**médic-o**	bon-o	lekarzowi dobremu
4	**médic-um**	bon-um	lekarza dobrego
5 o	**médic-e**	bon-e!	o lekarzu dobry!
6	**médic-o**	bon-o	lekarzem dobrym
	Pluralis.		**Liczba mnoga.**
1	**médic-i**	clar-i	lekarze sławni
2	**médic-orum**	clar-orum	lekarzy sławnych
3	**médic-is**	clar-is	lekarzom sławnym (dla lekarzy)
4	**médic-os**	clar-os	lekarzy sławnych
5 o	**médic-i**	clar-i!	o lekarze sławni!
6	**médic-is**	clar-is	lekarzami sławnymi

Uwaga. Zapamiętaj: **cum** bono **medico** (6 przyp. przy **cum**) z dobrym lekarzem, **ad** claros **médicos** (4 przyp. przy **ad**) do sławnych lekarzy, **inter** claros **médicos** (4 przyp. przy **inter**) między sławnymi lekarzami.

3. B. Rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone na -er i -r.

	Singularis.		Liczba pojedyncza.
1	**púer**	et **vir**	chłopiec i mąż
2	**púer-i**	et **vir-i**	chłopca i męża
3	**púer-o**	et **vir-o**	chłopcu i mężowi (dla chłopca i męża)
4	**púer-um**	et **vir-um**	chłopca i męża
6	**púer-o**	et **vir-o**	chłopcem i mężem
	Pluralis.		**Liczba mnoga.**
1	**púer-i**	et **vir-i**	chłopcy i mężowie
2	**puer-órum**	et **viror-um**	chłopców i mężów
3	**púer-is**	et **vir-is**	chłopcom i mężom (dla chłopców i mężów)
4	**púer-os**	et **vir-os**	chłopców i mężów
6	**púer-is**	et **vir-is**	chłopcami i mężami

Uwaga. Przypadek 5 rzeczowników ma tę samą formę, co i przypadek 1, a więc: o **puer**! o chłopcze! o clari **viri**! o sławni mężowie!

Ćwiczenie. Co znaczy: cum **viro**, cum **púeris**, inter **viros** et **púeros**, de

viro, a púero = od chłopca, przez chłopca (także: od lat chłopięcych, od młodości).

4. C. Rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone na -um.

	Singularis.		Liczba pojedyncza.
1	*peccat*-um	remiss-um	grzech odpuszczony
2	*peccat*-i	remiss-i	grzechu odpuszczonego
3	*peccat*-o	remiss-o	grzechowi odpuszczonemu
4	*peccat*-um	remiss-um	grzech odpuszczony
6	*peccat*-o	remiss-o	grzechem odpuszczonym
	Pluralis.		**Liczba mnoga.**
1	*peccat*-a	magn-a	grzechy wielkie
2	*peccat*-orum	magn-orum	grzechów wielkich
3	*peccat*-is	magn-is	grzechom wielkim
4	*peccat*-a	magn-a	grzechy wielkie
6	*peccat*-is	magn-is	grzechami wielkimi

Uwaga. Przypadek 5 ma tę samą formę, co i przypadek 1.

Ćwiczenie. Co znaczy: in peccato, in *peccatis*, de *peccato*, ad *peccatum*, ob *peccatum* (4 przyp. przy ob) z powodu grzechu.

5. Przymiotniki (Adiectiva).

Są to wyrazy, oznaczające: **przymiot, cechę, własność** pewnych rzeczy; pytamy się o nie słowami: **jaki? jaka? jakie?** (np. cnotliwy, zimny, ciężkie).

W łacinie mają one końcówki:

-us lub **-er** w rodzaju **męskim**, np. clar**us**, **dóminus** (sławny pan, rub**er** **sanguis** (czerwona krew);

-a w rodzaju **żeńskim**, np. parv**a** insul**a** (mała wyspa), aegr**a** ancill**a** (chora służąca);

-um w rodzaju **nijakim**, np. clar**um** *templ***um** (sławna świątynia), rubr**um** *mare* (czerwone morze).

Przymiotniki te odmieniają się (to znaczy, że mają we wszystkich przypadkach takie końcówki), jak wyżej wymienione rzeczowniki I i II deklinacji, a więc:

w rodzaj **męskim** tak, jak: **médicus** lub **vir** (II dekl.),

w rodzaju żeńskim tak, jak: státua (I dekl.).

w rodzaju *nijakim* tak, jak: *peccatum* (II dekl.).

Uwaga 1. Pamiętać należy, że przymiotników używamy zawsze razem z jakimś rzeczownikiem (np. mokra gąbka), wskutek tego przymiotnik musi

mieć **ten sam** rodzaj, co i przynależny rzeczownik (nikt nie powie np.: mokra ręcznik!), a zatem przymiotnik w łacinie musi mieć końcówki tego rodzaju, jaki ma jego rzeczownik, a więc:

coelum excelsum = wysokie niebo, mundus universus = cały świat, stella lúcida = jasna gwiazda, ancilla aegra = chora służąca, **dóminus** aeger = chory pan, lub: *coelum* est excelsum = niebo jest wysokie, ancilla est aegra = służąca jest chora, dóminus aeger est = pan jest chory.

Uwaga 2. Są jeszcze w łacinie przymiotniki należące do III. deklinacji, o nich jest mowa pod L. 7.

6. III odmiana rzeczowników rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego t. zw. Deklinacja spółgłoskowa.

Rzeczowniki należące do tej odmiany mają w 1 przypadku liczby pojedynczej **najrozmaitsze końcówki**, jest ich też najwięcej. W innych przypadkach mają już końcówki **jednolite**. Tutaj trzeba szczególną zwrócić uwagę na część wyrazu **przed końcówką** (nazywamy tę część: **tematem**), która w ciągu odmiany **nie ulega zmianom**. Poznajemy ją najwyraźniej z **przypadka drugiego**, gdy odrzucimy jego końcówkę -is. Bez znajomości tematu (to jest tej **niezmiennej** części wyrazu) nie moglibyśmy utworzyć poprawnych form, ani ich w tekście rozpoznać. Dlatego **słowniki** podają przy rzeczownikach trzeciej deklinacji także przypadek drugi.

Przy tworzeniu przypadku **pierwszego** (najczęściej przez dodanie -s) zachodzą najrozmaitsze zmiany głosowe, a wyraz wskutek tego nieraz nie bardzo jest podobny do tematu, tak, że właściwa postać tematu jest w pierwszym przypadku (nieraz znacznie) zatarta. Natomiast prawidłowy temat występuje wyraźnie w przypadku drugim. (Podobnie jest w języku polskim, np.: lew — lwa, imię — imienia, cześć — czci, chrzest — chrztu).

Najpospolitsze **końcówki** rzeczowników III deklinacji w 1 przypadku są następujące:

w rodzaju męskim: -o, np. **sermo** cotidianus (język codzienny), 2 przyp.: serm**onis** cotidiani, **leo** furibundus, **leonis** furibundi — rozwścieczony lew;

-or: **color** pállidus, col**oris** pállidi — blady kolor;

-er: **venter** sanus, ventris sani — zdrowy żołądek, **carcer** clausus, cárc**eris** clausi — zamknięte więzienie;

-os: **flos** vernus, fl**oris** verni — kwiat wiosenny;

-es: **pes** fractus, **pedis** fracti — noga złamana;

-is: **canis** fidus, canis fidi — wierny pies, **pulvis** tritus, púlveris triti — starty proch;

-nis: **finis** expectatus, **finis** expectati — oczekiwany koniec;

-uis: **sanguis** sacer, sán**guinis** sacri — święta krew;

w rodzaju żeńskim: -es: fames satiata, famis satiatae — głód nasycony;

-is: vestis pura, vestis purae — czysta szata, lis obstinata, litis obstinatae — uparty proces, cuspis longa, cúspidis longae — ostrze długie;

-aus: laus módica, laudis módicae — umiarkowana pochwała;

-bs: urbs clara, urbis clarae — sławne miasto;

-rs: mors praematura, mortis praematurae — przedwczesna śmierć;

-tas: voluntas tua, voluntatis tuae — twoja wola;

-x: pax sempiterna, pacis sempiternae — pokój wieczny, lex necessária, legis necessáriae — potrzebne prawo, nox atra, noctis atrae — czarna noc, nix liquefacta, nivis liquefactae — śnieg stopniały;

-tus: virtus spectata, virtutis spectatae — wypróbowana cnota;

-us. sus doméstica, suis domésticae — świnia domowa, salus futura, salutis futurae — przyszłe zbawienie;

-do: consuetudo bona, consuetúdinis bonae — dobre przyzwyczajenie;

-io, -tio, -sio: legio Romana, legionis Romanae — legion rzymski, consecratio válida, consecrationis válidae — poświęcenie ważne, permíxtio perspícua, permixtionis perspícuae — widoczne zmieszanie, persuasio tímida, persuasionis tímidae — nieśmiała namowa;

-ns: mens sana, mentis sanae — zdrowa myśl;

w rodzaju nijakim: -e: *mar*e infestum, maris infesti — niebezpieczne morze;

-c: *la*c concretum, lactis concreti — zsiadłe mleko;

-l: *me*l dulce, mellis dulcis — słodki miód, *ánima*l marinum, animalis marini — stworzenie morskie;

-en: *nom*en amábile, nóminis amábilis — słodkie imię;

-ut: *cap*ut cruentatum, cápitis cruentati — skrwawiona głowa;

-ar: *exempl*ar praeclarum, exemplaris praeclari — sławny przykład;

-ur: *rob*ur indómitum, róboris indómiti — siła niepokonana;

-us: *corp*us verum, córporis veri — prawdziwe ciało, *fun*us maestum, fúneris maesti — smutny pogrzeb;

-ma: *aenig*ma ambíguum, aenígmatis ambígui — niejasna zagadka.

Uwaga 1. Największa liczba rzeczowników zakończonych na -s ma rodzaj żeński.

Uwaga 2. Kilkadziesiąt rzeczowników (ponad 30) ma wyjątkowo inny rodzaj, niż to wskazuje powyższe zestawienie końcówek. **Słownik** podaje rodzaj każdego rzeczownika.

Uwaga 3. Wyrazy oznaczające **istoty męskie** (t. j. płci męskiej) są zawsze rodzaju **męskiego** (np. iudex severus — surowy sędzia), a wyrazy oznaczające **istoty żeńskie** (płci żeńskiej) są rodzaju **żeńskiego bez względu** na końcówki. (Genus sexum séquitur = rodzaj (gramatyczny) idzie za płcią).

Uwaga 4. Pamiętać należy, że różne przypadki tworzymy dodając **do tematu różne końcówki** z odmiany, ale sam temat nie ulega zmianom, t. zn. nie wolno go ani przekręcać, ani nic z niego ująć, ma wyglądać zawsze tak, jak w przypadku drugim (po odrzuceniu końcówki: -is).

III deklinacja rzeczowników (t. zw. spółgłoskowa).

Singularis — Liczba pojedyncza

Rodzaj **męski**	Rodzaj żeński
1. **homo** — człowiek	pars — część
2. **hómin-is** — człowieka	part-**is** — części
3. **hómin-i** — człowiekowi	part-**i** — części
4. **hómin-em** — człowieka	part-**em** — część
6. **hómin-e** — człowiekiem	part-**e** — częścią

Rodzaj *nijaki*

altare — ołtarz	*altar*-**i** — ołtarzowi
altar-**is** — ołtarza	*altare* — ołtarz

altar-**i** — ołtarzem

Uwaga 1. Rodzaj nijaki ma w przypadku 6 końcówkę: **-i**.

Uwaga 2. Przypadek 5 jest taki sam, jak 1 (np. o **homo**! o człowiecze! o *altare!* o ołtarzu!).

Ćwiczenie. De **hómine** — o człowieku, ab **hómine** — od człowieka, przez człowieka, in **hómine** — w człowieku, ex parte — z części, cum parte — z częścią, ad *altare* (4) — do ołtarza, sub *altari* — pod ołtarzem, pro **hómine** — za człowieka.

Pluralis — Liczba mnoga

Rodzaj **męski**	Rodzaj żeński
1. **hómin-es** — ludzie	part-**es** — części
2. **hómin-um** — ludzi	párt-**ium** — części
3. **homín-ibus** — ludziom	párt-**ibus** — częściom
4. **hómin-es** — ludzi	part-**es** — części
6. **homín-ibus** — ludźmi	párt-**ibus** — częściami

Rodzaj *nijaki*

altár-**ia** — ołtarze	*altár*-**ibus** — ołtarzom
altár-**ium** — ołtarzy	*altár*-**ia** — ołtarze

altár-**ibus** — ołtarzami

Uwaga. Przypadek 5 jest równy pierwszemu, np. o **hómines**! o ludzie!

Ćwiczenie. Cum **homínibus** — z ludźmi, in pártibus — w częściach, w stronach, w okolicach, pro *altáribus* — za ołtarze, w obronie ołtarzy, **hómines** — między ludźmi.

Zwróć uwagę, że rzeczowniki rodzaju nijakiego mają jednakowe końcówki w przypadku 1, 4 i 5. W liczbie mnogiej te przypadki mają zawsze końcówkę -a.

7. Przymiotniki III deklinacji mają:

1) albo dwa zakończenia, to jest dla rodzaju męskiego **-is**, dla rodzaju żeńskiego także **-is**, dla rodzaju nijakiego **-e**, np.: dulc**is** flos — słodki kwiat, dulc**is** arbor — słodkie drzewo, dulc**e** *pondus* — słodki ciężar;

2) albo mają w 1 przypadku **jedną** końcówkę **dla wszystkich rodzajów**, np.: felix **servus** — szczęśliwy sługa, felix aetas — szczęśliwy wiek, felix *cor* — szczęśliwe serce.

Przy tych przymiotnikach należy pamiętać, że w przypadku 6 liczby pojedynczej mają zawsze końcówkę **-i**, w przypadku 2 liczby mnogiej mają zawsze końcówkę **-ium**, w innych przypadkach mają takie końcówki, jak: **homo**, pars, *altare*, np.: F**ortia** *péctora* — dzielne piersi, suav**i** *cármine* — miłą pieśnią, simíl**ium puerorum** *ora* — podobnych chłopców oblicza.

3) Przymiotników mających 3 zakończenia (to jest: dla rodzaju męskiego -er, dla żeńskiego -ris, dla nijakiego -re) mamy w III deklinacji 12; jako częściej używane wymieniamy z nich: acer, acris, acre — ostry, saluber, salubris, salubre — zdrowy, céleber, célebris, célebre — sławny.

Uwaga. Należy uważać, aby tych przymiotników nie pomieszać z przymiotnikami II. deklinacji z końcówką -er, gdyż tam są inne końcówki, np.: íntegег, íntegra, íntegrum — zdrów, cały.

8. IV odmiana rzeczowników, czyli U-deklinacja.

Singularis.

Rodzaj męski (i żeński)

1. **fructu-s** suavis — owoc słodki
2. **fructu-s** suavis — owocu słodkiego
3. **frúctu-i** suavi — owocowi słodkiemu
4. **fructu-m** suavem — owoc słodki
6. **fructu** suavi — owocem słodkim

Pluralis.

1. **fructu-s** parci — owoce liche
2. **frúctu-um** parcorum — owoców lichych
3. **frúct-ibus** parcis — owocom lichym
4. **fructu-s** parcos — owoce liche
6. **frúct-ibus** parcis — owocami lichymi

Liczba pojedyncza.

Rodzaj nijaki

1. *gen*u débile — kolano słabe
2. *genu*-s débilis — kolana słabego
3. *gen*u débili — kolanu słabemu
4. *gen*u débile — kolano słabe
6. *gen*u débili — kolanem słabym

Liczba mnoga.

1. gé*nu*-a mea — kolana moje
2. gé*nu*-**um** meorum — kolan moich
3. gé*n*-**ibus** meis — kolanom moim
4. gé*nu*-**a mea** — kolana moje
6. gé*n*-**ibus** flexis — kolanami zgiętymi

Uwaga 1. Przypadek 5 jest zawsze taki sam, jak pierwszy, np.: o **fructus** sapiéntiae! — o owocu mądrości!

Uwaga 2. Rzeczowników rodzaju nijakiego (zakończonych na -u) jest zaledwie kilka; wymieniamy tylko: *cornu* parvum — mały róg, *gelu* frígidum — zimny lód.

Uwaga 3. Tylko pięć rzeczowników z końcówką -us ma rodzaj żeński, np.: manus dextra et sinistra — ręka prawa i lewa, domus áurea — dom złoty.

9. Odmiana V, czyli E-deklinacja.

Singularis — Liczba pojedyncza.

1. **re-s** própria — rzecz własna
2. **re-i** própriae — rzeczy własnej
3. **re-i** própriae — rzeczy własnej
4. **re-m** própriam — rzecz własną
6. **re** própria — rzeczą własną

Pluralis — Liczba mnoga.

1. **re-s** graves — rzeczy ważne
2. **re-rum** grávium — rzeczy ważnych

3. **re-bus** grávibus — rzeczom ważnym
4. **re-s** graves — rzeczy ważne
6. **re-bus** grávibus — rzeczami ważnymi

Uwaga 1. Przypadek 5 jest taki sam, jak pierwszy.
Uwaga 2. Do V. deklinacji należy bardzo mało rzeczowników.

Przegląd końcówek w odmianach rzeczowników.

Przyp.	I czyli A — dekl.	II czyli O — dekl.	III deklin. spółgłosk.	IV czyli U — dekl.	V czyli E — dekl.
	Singularis		Liczba pojedyncza		
1	— a	—us, —r, —um	rozmaite końców.	— us, — u,	— es
2	— ae	— i	— is	— us, — us	— ei
3	— ae	— o	— i	— ui, — u	— ei
4	— am	— um	— em, nijakie jak w 1 prz	— um, — u	— em
5	jak 1	—e, —r, — um	jak 1	jak 1	jak 1
6	— a	— o	— e, — i	— u, — u	— e
	Pluralis		Liczba mnoga		
1	— ae	— i, — a	— es, — (i) a	— us, — ua	— es
2	— arum	— orum	— um, — (i) um	— uum	— erum
3	— is	— is	— ibus	— ibus	— ebus
4	— as	— os, — a	— es, — (i) a	— us, — ua	— es
5	jak 1	jak 1	jak 1	jak 1	jak 1
6	— is	— is	— ibus	— ibus	— ebus

Stopniowaniem przymiotników nazywamy takie formy, **jak:** wysoki (stopień I), wyższy (stopień II), najwyższy (stopień III).

W łacinie w stopniu II otrzymują przymiotniki końcówkę: **-ior** (na rodzaj męski i żeński) i **-ius** (na rodzaj nijaki) na miejsce **końcówki drugiego** przypadka.

W III stopniu mają przymiotniki końcówkę: **-issimus, -issima, -issimum.**

10. Stopniowanie regularne.

Stopień I.

altus — wysoki — alt-**i**
dulcis — słodki —dulc-**is**
audax — śmiały — audac-**is**
sápiens — mądry — sapient-**is**

Stopień II.

ált-**ior, -ius** — wyższy
dúlc-**ior, -ius** — słodszy
audác-**ior, -ius** — śmielszy
sapiént-**ior, -ius** — mądrzejszy

Stopień III.

alt-**íssimus, -íssima, -um** — najwyższy
dulc-**íssimus, -a, -um** — najsłodszy

audac-**íssimus, -a, -um** — najśmielszy
sapient-**íssimus**, -a, -um — najmądrzejszy

Uwaga. III. stopień tłumaczymy często przez dodanie słówka: **bardzo**, **altíssimus** — najwyższy lub: bardzo wysoki, copiosíssimus — najbogatszy lub: **bardzo** bogaty, sapientíssimus — najmądrzejszy, lub: bardzo mądry.

11. Stopniowanie nieregularne.

Stopień I.	Stopień II.
1. fácil-is — łatwy	facíl-**ior**, **-ius** — łatwiejszy

Stopień III.

fac-íllimus, **-íllima**, **-íllimum** — najłatwiejszy, bardzo łatwy

Podobnie otrzymują w III stopniu końcówkę -íllimus, -a, -um **następujące**: diffícilis — trudny, símilis — podobny, dissímilis — **niepodobny**, húmilis — niski.

2. Przymiotniki zakończone na -er:

Stopień I.	Stopień II.
pulcher — piękny	púlchr-**ior**, **-ius** — piękniejszy
acer — ostry	ácr-**ior**, **-ius** — ostrzejszy

Stopień III.

pulch-érrimus, **-érrima**, **-érrimum** — najpiękniejszy, bardzo piękny
ac-érrimus, ac-**érrima**, ac-**érrimum** — najostrzejszy, bardzo ostry

Tak samo: miser, misérior, misérrimus — nieszczęśliwy, **tener**, tenérior, tenérrimus — delikatny, cienki.

3. Rozmaite tematy w każdym stopniu mają:

Stopień I.	Stopień II.
bonus — dobry	**mél-ior**, **-ius** — lepszy
malus — zły	**peior**, **peius** — gorszy
magnus — wielki	**maior**, **maius** — większy
parvus — mały	**minor**, **minus** — mniejszy
multi — wielu	**plures** — liczniejsi

Stopień III.

ópt-imus, **-a**, **-um** — najlepszy
péssimus, **-a**, **-um** — najgorszy
máximus, **-a**, **-um** — największy
mínimus, -a, -um — najmniejszy
plúrimi, -ae, -a — bardzo wielu

12. Odmiana stopnia II przymiotników.

Przymiotniki w drugim stopniu odmieniają się tak, jak rzeczowniki III odmiany, np. felícior **homo** — szczęśliwy człowiek, cum feliciore **hómine** — ze szczęśliwszym człowiekiem.

Przy rodzaju **nijakim** należy pamiętać, że w 1 przypadku ma końcówkę **-ius**, ale w drugim: -ioris, w 3: -iori, w 6: -iore. W liczbie mnogiej rodzaj nijaki ma w przypadku 1: **-iora**, w 2: **-iorum** (zawsze) np.:

frigíd**ius** *tempus* — zimniejszy czas, frigid**iora** *témpora* — zimniejsze czasy, frigid**iore** *témpore* — w zimniejszym czasie, frigid**iorum** *témporum* exspectatio — oczekiwanie zimniejszych czasów.

Trzeci stopień przymiotników odmienia się tak, jak rzeczowniki I i II deklinacji.

13. Liczebniki (to jest wyrazy oznaczające liczby).

Główne na pytanie: ile?	**Porządkowe na pytanie: który z rzędu?**
1 unus, -a, -um — jeden	primus, -a, -um — pierwszy
2 duo, duae, duo — dwa	secundus, -a, -um — drugi
3 tres, tria — trzy	tertius, -a, -um — trzeci
4 quáttuor — cztery	quartus, -a, -um — czwarty
5 quinque — pięć	quintus, -a, -um — piąty
6 sex — sześć	sextus, -a, -um — szósty
7 septem — siedem	séptimus, -a, -um — siódmy
8 octo — osiem	octavus, -a, -um — ósmy
9 novem — dziewięć	nonus, -a, -um — dziewiąty
10 decem — dziesięć	décimus, -a, -um — dziesiąty

Główne: 11 úndecim, 12 duódecim, 13 trédecim, 14 quattuórdecim, 15 quíndecim, 16 sédecim, 17 septéndecim, 18 duo-de-viginti, 19 un-de-viginti (t. zn.: jeden odjęty od dwudziestu), 20 viginti.

Porządkowe: jedenasty undécimus -a -um, 12 duodécimus -a -um, 13 tertius décimus, tertia décima, tertium décimum, 14 quartus décimus -a -um, 15 quintus décimus -a -um, 16 sextus décimus -a -um, 17 séptimus décimus -a -um, 18 duo-de-vicésimus -a -um, 19 un-de-vicésimus -a, -um, dwudziesty vicésimus, vicésima, vicésimum.

Główne (na pytanie: **ile?**)	**Porządkowe** (na pytanie: **który z rzędu?**)
20 viginti dwadzieścia	vicésimus -a -um dwudziesty

30	triginta trzydzieści	tricésimus -a -um trzydziesty
40	quadraginta czterdzieści	quadragésimus -a -um czterdziesty
50	quinquaginta pięćdziesiąt	quinquagésimus -a -um pięćdziesiąty
60	sexaginta sześćdziesiąt	sexagésimus -a -um sześćdziesiąty
70	septuaginta siedemdziesiąt	septuagésimus -a -um siedemdziesiąty
80	octoginta osiemdziesiąt	octogésimus -a -um osiemdziesiąty
90	nonaginta dziewięćdziesiąt	nonagésimus -a -um dziewięćdziesiąty
100	centum sto	centésimus -a -um setny
200	ducenti, ducentae, ducenta	ducentésimus -a -um dwusetny
300	trecenti, -ae, -a	trecentésimus -a -um trzechsetny
400	quadringenti, -ae, -a	quadringentésimus -a -um czterechsetny
500	quingenti, -ae, -a	quingentésimus -a -um pięćsetny
600	sescenti, -ae, -a	sescentésimus -a -um sześćsetny
700	septingenti, -ae, -a	septingentésimus -a -um siedemsetny
800	octingenti, -ae, -a	octingentésimus -a -um osiemsetny
900	nongenti, -ae, -a	nongentésimus -a -um dziewięćsetny
1000	mille tysiąc	millésimus -a -um tysiączny

14. Przysłówki

są to wyrazy odpowiadające na pytanie: **jak? w jaki sposób? jak bardzo?** W łacinie kończą się one na: **-e, -o, -ter, -iter, np.**: altus wysoki — alt**e** wysoko, creber częsty — crebro często, citus szybki — cito szybko, audax śmiały — audacter śmiało, acer ostry — ácriter ostro i t. p.

W II stopniu otrzymują przysłówki końcówkę **-ius**, a w trzecim **íssime, -ime, -érrime, -íllime**, np.:
alt**e** wysoko, alt**ius** wyżej, alt**íssime** najwyżej, bene dobrze, mél**ius** lepiej, ópt**ime** najlepiej, fácil**e** łatwo, facíl**ius** łatwiej, fac**íllime** najłatwiej, crebr**o** często, crebr**-ius** częściej, creb**errime** najczęściej (bardzo często), liben**ter** chętnie, liben**tius** chętniej, libent**íssime** najchętniej (bardzo chętnie).

Uwaga: Przysłówki nie odmieniają się (to znaczy: nie mają żadnych przypadków) podobnie, jak i w języku polskim.

Zaimki

t. j. wyrazy, które za-stępują rzeczowniki (czyli imiona).

15. Zaimki osobowe

(ja, ty, my, wy).

Singularis — Liczba pojedyncza		Pluralis — Liczba mnoga	
1. **ego**	ja	**nos**	my
2. **mei**	mnie	**nostri**	nas
3. **mihi**	mi	**nobis**	nam
4. **me**	mię, mnie	**nos**	nas
6. **me**	mną	**nobis**	nami
tu	ty	**vos**	wy
tui	ciebie	**vestri**	was
tibi	ci, tobie	**vobis**	wam
te	cię, ciebie	**vos**	was
te	tobą	**vobis**	wami

Uwaga: nostrum — spomiędzy nas, **vestrum** — spomiędzy was, **mecum** (= cum me przyp. 6) ze mną, **tecum** — z tobą, **nobiscum** (= cum nobis) z nami, **vobiscum** — z wami. Quis nostrum? kto z nas? paupérrimus vestrum — najuboższy spomiędzy was.

16. On, ona, ono, oni, one (is, ea, id).

Singularis — Liczba pojedyncza

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
1. **is** — on	**ea** — ona	**id** — ono
2. **eius** — jego	**eius** — jej	**eius** — jego
3. **ei** — jemu	**ei** — jej	**ei** — jemu
4. **eum** — go, jego	**eam** — ją	**id** — je, ono
6. **eo** — nim	**ea** — nią	**eo** — nim, tym

Pluralis — Liczba mnoga

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
1. **ei** lub **ii** — oni	**eae** — one	**ea** — one, te
2. **eorum** — ich	**earum** — ich	**eorum** — ich
3. **eis** lub **iis** — im	**eis, iis** — im	**eis, iis** — im
4. **eos** — ich	**eas** — je	**ea** — je, te, one
6. **eis** lub **iis** — nimi	**eis, iis** — nimi	**eis, iis** — nimi

Uwaga 1. Zaimek: **is, ea, id** tłumaczymy także: **ten, ta, to.**

Uwaga 2. Óptimus eorum — najlepszy **spomiędzy nich, humíllimae earum** — najpokorniejsze **spomiędzy nich. Cum eo** — z **nim** lub **z tym, ex eis** —

z tych, ad eum et eam — do niego i do niej, inter eos et eas — pomiędzy nimi i nimi.

17. Zaimek wskazujący:

hic, haec, hoc (ten, ta to).

Singularis — Liczba pojedyncza

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
1. **hic** — ten	**haec** — ta	**hoc** — to
2. **huius** — tego	**huius** — tej	**huius** — tego
3. **huic** — temu	**huic** — tej	**huic** — temu
4. **hunc** — tego	**hanc** — tę	**hoc** — to
6. **hoc** — tym	**hac** — tą	**hoc** — tym

Pluralis — Liczba mnoga

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
1. **hi** — ci	**hae** — te	**haec** — te (rzeczy)
2. **horum** — tych	**harum** — tych	**horum** — tych
3. **his** — tym	**his** — tym	**his** — tym
4. **hos** — tych	**has** — te	**haec** — te
6. **his** — tymi	**his** — tymi	**his** — tymi

18. Zaimek wskazujący

ille, illa, illud — ów, owa, owo lub: tamten.

Singularis — Liczba pojedyncza	Pluralis — Liczba mnoga
1. **ille** ów **illa** owa **illud** owo	**illi** owi **illae** owe **illa** owe
2. **illius** owego, owej, owego	**illorum** owych **illarum** owych **illorum** owych
3. **illi** owemu, owej, owemu	**illis** owym
4. **illum** owego **illam** ową **illud** owo	**illos** owych **illas** owe **illa** owe
6. **illo** owym **illa**ową **illo** owym	**illis** owymi

Tak samo odmienia się: **iste** ten oto, **ista** ta oto, **istud** to tutaj. Locus iste — to miejsce (tutaj), isti **homines** — ci ludzie.

19. Zaimek względny

qui, quae, quod — który, która, które.

Singularis — Liczba pojedyncza	Pluralis — Liczba mnoga
1. **qui** który **quae** która **quod** które	**qui** którzy **quae** które **quae** które
2. **cuius** którego, której, którego	**quorum** których **quarum** których **quorum** których
3. **cui** któremu, której, któremu	**quibus** którym, którym
4. **quem** którego **quam** którą **quod** które	**quos** których **quas** które **quae** które

6. **quo** którym **qua** którą **quo** którym **quibus** którymi.

Qui, quae, quod tłumaczymy także po polsku: kto, co (względne, nie pytajne!).

Zaimek zwrotny: 2. przyp. **sui** — siebie, 3. **sibi** — sobie, 4. **se** — siebie, się, 6. **se** — sobą. (Pierwszego i piątego przypadka nie ma).
Secum (= cum se) ze sobą, **inter se** między sobą, **de se** o sobie i t. p.

20. Zestawienie ważniejszych zaimków.

Osobowe: **ego** ja, **tu** ty, **nos** my, **vos** wy, **is** on, **ea** ona, **id** ono.

Wskazujące: **is** ten, **ea** ta, **id** to; iste, ista, istud ten oto, ta, to; **ille** ów, tamten, **illa** owa, tamta, **illud** owo, tamto; **ipse** sam, **ipsa** sama, **ipsum** samo; **idem** ten sam, **eadem** ta sama, **idem** to samo; **hic** ten, **haec** ta, **hoc** to.

Względny: **qui** który, kto, **quae** która, **quod** które, co.

Pytajny: **quis**? kto? **quid**? co? **uter**? który z dwóch? **utra**? która z nich? **utrum**? które z nich?

(**Uwaga**: **uter, -a, -um** odmienia się tak, jak **ille**).

Nieokreślne: **áliquis** ktoś, pewien, jakiś, **áliquid** coś (nieco, trochę); **quidam, quaedam, quoddam** niejaki, pewien; **quisque, quaeque, quodque** (lub **quidque**) każdy, -a, -e; **uterque, útraque, utrumque** każdy z dwóch (o których jest mowa); **nemo** nikt, **nullus -a, -um** żaden, **ullus -a, -um** jakikolwiek; **neuter, neutra, neutrum** żaden z dwóch, ani jeden, ani drugi.

Dzierżawcze czyli **własnościowe** (t. j. oznaczające własność): **meus** mój, **mea** moja, **meum** moje; **tuus** twój, **tua** twoja, **tuum** twoje; **suus** swój, **sua** swoja, **suum** swoje; (**eius** jego, jej, jego, **cuius** czyj, czyja, czyje); **noster** nasz, **nostra** nasza, **nostrum** nasze; **vester** wasz, **vestra** wasza, **vestrum** wasze; (**eorum** ich, **earum** ich (dla żeńskiego rodzaju); (**illorum, istorum** owych, tamtych, tych oto); (**illarum, istarum** (ż. r.) owych, tamtych, tych oto).

Czasowniki (to jest wyrazy, oznaczające czynność).

21. Esse, być.

Praesens — Czas teraźniejszy.

Indicativus — Tryb oznajmujący			Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. os.	sum	(ja) jestem	sim	byłbym (teraz)
2.	es	(ty) jesteś	sis	byłbyś
3.	est	on, ona, ono jest	sit	byłby
1.	sumus	(my) jesteśmy	simus	bylibyśmy
2.	estis	(wy) jesteście	sitis	bylibyście
3.	sunt	(oni) są	sint	byliby

Uwaga. Ut sim, si simus i t. p. nie tłumaczymy: aby byłbym, jeśli bylibyśmy, lecz: **a-bym był**, **jeśli-byśmy byli**, czyli w polskim języku końcówki trybu przypuszczającego; **-bym**, **-byście** i t. d. przenosimy do spójnika a-, gdy-, jeśli-, choć- i t p. i w ten sposób powstają formy: **a-byśmy**, **a-byś**, **gdy-byście**, **choć-byśmy** byli, **jeśli-by** i t. p.

22. Imperfectum — Czas przeszły niedokonany.

1.	era-m	byłem, byłam	esse-m	byłbym, byłabym
2.	era-s	byłeś, byłaś	esse-s	byłbyś, byłabyś
3.	era-t	był, była, było	esse-t	byłby, byłaby, byłoby
1.	era-mus	byliśmy, byłyśmy	esse-mus	bylibyśmy, byłybyśmy
2.	era-tis	byliście, byłyście	esse-tis	bylibyście, byłybyście
3.	era-nt	byli, były	esse-nt	byliby, byłyby

Uwaga. Ut essem — abym był (wówczas), **nisi essetis — gdybyście nie** byli (wówczas) — a **nie**: gdyby nie bylibyście!

23. Czasy przyszłe.

Futurum I. Cz. przyszły (późniejszy).			Futurum II. Cz. przyszły (wcześniejszy).	
1.	er-o	będę	fú-ero	będę (pierwej)
2.	er-is	będziesz	fú-eris	będziesz
3.	er-it	będzie	fú-erit	będzie
1.	ér-imus	będziemy	fu-érimus	będziemy
2.	ér-itis	będziecie	fu-éritis	będziecie
3.	er-unt	będą	fú-erint	będą

Uwaga. Trybu przypuszczającego w czasie przyszłym I i II **nie ma**.

24. Perfectum — Czas przeszły dokonany.

Tryb oznajmujący		Tryb przypuszczający	
1. fu-i	byłem, byłam	fú-erim	byłbym, byłabym
2. fu-isti	byłeś, byłaś	fú-eris	byłbyś, byłabyś
3. fu-it	był, była, było	fú-erit	byłby, byłaby
1. fú-imus	byliśmy, byłyśmy	fu-érimus	bylibyśmy, byłybyśmy
2. fu-ístis	byliście, byłyście	fu-éritis	bylibyście, byłybyście
3. fu-érunt	byli, były	fú-erint	byliby, byłyby

25. Plusquamperfectum — Czas zaprzeszły.

1. fú-eram	byłem był	fu-íssem	byłbym był
2. fú-eras	byłeś był	fu-ísses	byłbyś był
3. fú-erat	był był	fu-ísset	byłby był
1. fu-erámus	byliśmy byli	fu-issémus	bylibyśmy byli
2. fu-erátis	byliście byli	fu-issétis	bylibyście byli
3. fú-erant	byli byli	fu-íssent	byliby byli

Uwaga 1. Si fuisses hic — gdybyś (wówczas) tu był.

Uwaga 2. Sprawa tłumaczenia trybu przypuszczającego (coniunctivus) z języka łacińskiego na polski nie jest rzeczą prostą, gdyż **nie zawsze coniunctivus** łaciński należy tłumaczyć w języku polskim przez tryb przypuszczający, częściej wypadnie przetłumaczyć przez tryb oznajmujący.

W tym względzie należy odróżnić coniunctivus w **zdaniu głównym** i coniunctivus w **zdaniu pobocznym.**

A. **Coniunctivus w zdaniu głównym** oddajemy w języku polskim **także przez tryb przypuszczający.**

B. **Coniunctivus w zdaniu pobocznym** oddajemy w polskim języku **najczęściej** przez **tryb oznajmujący**, a tylko **w niektórych** zdaniach pobocznych (tak zwanych zdaniach warunkowych i przyzwolonych) przez **tryb przypuszczający.**

26. Rozkaz:

es! bądź! **este!** bądźcie!
esto! bądźże! niech będzie! **estote!** bądźcież!

27. Imiesłów:

futurus, futura, futurum — przyszły, czyli:
ten, który ma być, który będzie.

28. Bezokolicznik:

teraźniejszy (Infinitivus praesentis): **esse** — być
przeszły: fu - isse — że byłem, że był, że byliśmy i t. d.
przyszły: futurum esse — że będę, futuram esse — że będę (o rodz. żeńskim), **futuros esse, futuras esse, futura esse** — że będziemy, że będziecie, że będą.

Cztery odmiany czasowników (czyli konjugacje).

W I odmianie kończą się w 1 osobie na: **-o**, w bezokolicz. teraź. na: **-are.**

W II odmianie kończą się w 1 osobie na: **-eo**, w bezokolicz. teraź. na **-ere.**

W III odmianie kończą się w 1 osobie na: **-o**, w bezokolicz. teraź. na **-ere.**

W IV odmianie kończą się w 1 osobie na **-io**, w bezokolicz. teraź. na: **-íre.**

Uwaga. Przy każdym czasowniku jest rzeczą nieodzowną uświadomić sobie (według powyższej tabelki), do której odmiany należy go zaliczyć, to ułatwi nam rozpoznawanie i tworzenie form innych.

29. I odmiana czasowników (czyli A-konjugacja).

Czas teraźniejszy — Praesens.

Indicativus — Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. lev-**o**	podnoszę	lev-**em**	podnosiłbym
2. lev-**as**	podnosisz	lev-**es**	podnosiłbyś
3. lev-**at**	podnosi	lev-**et**	podnosiłby
1. lev-**amus**	podnosimy	lev-**emus**	podnosilibyśmy
2. lev-**atis**	podnosicie	lev-**etis**	podnosilibyście
3. lev-**ant**	podnoszą	lev-**ent**	podnosiliby

Uwaga. Ut levemus — abyśmy podnosili, **si leves** — jeślibyś podnosił (a nie: aby podnosilibyśmy, jeśli podnosiłbyś. Zob. 21 uw. 25 uw. 2).

30. Rozkaz — Imperativus.

leva! podnoś! **levate!** podnoście!

31. Czas przeszły niedokonany — Imperfectum.

Indicativus — Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczajacy	
1. lev-**abam**	podnosiłem -łam	lev-**arem**	podnosiłbym -łabym

2.	lev-**abas**	podnosiłeś -łaś	lev-**ares**	podnosiłbyś -łabyś
3.	lev-**abat**	podnosił -ła -ło	lev-**aret**	podnosiłby -łaby -łoby
1.	lev-**abamus**	podnosiliśmy, -łyśmy	lev-**aremus**	podnosilibyśmy -łybyśmy
2.	lev-**abatis**	podnosiliście, -łyście	lev-**aretis**	podnosilibyście -łybyście
3.	lev-**abant**	podnosili -ły	lev-**arent**	podnosiliby -łyby

Zapamiętaj końcówki: **-bam, -bas, -bat, -bamus, -batis, -bant.**

Końcówki: **-arem, -ares, -aret, -aremus, -aretis, -arent.**

Uwaga: Si levares — gdybyś podnosił, ut levaremus — abyśmy podnosili. **Akcent** znajduje się stale na przedostatniej zgłosce: levabámus, levarétis i t. d.

32. Czas przyszły I (Futurum I). — Czas przyszły II (Futurum II).

	Futurum I		Futurum II	
1.	lev-**abo**	będę podnosił -ła	lev-**ávero**	podniosę
2.	lev-**abis**	będziesz „ „	lev-**áveris**	podniesiesz
3.	lev-**abit**	będzie „ „	lev-**áverit**	podniesie
1.	lev-**ábimus**	będziemy podnosili	lev-**avérimus**	podniesiemy
2.	lev-**ábitis**	będziecie podnosili	lev-**avéritis**	podniesiecie
3.	lev-**abunt**	będą podnosili	lev-**áverint**	podniosą

Końcówki: **-bo, -bis, -bit, -bimus, -bitis, -bunt.**

Zwróć uwagę na **akcent** w os. 1 i 2 w liczbie mnogiej!

Akcent we wszystkich osobach znajduje się **na trzeciej zgłosce od końca.**

Uwaga: We futurum I i II nie ma trybu przypuszczającego!

33. Czas przeszły dokonany — Perfectum.

	Indicativus — Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1.	lev-**avi**	podniosłem -am	lev-**áverim**	podniósłbym -łabym
2.	lev-**avisti**	podniosłeś -aś	lev-**áveris**	podniósłbyś -łabyś
3.	lev-**avit**	podniósł -ła -ło	lev-**áverit**	podniósłby -łaby
1.	lev-**ávimus**	podnieśliśmy -łyśmy	lev-**avérimus**	podnieślibyśmy -łybyśmy

2. lev-**avístis**	podnieśliście -łyście	lev-**avéritis**	podnieślibyście -łybyście
3. lev-**avérunt**	podnieśli, podniosły	lev-**áverint**	podnieśliby -łyby

Końcówki: **-i, -isti, -it, -imus, -istis, -erunt.**

Końcówki: **-erim, -eris, -erit, -érimus, -éritis, -erint.**

34. Czas zaprzeszły — Plusquamperfectum.

Indicativus—Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. lev-**áveram**	podniosłem był	lev-**avissem**	podniósłbym był
2. lev-**áveras**	podniosłeś był	lev-**avisses**	podniósłbyś był
3. lev-**áverat**	podniósł był	lev-**avisset**	podniósłby był
1. lev-**averámus**	podnieśliśmy byli	lev-**avissemus**	bylibyśmy podnieśli
2. lev-**averátis**	podnieśliście byli	lev-**avissetis**	bylibyście podnieśli
3. lev-**áverant**	podnieśli byli	lev-**avissent**	byliby podnieśli

Końcówki: **-eram, -eras, -erat, -eramus, -eratis, -erant.**

Końcówki: **-issem, -isses, -isset, -issemus, -issetis, -issent.**

Uwaga 1. Uważaj, jak się przesuwa **akcent** w czasie przeszłym i zaprzeszłym.

Uwaga 2. Zamiast: **podniósłbym był** można użyć także formy: **byłbym podniósł.**

35. Imiesłowy — Participia.

Imiesłów współczesny: lev-**ans** podnoszący, laud**ans** chwalący (im. czynny).

Imiesłów przeszły: lev-**atus**, -a, -um podniesiony, -a, -e (im. bierny).

Imiesłów przyszły: lev-**aturus**, -a, -um mający podnosić, czyli: ten, który będzie podnosił (im. czynny).

Uwaga. Imiesłów współczesny: levans odmienia się według III deklinacji, np. púeri laud**antes** Dóminum — chłopcy chwalący Pana, voces lau**dantium** — głosy chwalących.

36. Bezokoliczniki — Infinitivi.

Bezokolicznik współczesny: lev-**are** podnosić, laud-**are** chwalić.

Bezokolicznik przeszły: lev-**avisse że podnosiłem,** laud-**avisse** że pochwaliłem.

Bezokolicznik przyszły: lev-**aturum esse** (dla rodz. męskiego i nijakiego), lev-**aturam esse** (dla rodzaju żeńskiego) — że będę podnosił, podnosiła; w liczbie mnogiej: lev-**aturos esse**, lev-**aturas esse**, lev-**atura esse** — że będziemy podnosili -ły, że będziecie podnosili, że będą podnosili.

Te same końcówki we wszystkich czasach mają czasowniki odmieniające się według koniugacji II, III i IV, **różne są** tylko **samogłoski przed końcówką**, na te więc samogłoski musimy zawsze zwracać uwagę.

II czyli E-**koniugacja. III koniugacja** czyli spółgłoskowa.

37. Tryb oznajmujący czasu teraźniejszego — Indicativus praesentis.

1. mov-**eo**	poruszam	cing-**o**	otaczam, opasuję
2. mov-**es**	poruszasz	cing-**is**	otaczasz
3. mov-**et**	porusza	cing-**it**	otacza
1. mov-**emus**	poruszamy	cing-**imus**	otaczamy
2. mov-**etis**	poruszacie	cing-**itis**	otaczacie
3. mov-**ent**	poruszają	cing-**unt**	otaczają

Zwróć uwagę na **przesuwanie się akcentu!**

38. Tryb przypuszczający czasu teraźniejszego — Coniunctivus praes.

1. móv-**eam**	poruszałbym	cing-**am**	otaczałbym
2. móv-**eas**	poruszałbyś	cing-**as**	otaczałbyś
3. móv-**eat**	poruszałby	cing-**at**	otaczałby
1. mov-**eámus**	poruszalibyśmy	cing-**amus**	otaczalibyśmy
2. mov-**eatis**	poruszalibyście	cing-**atis**	otaczalibyście
3. móv-**eant**	poruszaliby	cing-**ant**	otaczaliby

39. Tr. oznajmujący cz. przeszłego niedokonanego — Indic. imperfecti.

1. mov-**ébam**	poruszałem	cing-**ébam**	otaczałem
2. mov-**ebas**	poruszałeś	cing-**ebas**	otaczałeś
3. mov-**ebat**	poruszał	cing-**ebat**	otaczał
1. mov-**ebámus**	poruszaliśmy	cing-**ebámus**	otaczaliśmy
2. mov-**ebatis**	poruszaliście	cing-**ebatis**	otaczaliście
3. mov-**ebant**	poruszali	cing-**ebant**.	otaczali

40. Tryb przypuszczający czasu przeszł. niedokon.

Coniunctivus imperf.

1. mov-**érem**	poruszałbym	cing-**erem**	otaczałbym
2. mov-**eres**	poruszałbyś	cing-**eres**	otaczałbyś
3. mov-**eret**	poruszałby	cíng-**eret**	otaczałby
1. mov-**erémus**	poruszalibyśmy	cing-**erémus**	otaczalibyśmy
2. mov-**erétis**	poruszalibyście	cing-**erétis**	otaczalibyście
3. mov-**érent**	poruszaliby	cíng-**erent**	otaczaliby

Uwaga. Akcent w II koniugacji jest **zawsze na przedostatniej zgłosce,** zaś w III koniugacii jest **na trzeciej zgłosce od końca** — z wyjątkiem osoby 1 i 2 liczby mnogiej, gdzie akcent jest na przedostatniej zgłosce.

41. Czas przyszły niedokonany — Futurum I (primum).

II koniugacja		III koniugacja	
1. mov-**ébo**	będę poruszał	cing-**am**	będę otaczał
2. mov-**ébis**	będziesz poruszał	cing-**es**	będziesz otaczał
3. mov-**ébit**	będzie poruszał	cing-**et**	będzie otaczał
1. mov-**ébimus**	będziemy poruszali	cing-**émus**	będziemy otaczali
2. mov-**ébitis**	będziecie poruszali	cing-**étis**	będziecie otaczali
3. mov-**ébunt**	będą poruszali	cing-**ent**	będą otaczali

42. Czas przyszły dokonany — Futurum II (exactum).

1. móv-**ero**	poruszę	cínx-**ero**	otoczę
2. móv-**eris**	poruszysz	cínx-**eris**	otoczysz
3. móv-**erit**	poruszy	cínx-**erit**	otoczy
1. mov-**érimus**	poruszymy	cinx-**érimus**	otoczymy
2. mov-**éritis**	poruszycie	cinx-**éritis**	otoczycie
3. móv-**erint**	poruszą	cínx-**erint**	otoczą

Uwaga 1. Akcent jest tutaj stale **na trzeciej zgłosce od końca** (we wszystkich koniugacjach, a więc **u wszystkich czasowników**).

Uwaga 2. Futurum II tworzymy od perfectum (zobacz tamże uwagę wstępną), stąd pochodzą rozmaite zmiany tematu (tu: cinx-, a nie: cing-).

43. Tryb oznajm. cz. przesz. dokon. — Indicativus perfecti.

Uwaga. Aby umieć utworzyć i rozpoznać wszystkie formy czasownika, trzeba znać jego t. zw. **formy zasadnicze,** to jest: **czas teraźniejszy, przeszły dokonany i imiesłów przeszły** (praesens, perfectum, participium perfecti).

Formy te podane w **słowniku** należy przy każdym czasowniku wyszukać i zapamiętać.

II koniugacja		III koniugacja	
1. mov-**i**	poruszyłem	cinx-**i**	otoczyłem
2. mov-**ísti**	poruszyłeś	cinx-**isti**	otoczyłeś
3. mov-**it**	poruszył	cinx-**it**	otoczył
1. móv-**imus**	poruszyliśmy	cinx-**imus**	otoczyliśmy
2. mov-**ístis**	poruszyliście	cinx-**ístis**	otoczyliście
3. mov-**érunt**	poruszyli	cinx-**érunt**	otoczyli

Uwaga. Zwróć uwagę na **przesuwanie się akcentu** w tym czasie. Taki akcent mają wszystkie czasowniki.

44. Tryb przypuszczający czasu przesz. dokonanego.

Coniunct. perfecti.

II koniugacja		III koniugacja	
1. móv-**erim**	poruszyłbym	cínx-**erim**	otoczyłbym
2. móv-**eris**	poruszyłbyś	cínx-**eris**	otoczyłbyś
3. móv-**erit**	poruszyłby	cínx-**erit**	otoczyłby
1. mov-**érimus**	poruszylibyśmy	cinx-**érimus**	otoczylibyśmy
2. mov-**éritis**	poruszylibyście	cinx-**éritis**	otoczylibyście
3. móv-**erint**	poruszyliby	cínx-**erint**	otoczyliby

Uwaga. Akcent stale **na trzeciej** zgłosce od końca **u wszystkich** czasown.

45. Tryb oznajmujący czasu zaprzeszłego.

Indicativus plusquamperfecti.

1. móv-**eram**	poruszyłem był	cínx-**eram**	otoczyłem był
2. móv-**eras**	poruszyłeś był	cínx-**eras**	otoczyłeś był
3. móv-**erat**	poruszył był	cinx-**erat**	otoczył był
1. mov-**erámus**	poruszyliśmy byli	cinx-**erámus**	otoczyliśmy byli
2. mov-**erátis**	poruszyliście byli	cinx-**erátis**	otoczyliście byli
3. móv-**erant**	poruszyli byli	cínx-**erant**	otoczyli byli

Uwaga. Zwróć uwagę na przesuwanie się akcentu w liczbie pojedynczej i w mnogiej.

46. Tryb przypuszczający czasu zaprzeszłego.

Coniunct. plusquamperfecti.

1. mov-**íssem**	poruszyłbym był	cinx-**íssem**	otoczyłbym był

2. mov-isses	poruszyłbyś był	cinx-isses	otoczyłbyś był
3. mov-isset	poruszyłby był	cinx-isset	otoczyłby był
1. mov-issémus	poruszylibyśmy byli	cinx-issemus	otoczylibyśmy byli
2. mov-issétis	poruszylibyście byli	cinx-issetis	otoczylibyście byli
3. mov-issent	poruszyliby byli	cinx-issent	otoczyliby byli

Uwaga 1. Akcent zawsze na przedostatniej zgłosce.

Uwaga 2. Obok formy: poruszyłbym był używa się także: byłbym poruszył, bylibyście otoczyli, byłaby poruszyła, byłbyś otoczył i t. p.

47. **Imiesłów** — Participium.

a) **współczesny:** mov-**ens**, -entis poruszający,
cing-**ens**, -entis otaczający

b) **przeszły:** mo-**tus, -a, -tum** poruszony
cinc-**tus, -a, -um** otoczony

c) **przyszły:** mo-**turus, -a, -um** mający poruszać (lub: ten, który będzie poruszał)
cinc**turus** mający otaczać (ten, który będzie otaczał).

48. **Rozkaz** — Imperativus.

Move! poruszaj! mov-**ete**! poruszajcie! cing**e**! otaczaj! cíng-**ite**! otaczajcie!

Uwaga. Meménto! pamiętaj! mementóte! pamiętajcie!

Czwarta (czyli i-)**koniugacja.**

49. **Czas teraźniejszy** — Praesens.

Indicativus — Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. pún-**io**	karzę	pún-**iam**	karałbym
2. pun-**is**	karzesz	pún-**ias**	karałbyś
3. pun-**it**	karze	pún-**iat**	karałby
1. pun-**ímus**	karzemy	pun-**iámus**	karalibyśmy
2. pun-**ítis**	karzecie	pun-**iatis**	karalibyście
3. pún-**iunt**	karzą	pún-**iant**	karaliby

50. Czas przeszły niedokonany — Imperfectum.

1. pun-**iébam**	karałem	pun-**írem**	karałbym
2. pun-**iébas**	karałeś	pun-**ires**	karałbyś
3. pun-**iebat**	karał	pun-**iret**	karałby
1. pun-**iebámus**	karaliśmy	pun-**irémus**	karalibyśmy
2. pun-**iebatis**	karaliście	pun-**iretis**	karalibyście
3. pun-**iebant**	karali	pun-**irent**	karaliby

51. Cz. przyszły niedok. Futurum I.

1. pún-**iam**	będę karał
2. pún-**ies**	będziesz karał
3. pún-**iet**	będzie karał
1. pun-**iémus**	będziemy karali
2. pun-**iétis**	będziecie karali
3 pún-**ient**	będą karali

52. Cz. przyszły dokon. Futurum II.

pun-**ívero**	ukarzę
pun-**íveris**	ukarzesz
pun-**íverit**	ukarze
pun-**ivérimus**	ukarzemy
pun-**ivéritis**	ukarzecie
pun-**íverint**	ukarzą

53. Czas przeszły dokonany — Perfectum.

Indicativus—Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. pun-**ívi**	ukarałem	pun-**íverim**	ukarałbym
2. pun-**ivísti**	ukarałeś	pun-**íveris**	ukarałbyś
3. pun-**ívit**	ukarał	pun-**íverit**	ukarałby
1. pun-**ívimus**	ukaraliśmy	pun-**ivérimus**	ukaralibyśmy
2. pun-**ivístis**	ukaraliście	pun-**ivéritis**	ukaralibyście
3. pun-**ivérunt**	ukarali	pun-**íverint**	ukaraliby

54. Czas zaprzeszły — Plusquamperfectum.

Indicativus — Tryb oznajmujący		Coniunctivus — Tryb przypuszczający	
1. pun-**íveram**	ukarałem był	pun-**ivíssem**	ukarałbym był
2. pun-**íveras**	ukarałeś był	pun-**ivísses**	ukarałbyś był
3. pun-**íverat**	ukarał był	pun-**ivísset**	ukarałby był
1. pun-**iverámus**	ukaraliśmy byli	pun-**ivissémus**	ukaralibyśmy byli
2. pun-**iverátis**	ukaraliście byli	pun-**ivissétis**	ukaralibyście byli
3. pun-**íverant**	ukarali byli	pun-**ivíssent**	ukaraliby byli

55. **Imiesłowy** — Participia.

a) **współczesny:** pún-**iens**, ntis (im. czynny);
b) **przeszły:** pun-**ítus**, pun**íta**, pun**ítum** ukarany -a -e (im. bierny);
c) **przyszły:** pun-**itúrus** -a -um — mający karać, ten, który będzie karał.

56. **Bezokoliczniki** — Infinitivi.

a) **współczesny:** pun-**íre** karać (bezokolicznik czynny);
b) **przyszły** (czynny): (me) pun-**itúrum esse** — że (ja) będę karał,
(eam) pun**ituram esse** — że (ona) będzie karała,
(nos) pun**ituros esse** — że (my) będziemy karali,
(vos) pun**ituras esse** — że (wy) będziecie karały,
Deum pun**iturum esse** — że Bóg będzie karał i t. d.
c) **przeszły** (czynny): me pun-**ivísse** — że ja ukarałem, eam pun**ivisse** — że ona ukarała, eos pun**ivisse** — że oni ukarali, regem pun**ivisse** — że król ukarał, néminem pun**ivisse** — że nikt nie ukarał i t. d.

57. **Rzeczownik słowny** — Gerundium.

Causa pun-**iendi** — przyczyna karania, ad pun**iendum** — w celu karania, modus in pun**iendo** — miara w karaniu. Ars lev-**andi** — sztuka podnoszenia, res ad mov**endum** óptimae — rzeczy najlepsze do podnoszenia, tempus cing**endi** — czas otaczania.

Strona bierna — Passivum.

Wszystkie dotąd omówione formy należały do tak zwanej **Strony czynnej.** Takie wyrażenia, jak: **zostałem** podnies**iony**, **będę** ukar**any**, **zostaniemy** otocz**eni** i t. p. zaliczamy do tak zwanej **Strony biernej — Passivum.**

Charakterystyczną cechą strony biernej w łacinie są:

a) **końcówki** osobowe: **-r**, **-ris**, **-tur**; **-mur**, **-mini**, **-ntur** w czasie teraźniejszym, przeszłym niedokonanym i w przyszłym I;

b) **imiesłów przeszły bierny w połączeniu** z formami słowa **sum** w czasie przeszłym dokonanym, zaprzeszłym i przyszłym II;

c) cechy rozpoznawcze czasów i trybów (to jest **samogłoski lub sylaby przed** końcówką) są te same, co i w stronie czynnej.

Strona bierna — Passivum.

58. Tryb oznajmujący — Indicativus.

Czas teraźniejszy — Praesens.

Koniugacja I (A)	Koniugacja II (E)	Kon. III (spółgł.)
1. lev—or	móv—eor	cing—or
2. lev—aris	mov—éris	cinge—ris
3. lev—atur	mov—étur	cing—itur
1. lev—àmur	mov—émur	cing—imur
2. lev—àmini	mov—émini	cing—ímini
3. lev—àntur	mov—entur	cing—untur

Koniug. IV (i)

1. pùn—ior	1. pun—ímur
2. pun—íris	2. pun—ímini
3. pun—ítur	3. pun—iuntur

Znaczenie: jestem podnoszony, poruszany, otaczany, karany i t. d.

59. Tryb przypuszczający cz. teraźniejszego.

Coniunctivus praesentis.

1. lev—er	móv—ear	cing—ar	pùn—iar
2. lev—éris	mov—eàris	cing—àris	pun—iàris
3. lev—étur	mov—eàtur	cing—atur	pun—iatur
1. lev—émur	mov—eàmur	cing—àmur	pun—iàmur
2. lev—émini	mov—eàmini	cing—àmini	pun—iàmini
3. lev—entur	mov—eantur	cing—antur	pun—iantur

Znaczenie: byłbym podnoszony, poruszany, otaczany, karany i t. d.

60. Tryb oznajmujący czasu przeszł. niedokon.

Indicat. imperfecti.

1. lev—àbar	mov—ébar	cing—ébar	puni—ébar
2. lev—abàris	mov—ebàris	cing—ebàris	pun—iebàris
3. lev—abàtur	mov—ebàtur	cing—ebatur	pun—iebàtur
1. lev—abàmur	mov—ebàmur	cing—ebàmur	pun—iebàmur
2. lev—abàmini	mov—ebàmini	cing—ebàmini	pun—iebàmini
3. lev—abantur	mov—ebantur	cing—ebantur	pun—iebantur

Znaczenie: byłem podnoszony, poruszany, otaczany, karany i t. d.

61. Tryb oznajmujący czasu przeszł. niedokonan.

Coniunctivus imperfecti.

1. lev—àrer	mov—érer	cing—erer	pun—írer
2. lev—aréris	mov—eréris	cing—eréris	pun—iréris

3. lev—**arétur**	mov—**erétur**	cing—**erétur**	pun—**irétur**
1. lev—**arémur**	mov—**erémur**	cing—**erémur**	pun—**irémur**
2. lev—**arémini**	mov—**erémini**	cing—**erémini**	pun—**irémini**
3. lev—**aréntur**	mov—**eréntur**	cing—**eréntur**	pun—**iréntur**

Znaczenie: byłbym podnoszony, poruszany, otaczany, karany i t. d.

62. Czas przyszły niedokonany.
Futurum I (primum).

1. lev—**abor**	mov—**ébor**	cing—**ar**	pun—**iar**
2. lev—**áberis**	mov—**éberis**	cing—**éris**	pun—**iéris**
3. lev—**ábitur**	mov—**ébitur**	cing—**étur**	pun—**iétur**
1. lev—**ábimur**	mov—**ébimur**	cing—**émur**	pun—**iémur**
2. lev—**abímini**	mov—**ebímini**	cing—**émini**	pun—**iémini**
3. lev—**abúntur**	mov—**ebúntur**	cing—**éntur**	pun—**iéntur**

Znaczenie: będę podnoszony, poruszany, otaczany, karany i t. d.

63. Czas przyszły dokonany.
Futurum II (exactum).

lev—atus, levata, levatum motus, mota, motum cinctus, cincta, cinctum punitus, punita, punitum	ero eris erit	zostanę zostaniesz zostanie	podniesiony poruszony otoczony ukarany	—a—e —a—e —a—e —a—e
levati, levatae, levata moti, motae, mota cincti, cinctae, cincta puniti, punitae, punita	érimus éritis érunt	zostaniemy zostaniecie zostaną	podniesieni poruszeni otoczeni ukarani	—sione —szone —czone —rane

64. Tryb oznajmujący czasu przeszłego dokonanego.
Indicativus perfecti.

levatus—a—um motus—a—um cinctus—a—um punitus—a—um	sum es est	zostałem (—am) zostałeś (—aś) został (—a)	podniesiony poruszony otoczony ukarany	—a —a —a —e —a —e
levati—ae—a moti—ae—a cincti—ae—a puniti—ae—a	sumus estis sunt	zostaliśmy (ły) zostaliście (ły) zostali (ły)	podniesieni poruszeni otoczeni ukarani	—one —one —one —ane

65. Tryb przypuszcz. czasu przeszłego dokonanego.
Coniunctivus perfecti.

levatus—a—um motus—a—um cinctus—a—um punitus—a—um	sim sis sit	zostałbym (łabym) zostałbyś (łabyś) zostałby (łaby)	podniesiony poruszony otoczony ukarany	—ona —ona —ona —ana

levati—ae—a moti—ae—a cincti—ae—a puniti—ae—a	simus sitis sint	zostalibyśmy (ły) zostalibyście (ły) zostaliby (łyby)	podniesieni —one poruszeni —one otoczeni —one ukarani —ane

66. Tryb oznajmujący czasu zaprzeszłego.
Indicat. plusquamperfecti.

levatus—a—um motus—a—um cinctus—a—um punitus—a—um	eram eras erat	zostałem był zostałeś był został był	podniesiony poruszony otoczony ukarany
levati—ae—a moti—ae—a cincti—ae—a puniti—ae—a	eramus eratis erant	zostaliśmy byli zostaliście byli zostali byli	podniesieni poruszeni otoczeni ukarani

67. Tryb przypuszczający czasu zaprzeszłego.
Coniunct. plusquamperfecti.

levatus—a—um motus—a—um cinctus—a—um punitus—a—um	essem esses esset	zostałbym był zostałbyś był zostałby był	podniesiony poruszony otoczony ukarany
levati—ae—a moti—ae—a cincti—ae—a puniti—ae—a	essemus essetis essent	zostalibyśmy byli zostalibyście byli zostaliby byli	podniesieni poruszeni otoczeni ukarani

68. Rozkaz — Imperativus.

Lev-**are**! bądź podniesiony, podnieś się! mov-**ére**! bądź poruszony! cíng-**ere!** bądź otoczony! otocz się! pun-**ire!** bądź ukarany! lev-**ámini**! bądźcie podniesieni! podnieście się! mov-**émini**! bądźcie poruszeni! wzruszcie się! cing-**ímini**! bądźcie otoczeni! otoczcie się! pun-**ímini!** zostańcie ukarani!

Rozkaz wyraża się także przez coniunctivus praesentis.

Należy odróżniać rozkaz w liczbie pojedynczej od **bezokolicznika** teraźniejszego, który **tak samo wygląda:** levare — podnosić, movere — poruszać itd.

69. Bezokolicznik — Infinitivus

teraźniejszy (bierny): lev-**ari** być podnoszonym, zostać podniesionym, mov-**eri** być poruszonym, poruszyć się, cing-**i** zostać otoczonym, otoczyć się, pun-**iri** zostać ukaranym.

przeszły (bierny): me lev-**atum esse** — że zostałem podniesiony,

eam mot-**am** esse — że ona została poruszona, illos cinct-**os** **esse** — że oni zostali otoczeni.

Perversas **hóminum** iniquitates *dilúvio* olim puni**tas esse** audivi — słyszałem, że przewrotne niegodziwości ludzi **zostały niegdyś ukarane** potopem.

Servum iam puni**tum esse** tibi nuntio — donoszę ci, że niewolnik został już ukarany i t. p.

70. Przyimki (Praepositiones).

Przyimki są to krótkie wyrazy, które **zawsze** znajdują się **przy** rzeczowniku (lub zaimku), same zaś — wzięte osobno — nie mają znaczenia.

Przyimek jest zawsze związany z określonym ściśle przypadkiem — podobnie, jak w języku polskim. (Np. nikt nie powie: idę z przyjaciel, lub: czytam z książka, lecz: idę z przyjaciel**em**, czytam z książk**i**).

Przypadek związany z przyimkiem oznaczony jest niżej (i w słowniku) liczbą, np. in (4) vi**am** — na drogę, in (6) vi**a** — na drodze.

Przy przyimkach nie spotykamy nigdy przypadka 1, 3 i 5! Najczęściej natomiast mamy przypadek 4 i 6 (przy causa i gratia (z powodu) przyp. 2).

Przypadek 4 mają przy sobie: **ad** — do, **ante** — przed, **apud** — u, obok, **adversus** — naprzeciw, **circa** i **circum** — około, koło, **contra** — przeciw, **in** — do, ku, w kierunku, **inter** — między, **ob** — z powodu, dla, **post** — po, **praeter** — oprócz, **propter** — z powodu, obok, **per** — przez, **secundum** — według, **trans** — poza, przez, na drugą stronę, **sub** — pod (coś), **super** — nad, na.

Przypadek 6 mają następujące przyimki: **a** lub **ab** — przez, od, **e** lub **ex** — z (czegoś), **de** — od, z (czegoś), **cum** — z (kimś), **sine** — bez, **pro** — za, **in** — w (czymś), **sub** — pod (czymś), **coram** — wobec.

Praktyczne wskazówki do tłumaczenia na język polski.

Zabierając się do tłumaczenia, musimy wiedzieć, od którego słowa zacząć. Zwykle zaczynamy od rzeczownika **w pierwszym przypadku** lub od czasownika, następnie stawiamy pytania służące do bliższego wyjaśnienia dalszych szczegółów, np.: kogo? komu? czym? kiedy? dlaczego? i t. p. i szukamy tych wyrazów, które na postawione pytanie mogą dać wyjaśnienie.

Wyjaśni to następujący przykład: 'Angelus Dómini descendit de coelo et accedens revolvit lápidem et sedebat super eum.

Mamy rzeczownik w pierwszym przypadku: ángelus i tłumaczymy: anioł,

następnie pytamy się: co zrobił anioł? — szukamy odpowiedzi w słowie: descendit — zeszedł, zstąpił; dalej pytamy się: z czego zeszedł, skąd zstąpił? w odpowiedzi mamy przyimek z rzeczownikiem: de coelo — z nieba. Pozostał drugi przypadek: Dómini po słowie ángelus (na pytanie: czyj anioł?), razem więc tłumaczymy: Anioł Pana zstąpił z nieba. Słowo: et — rozpoczyna nowe zdanie, które podobnie rozważamy i tłumaczymy zaczynając od czasownika: revolvit (bo rzeczownika w pierwszym przypadku nie ma): i odwalił; następnie pytamy się: co odwalił? Odpowiedź jest w czwartym przypadku: lapidem — kamień i t. d. Stąd całe tłumaczenie: Anioł Pański zstąpił z nieba, a następnie odwalił kamień i siedział na nim.

Tablica końcówek w odmianie czasowników.

Strona czynna — Activum.

Czas Tempus	Tryb Modus	I koniug. (A) Temat: lev-d-	II kon. (E) tem: impl-mov-	III kon. cing-pell-	IV kon. (i) pun-oper-
Czas teraźniejszy	Tryb oznajmujący	1 - o 2 - as 3 - at	- eo - es - et	- o - is - it	- io - is - it
	Indicativus	1 - àmus 2 - àtis 3 - ànt	- emus - étis - ent	- imus - itis - unt	- imus - itis - iunt
Praesens	Tryb przypuszczający	1 - em 2 - es 3 - et	- eam - eas - eat	- am - as - at	- iam - ias - iat
	Coniunctivus	1 - émus 2 - étis 3 - ént	- eàmus - eàtis - eant	- amus - atis - ant	- iàmus - iàtis - iant
Czas przeszły niedok.	Tryb oznajmujący	1 - àbam 2 - àbas 3 - àbat	- ébam - ébas - ébat	- ébam - ébas - ébat	- iébam - iébas - iébat
	Indicativus	1 - abàmus 2 - abàtis 3 - àbant	- ebàmus - ebàtis - ébant	- ebàmus - ebàtis - ébant	- iebàmus - iebàtis - iébant
Imperfectum	Tryb przypuszczający	1 - àrem 2 - àres 3 - àret	- érem - éres - éret	- erem - eres - eret	- irem - ìres - iret
	Coniunctivus	1 - arémus 2 - arétis 3 - àrent	- erémus - erétis - érent	- erémus - erétis - erent	- irémus - irétis - ìrent
Czas przyszły niedokonany	Tryb oznajmujący	1 - àbo 2 - àbis 3 - àbit	- ébo - ébis - ébit	- am - es - et	- iam - ies - iet
Futurum primum	Indicativus	1 - àbimus 2 - àbitis 3 - àbunt	- ébimus - ébitis - ébunt	- émus - étis - ent	- iémus - iétis - ient
Trybu przypuszczającego w czasie przyszłym nie ma.					

Uwaga. Te końcówki dodaje sie do tematu, np. I koniug. lev-o podnoszę, d-o daję, II koniug. impl-eo napelniam, mov-eo poruszam, III koniug. cing-o opasuję, otaczam, pell-o wypędzam, IV koniug. pun-io karzę, oper-io pokrywam.

Uwaga 2. Czas teraźniejszy, przeszły niedokonany i przyszły niedokonany (praesens, imperfectum i futurum I) mają wspólny temat.

Czas przeszły dokonany, czas zaprzeszły i zaprzyszły (perfectum, plusquamperfectum i futurum II) mają osobny temat, który podany jest w słowniku przy każdym czasowniku. Czasy te tworzą wszystkie czasowniki jednakowo (to znaczy: mają jednakowe końcówki) w koniugacji I, II, III i IV. Dlatego niżej podaje się te końcówki raz tylko dla wszystkich koniugacyj.

Czas przeszły dokon. Perfectum		Czas zaprzeszły Plusquamperfectum		Czas zaprzyszły Futurum II (exactum)
Indicativus	Coniunct.	Indicat.	Coniunctiv.	Indicativus
1 — i	— erim	— eram	— issem	— ero
2 — isti	— eris	— eras	— isses	— eris
3 — it	— erit	— erat	— isset	— erit
— imus	— érimus	— erâmus	— issémus	— érimus
— istis	— éritis	— erâtis	— issétis	— éritis
— érunt	— erint	— erant	— issent	— erint

Uwaga. Aby utworzyć prawidłowo te czasy, należy najpierw stwierdzić w słowniku, jak dany czasownik przekształca temat w czasie przeszłym dokonanym, a następnie dodawać podane wyżej końcówki do tego przekształconego tematu, np.:

od levo — perf. lev-âv — i, pluspf. lev-âv-eram,
od do: „ ded-i, „ déd-eram,
od impleo „ impl-ev-i, „ impl-év-eram
od móveo „ mov-i „ móv-eram
od cingo „ cinx-i „ cínx-eram
od pello „ pé-pul-i „ pe-púl-eram
od punio „ pun-iv-i „ pun-ív-eram
od opério „ opér-u-i „ oper-û-eram

fut. II: lev-âv-ero — cinx-ero
„ déd-ero — pe-pûl-ero
„ impl-év-ero — pun-ív-ero
„ móv-ero — oper-û-ero

Tryb przypuszczający tychże czasów (Coniunctivus):
perfecti: dé-d-erim, lev-âv-erim, impl-év-erim, móv-erim, cínx-erim, pe-pûl-erim, pun-ív-erim, oper-û-erim;
plusquamperfecti: de-d-íssem, lev-av-íssem, mov-issem, impl-ev-issem, cinx-issem, pe-pul-issem, pun-iv-issem, oper-u-issem.

Futurum II (podobnie jak i I) trybu przypuszczającego nie tworzy.

Strona bierna
Passivum.

Czas Tempus	Tryb Modus	I kon. (A) Tem: lev-, d-	II kon. (E) impl-, mov-	III kon. cing-, pell-	IV kon. (i) pun- oper-
Czas teraźniejszy	Tryb oznajmujący	1 - or 2 - àris 3 - àtur	· eor - éris - étur	- or - eris - itur	- ior - ìris - ìtur
	Indicativus	1 - àmur 2 - àmini 3 - àntur	- émur - émini - éntur	- imur - imini - ùntur	- ìmur - ìmini - iùntur
Praesens	Tryb przypuszczający	1 - er 2 - éris 3 - étur	- ear - eàris - eàtur	- ar - àris - àtur	- iar - iàris - iàtur
	Coniunctivus	1 - émur 2 - émini 3 - éntur	- eàmur - eàmini - eàntur	- àmur - àmini - àntur	- iàmur - iàmini - iàntur
Czas przeszły niedok.	Tryb oznajmujący	1 - àbar 2 - abàris 3 - abàtur	- ébar - ebàris - ebàtur	- ébar - ebàris - ebàtur	- iébar - iebàris - iebàtur
	Indicativus	1 - abàmur 2 - abàmini 3 - abàntur	- ebàmur - ebàmini - ebàntur	- ebàmur - ebàmini - ebàntur	- iebàmur - iebàmini - iebàntur
Imperfectum	Tryb przypuszczający	1 - àrer 2 - aréris 3 - arétur	- érer - eréris - erétur	- erer - eréris - erétur	- ìrer - iréris - irétur
	Coniunctivus	1 - arémur 2 - arémini 3 - aréntur	- erémur - erémini - eréntur	- erémur - erémini - eréntur	- irémur - irémini - iréntur
Czas przyszły niedok.	Tryb oznajmujący	1 - àbor 2 - àberis 3 - àbitur	- ébor - éberis - ébitur	- ar - éris - étur	- iar - iéris - iétur
Futurum primum	Indicativus	1 - àbimur 2 - abìmini 3 - abùntur	- ébimur - ébimini - ebùntur	- émur - émini - éntur	- iémur - iémini - iéntur
Trybu przypuszczającego w czasie przyszłym nie ma.					

Czas przeszły dokonany, zaprzeszły i zaprzyszły (perfectum, plusquamperfectum i futurum II) składa się z imiesłowu biernego (zobacz w słowniku) i odpowiedniej formy słowa: sum, mianowicie:

Tryb Modus	Czas przeszły dokonany Perfectum	Czas zaprzeszły Plusquamperfectum	Czas zaprzyszły Futurum II (exactum)
Tryb oznajmujący Indicativus	imiesłów np. datus, a, um motus, a, um {sum es est	datus punitus {eramu eras erat	impletus pulsus {ero eris erit
	dati, ae, a pulsi, ae, a {sumus estis sunt	pulsi levati {eramus eratis erant	operti moti {érimus éritis erunt
Tryb przypuszczający	datus, a, um motus, a, um opertus {sim sis sit	pulsus cinctus punitus {essem esses esset	Trybu przypuszczającego w czasie przyszłym nie ma.
	dati, ae, a moti, ae, a operti {simus sitis sint	pulsi cincti impleti {essemus essetis essent	

Uwaga 1. Zauważ, jak wszędzie powtarzają się te same końcówki, mianowicie: w **stronie czynnej**: -m (lub -o), -s, -t; -mus, -tis, -nt (tylko w perfectum są nieco odmienne końcówki). Zwróć przy tym uwagę, jakie samogłoski i sylaby stoją **przed tymi** końcówkami — zależnie od koniugacji.

2. W stronie biernej w czasach pojedynczych (to jest: praesens, imperfectum i futurum I) są końcówki: -r, -ris, -tur; -mur, -mini, -ntur, przed nimi zaś znajdują się samogłoski właściwe dla każdej koniugacji i dla każdego trybu.

3. Po cechach znajdujących się **przed** końcówkami poznajemy: czasy, tryby, nieraz i koniugację, dlatego na tych cechach musimy skupić naszą uwagę.

Uwaga. Układ materiału gramatycznego został podyktowany względami praktycznymi i nie ma pretensji do ścisłości naukowej.

SŁOWNICZEK WYRAZÓW

użytych w **CZĘŚCI I.**

1) **Rzeczowniki** mają podany przypadek drugi; liczba oznacza deklinację.
2) **Rodzaj rzeczowników** podaje dobór czcionek, mianowicie:
   tłusty druk oznacza rzeczowniki rodzaju **męskiego,**
   zwykły druk " " " żeńskiego,
   pochyły druk (kursywa) " " *nijakiego.*
3) **Przymiotniki, zaimki, liczebniki (odmienne)** mają podane końcówki wszystkich rodzajów.
4) **Czasowniki** mają podane: 1. osobę czasu teraźniejszego, bezokolicznik, czas przeszły dokonany strony czynnej, (praesens, infinitivus, perfectum activi) i imiesłów bierny przeszły (participium perfecti passivi); liczba oznacza koniugację.
5) Przy **przyimkach** podano w nawiasie liczbę, oznaczającą przypadek, w którym znajduje się rzeczownik (lub zaimek) związany z tym przyimkiem.
6) Nad samogłoskami podano **znaki akcentu.**

A

a, ab (przed samogłoską) (6) od, przy stronie biernej: przez

ábeo abíre ábii (lub **abívi**) **ábitum** 4. odchodzę, przemijam

abeúntes partic. praes. poprzedniego: ábiens — abeúntis odchodzący

abício, -ícere, abiéci, abiéctus 3. odrzucam, porzucam, tracę

ablátus — part. perf. pass. **aúfero** zabrany, usunięty, oddalony

ábnego, -negáre, -negátus 1. odmawiam, zaprzeczam, **se abnegare** zaprzeć się

'Abraham (odmienia się: 2. **'Abrahae**, 3. **-ae**, 4. **-am**) Abraham

abs = **a, ab** przez, od

abscído -cídere -cídi -císus 3. odcinam, obcinam, odejmuję

accedo -cédere, accéssi -cessum 3. przystępuję, zbliżam się

áccidit, ut (z con.) 3. zdarza się, że, zdarzyło się, że

accípio -cípere -cepi -ceptus 3. przyjmuję, biorę, dostaję, otrzymuję

acútus -a -um ostry
ad (4) do, ku (ad montem ku górze) w celu
adapério -aperíre -apérui -apértus 4. otwieram, odkrywam
addúco -dúcere dúxi -ductus 3. doprowadzam, przyprowadzam, nakłaniam
adício -ícere -iéci -iéctus 3. dorzucam, dodaję
adiutórium -tórii 2. pomoc, wspomożenie
admíror -mirári -miratus sum 1. podziwiam, dziwię się
adóro -oráre -orávi -oratus 1. modlę się, błagam, uwielbiam, daję pokłon
adúlter -últeri 2. cudzołożnik
aedífico -ficáre- cávi -cátus 1. buduję
aeger, aegra, aegrum chory
Aegyptus -pti Egipt
aetas aetátis 3. wiek, czas
aetérnus -rna -rnum wieczny
ágito -táre -távi -tátus 1. poruszam, uderzam, smagam, pędzę, podburzam
agnósco -nóscere -nóvi ágnitus 3. uznaję, poznaję, rozpoznaję
ait (od: **aio**) rzecze, powiada
alabastrum -tri 2. alabaster, puszka alabastrowa, szkatułka
áliquis, áliquid ktoś, coś (odmiana: **alicuius -cui -quem -quid -quo**)
álius, ália, áliud inny, drugi, obcy, przyp. 2: **alíus,** 3: **álii**
álligo -ligáre -ligávi -ligátus 1. przywiązuję
álter, áltera, álterum drugi, jeden z dwóch
altitúdo -túdinis 3. wysokość, głębokość
altus, alta, altum wysoki, głęboki
amábilis, amábile miły, wdzięczny
ámbulo -láre -lávi -látum 1. chodzę, przechadzam się
amícus, amíci 2. przyjaciel
amo, amare, amavi, amatus 1. kocham, lubię
ámplius (przysł. 2. stop.) bardziej, dalej, więcej: **eo amplius** tym więcej, tym bardziej
an czy, czy też
ancílla -cíllae 1. służebnica
ángelus -li 2. anioł
ánima -mae 1. dusza, życie dech
ánimal -lis 3. stworzenie, zwierzę
ánimus -mi 2. duch, dusza
annus -nni 2. rok; **duódecim annorum sum** mam dwanaście lat
ante (4) przed
antecédo -cédere -céssi -céssum 3. idę przodem, poprzedzam
apério -rire -apérui -apértus 4. otwieram, odkrywam
apértus -ta -tum odkryty, otwarty
appáreo- parére -párui -páritum 2. ukazuję się, zjawiam się
apprehéndo -héndere -héndi hénsus 3. chwytam, biorę, ujmuję
appròpio -piáre -piávi -piátum 1. zbliżam się

apud (4) u, przy; apud se w sobie
aqua, aquae 1. woda
arbor, árboris drzewo
arca, arcae arka, skrzynia
argénteus -tea -teum srebrny; jako rzeczownik: srebrnik
argéntum -génti 2. srebro
arundo, arúndinis 3. trzcina
ascéndo -céndere -céndi -cénsum 3. wstępuję, wchodzę, idę do góry np. po schodach
aspérgo -pérgere -pérsi -pérsus 3. kropię, skrapiam
ássumo -súmere -súmpsi -súmptus 3. dobieram, przybieram, zabieram, zanoszę, unoszę
at lecz, tymczasem, natomiast, a
atque i, a do tego, a, a zarazem
audąx, audacis śmiały, odważny
audio, audíre, audívi, auditus 4. słyszę, słucham, wysłuchuję
aúfero, auférre, ábstuli, ablátus 3. zabieram, oddalam, usuwam
auricula -culae 1. małżowina ucha
auris, auris 3. ucho
aurum, auri 2. złoto
aut albo
autem zaś, lecz, ale, jednak
auxílium -lii 2. pomoc

B

baptízo -izáre -izávi -izátus 1. chrzczę, **potestas baptizandi** moc chrzczenia, władza udzielania chrztu
beátus -ta -tum szczęśliwy, błogosławiony
benédico -dícere -dixi -dictus 3. błogosławię
bene dobrze
béstia, béstiae 1. zwierzę
bis dwa razy
bonus, bona, bonum dobry; **bonum tibi est** lepiej by ci było
brevis, breve krótki

C

cado, cádere, cécidi casum 3. upadam
caecus -a -um ślepy, niewidomy
caelum -i 2. (pisane także: *coelum)* niebo
caesar -ris 3. cesarz
calefácio -fácere -féci -fáctum 3. ogrzewam
calix, cálicis 3. kielich
cánticum -ici 2. pieśń, śpiew
canto -táre -távi -tatum 1. śpiewam
capio, cápere, cepi, captus 3. biorę, chwytam, podchwytuję
caput, cápitis 3. głowa
caro, carnis 3. mięso, ciało
causa -sae 1. przyczyna, powód
census -sus 4. oszacowanie, czynsz, podatek
centésimus -a -um setny
centum (nie odmienia się) sto (100)
céteri, -rae, -ra inni, wszyscy inni, **céteri hominum** inni spomiędzy ludzi
chorus -ri 2. chór, zastęp
cívitas -tátis 3. państwo, gmina, miasto
clam potajemnie, skrycie
clamo -máre -mávi -mátum 1. wołam
clarus -ra- rum jasny, sławny

claudo claúdere clausi clausus 3. zamykam
claudus -da -dum chromy, kulawy
clausus -sa -sum zamknięty
coelum -li 2. niebo; w liczbie mnogiej **coeli -lorum** niebiosa
coepi -písse -ptum (ma tylko perf., plpf., fut. II) zaczynam, zacząłem
cognátus -ta -tum krewny
cognósco -nóscere -nóvi cógnitus 3. poznaję, znam
collaúdo -dáre -dávi -dátus 1. chwalę, wielbię
cólligo -lígere -légi -léctus 3. zbieram, gromadzę
comitátus -tátus 4. orszak, towarzystwo
comméndo -dáre -dávi -dátus 1. polecam
compóno -pónere -pósui -pósitus 3. układam, porządkuję, uspokajam
condémno -náre -návi -nátus 1. oskarżam, potępiam
condo cóndere cóndidi cónditus 3. składam, zakładam, buduję
conféssus p. **confíteor**
confído -fídere confísus sum 3. ufam, polegam na kimś
confírmo -máre -mávi -mátus 1. wzmacniam, umacniam, utrwalam
confíteor -téri conféssus sum (depon.) 2. wyznaję, przyznaję się, spowiadam się
cóngrego -gáre -gávi -gátus 1. zbieram, gromadzę
conício conícere coniéci coniéctus 3. rzucam, wrzucam, wtrącam
consérvo -váre -vávi -vátus 1. zachowuję, strzegę, bronię
consílium consílii 2. rada, narada, zgromadzenie
consílium **ineo** (zob.) urządzam naradę, naradzam się
consuetúdo -túdinis 3. zwyczaj, przyzwyczajenie
consummátio -tionis 3. spełnienie, wykonanie, koniec
consúmmo -máre -mávi -mátus 1. wykonuję, spełniam, kończę
consúrgo -súrgere -surréxi -surréctum 3. powstaję, wstaję
contra (4) przeciw, naprzeciw
contrísto -táre -távi -tátus 1. zasmucam, martwię
contrítus -ta -tum skruszony, starty
convérto -vértere -vérti -vérsus 3. obracam, zwracam, nawracam
copia -ae 1. dostatek, obfitość, ilość, mnóstwo
cor cordis 3. serce
coram (6) wobec, w obliczu, przed
coróna -nae 1. wieniec, korona
corpus córporis 3. ciało
creatio -ationis 3. stworzenie
creátor -toris 3. stworzyciel, stwórca
credo crédere crédidi créditum 3. wierzę, myślę
creo creáre creávi creátus 1. stwarzam, tworzę
cresco créscere crevi cretum 3. rosnę, wzrastam
crudélis -le okrutny, srogi
crux crucis krzyż
cúbitus -ti łokieć
cui 3 przyp. od quis, qui

cuidam 3. przyp. od quidam (zob.)
culpa -pae 1. wina
cum (6) razem z (kimś) (przyimek)
cum bez 6. przyp. zaczyna zdanie poboczne — kiedy, gdy, skoro (spójnik)
cura -rae 1. troska, wzgląd, staranie, cura hóminis staranie o człowieka
curam ago hóminis mam staranie o człowieka
cura est mihi dbam, staram się
curo curáre curávi curátum 1. troszczę się, staram się, dbam
custódio -díre -dívi -dítus 4. strzegę, pilnuję

D

daemonium -nii 2. zły duch
de (6) o, z (czegoś), spomiędzy
deálbo -báre -bávi -bátus 1. bielę, wybielam
débeo debére débui débitum 2. jestem dłużny, winienem, powinienem
débilis débile ułomny, słaby, kruchy
débitor -tóris 3. dłużnik
Decápolis -póleos 3. -poli 4. -polin (według greckiej odmiany) Dekapolis, obszar 10 miast nad górnym Jordanem
décimus -ma -mum dziesiąty
dedit (perf.) zob. **do**
dedúco -dúcere -dúxi -dúctus 3. sprowadzam (na dół), odprowadzam
defféndo -féndere -féndi -fénsus 3. bronię, ochraniam
defúngor -fúngi -fúnctus sum (dep.) 3. ukończyć, spełnić, umrzeć, dokonać
demus (con. praes.) zob. **do**
denárius -rii 2. denar, rzymski pieniądz (wartości około 60 groszy)
dens dentis 3. ząb
deórsum z góry na dół
déprecor -cári -cátus sum (dep.) 1. błagam, proszę, wypraszam
descéndo -scéndere -scéndi -scénsum 3. schodzę, zstępuję, odchodzę
descríbo -scríbere -scrípsi scríptus 3. opisuję, spisuję
desértum -ti 2. puszcza
despício -spícere -spéxi -spéctum 3. lekceważę, gardzę, pogardzam
despólio -liáre -liávi -liátus 1. obrabować, ograbić, obedrzeć
désuper z góry, ponad, powyżej
detérior -rius gorszy
diábolus -li 2. diabeł
dico dícere dixi dictum 3. mówię
dídicit (perf.) zob. disco
dies **diéi** 5. dzień (rodz. męski i żeński)
dígitus -ti 2. palec
dignus -gna -gnum godzien; dignus laude (6 przyp.) godzien chwały
diligénter pilnie, zapobiegliwie
díligo -lígere -léxi -léctus 3. kocham
dilúvium dilúvii 2. potop
dimídius -dia -dium na pół przedzielony; **dimídia pars** połowa

dimitto -míttere -mísi míssus 3. puszczam, oddalam, odpuszczam, odprawiam
discípulus -li 2. uczeń
disco díscere dídici uczę się, pojmuję, dowiaduję się
discúmbo -cúmbere -cúbui -cúbitum 3. rozłożyć się przy stole według zwyczaju rzymskiego, ucztować
dispérgo -pérgere -pérsi -pérsus 3. rozpraszam, rozrzucam, trwonię
do dare dedi datus 1. daję
dóceo docére dócui doctus 2. uczę
doctor -tóris 3. nauczyciel, doktor
dóleo -lére dólui 2. boleję, ubolewam; **dolentes** bolejąc, żałośnie
dolor -lóris 3. ból, boleść, cierpienie
dóminus -ni 2. pan, pan domu, gospodarz
domus domus 4. dom
dono -náre -návi -nátus 1. daruję
dórmio -míre -mívi -mítum 4. śpię
duco dúcere duxi ductus 3. prowadzę
ductus (part. perf.) zaprowadzony
duo duae duo dwa, dwaj, dwie
duódecim dwanaście

E

e = **ex** (przed samogł.) (6) z (czegoś)
ea plur. od **is, ea, id**
eadem zob. **idem**
eámus (con. praes.) zob. **eo**
ecce oto
ecclésia -siae 1. kościół
effúndo -fúndere -fudi -fusus 3. wylewam, wysypuję
ego ja
egrédior égredi egréssus sum (dep.) 3. wychodzę, wyruszam
ei 3. przyp. od **is, ea, id** (zob.)
eício eícere eiéci eiéctus 3. wyrzucam, wypędzam
eius 2. przyp. od **is, ea, id**
eléctus -a -um wybrany (éligo)
elégit perf. od **éligo** (zob.)
éligo elígere elégi eléctus 3. wybieram
enim bowiem, albowiem
eo — przy 2-gim stopniu — tym, np. eo maior tym większy
eo ire ii itum 4. idę
eórum 2. przyp. l. mn. od **is, ea, id**
ergo więc, tedy, zatem, przeto
erubésco -béscere erúbui 3. rumienię się, wstydzę się
es jesteś (zob. sum)
esse być, **esto** bądźże (zob. sum)
est míhi ja mam; **est mihi glória** mam chwałę, otrzymuję chwałę
esúrio esuríre 4. łaknę, jestem głodny
etiam także, nawet
euntes idąc idący (part. od eo)
ex (6) z (czegoś), spomiędzy
exálto -táre -távi -tátus 1. wywyższam, podwyższam
excélsus -sa -sum wysoki, wyniosły; **excelsa** (rodz. nij. l. mn.) wysokości
éxeo exíre éxii éxitum 4. wy-

chodzę
exíbit, éxiet, éxiit zob. **éxeo**
exístimo -imáre -imávi -imátus 1. sądzę, mniemam, uważam, przypuszczam
exístis (perf. od exeo — zob.)
exspécto -ctare -ctavi -ctatus 1. wyglądam, wyczekuję, oczekuję
éxspuo exspúere éxspui -putum 3. wypluć, splunąć
exstínguo -ínguere exstínxi exstinctus 3. gaszę
exsúlto -táre -távi -tátum 1. wyskakuję z radości, wykrzykiwać z radości
exténdo -téndere -téndi -ténsum (i **extentum**) 3. wyciągam, rozciągam, rozszerzam

F

fábula -lae 1. bajka, opowieść
fácies faciéi 5. twarz, postać
facio, fácere feci factus 3. czynię
fenerátor -tóris 3. lichwiarz
ferrum ferri 2. żelazo
festus -ta -tum świąteczny, uroczysty
festum festi 2. uroczystość,
fiat (con. praes.) zob. fio
fidélis -le wierny
fides fidei 5. wiara, ufność
fílius fílii 2. syn
finis -nis 3. koniec, granica; l. mn. **fines** dzierżawy, posiadłości, granice
fio fíeri factus sum 3. staję się, dzieję się, powstaję
firmaméntum -ti 2. utrwalenie, umocnienie, sklepienie
fletus fletus 4. płacz
flecto fléctere flexi flexus 3. zginam
fluctus -tus 4. fala, bałwan
flumen flúminis 3. rzeka
fluo flúere fluxi 3. płynę np. rzeka (nie: pływam!)
fódio fódere fodi fossus 3. kopię
forma -mae 1. kształt, postać
forte przypadkiem
fortis forte mocny, dzielny
fragméntum -ti 2. odłamek, ułomek
frater fratris 3. brat
fructus -tus 4. owoc, plon
frustra daremnie
fúerit fuísset fuit zob. sum
fúgo fúgere fugi fúgitum 3. uciekam
fugo fugáre -gávi -gátus 1. rozpędzam, rozpraszam
fúlgeo fulgére fulsi 2. błyszczę, jaśnieję
fur furis 3. złodziej
futúrus -ra -rum przyszły, ten, co przyjdzie
futúrus est ma przyjść, przyjdzie

G

Galilaéa Galiliéae Galilea północna część Palestyny
gehénna gehánnae 1. piekło
gens gentis 3. ród, naród
genu genus 4. kolano
glória -riae 1. chwała
granum -ni 2. ziarno
grátia -tiae 1. łaska
gratias ago składam dzięki, dziękuję
gubernátor -toris 3. kierownik, sternik, rządca
gutta guttae 1. kropla
guttur gútturis 3. gardło

H

hábeo habére hábui hábitus 2. mam, posiadam, uważam za co
haec zob. **hic, haec ómnia** to wszystko
hanc zob. **hic**
hebdomada -dae 1. tydzień
herba -bae 1 trawa, ziele
Herodiáni -norum Herodianie czyli dworzanie króla Heroda
hic, haec hoc ten, ta to
hic (przysł.) tutaj
his (3. przyp. l. mn. od hic)
homo hóminis 3. człowiek
honéstus -sta -tum uczciwy, czcigodny, rzetelny
hora horae 1. godzina
horum (2. przyp. l. mn. od hic)
huic, huius zob. hic
humiliátus -ta -tum pokorny, uniżony
humílio -liáre -liávi -liátus 1. poniżam, upokarzam
húmilis -le niski
hypócrita -tae 1. obłudnik
hyssopus -pi hyzop, kropidło

I

iánua iánuae 1. drzwi
ibi tam
idem éadem idem ten sam, taki sam
idóneus -nea -neum stosowny, dogodny, odpowiedni, przydatny, właściwy
ieiúnio -náre -návi -nátum 1. poszczę
Iéricho (nie odmienia się) miasto Jerycho
Ierosólyma -mae 1. lub
Ierúsalem (nie odmienia się) miasto Jerozolima
ignis, ignis 3. ogień
ille illa illud ów, owa, owo, tamten
illuminátio -tionis 3. oświecenie, światło, objaśnienie, jasność
illúmino -náre -návi -nátus 1. oświecam, objaśniam
imágo imáginis 3. obraz, postać
imménsus -sa -sum niezmierzony, niezmiernie wielki
immúndus -da -dum nieczysty
impérium impérii 2. panowanie, władza naczelna
ímpius -pia -pium bezbożny
impóno -pónere -pósui -pósitus 3. nakładam, wkładam, wsadzam, umieszczam
impónere plagas alícui dać komuś rózgi, wymierzyć karę
in (4) do, ku; (6) w (czymś), na
íncido incídere íncidi incásum 3. wpadam, dostaję się
íneo iníre ínii ínitum 4. wchodzę (do środka), wkraczam
infans infántis niemowlę, dziecię
infúndo -fúndere -fúdi fúsus 3. wlewam, nalewam
ingemísco -míscere ingémui 3. wzdycham, jęczę, ubolewam
ingrédior íngredi ingréssus sum 3. (dep.) wchodzę, wstępuję, wkraczam
iníquus -qua -quum niegodziwy, zły
inítium inítii 2. początek
iniústus -sta -stum niesprawiedliwy
ínnocens -céntis niewinny
inquíro -quírere -quisívi -quisítum 3. wyszukuję, śledzę, badam

intéllego -légere -léxi -léctum 3. rozumiem, pojmuję, przypuszczam
inténdo -téndere -téndi -tum 3. napinam, naciągam, pospieszam, dążę
inter (4) między, pomiędzy, w czasie
intérrogo -gáre -gávi -gátus 1. zapytuję
intrábitis fut. od intro
intro -ráre -rávi -rátum 1. wchodzę, wstępuję, wkraczam
invénio -veníre -véni -véntum 4. znajduję, spotykam, zastaję
invóco -cáre -cávi -cátus 1. wzywam, przyzywam
invólvo -vólvere -vólvi -volutus 3. owijam, otulam, okrywam
ipse ipsa, ipsum sam, ten właśnie
is ea id ten, ta to
iste ista, istud ten oto, ten-ci
ite imperat. od eo (idźcie!)
iter, itíneris 3. droga, podróż
iter **facio** odbywam podróż
iucúndus -da -dum miły, przyjemny
iúdico -care -cavi -catus 1. sądzę, osądzam, wyrokuję
iugum -gi 2. jarzmo
iuméntum -ti 2. bydlę, zwierzę juczne
iungo iúngere iunxi iunctus 3. łączę, sprzęgam
iustífico -cáre -cávi -cátus 1. usprawiedliwam, uważam za usprawiedliwionego
iustus -sta -stum sprawiedliwy
iuxta (4) obok, zgodnie z, według

L

labóro -ráre -rávi -rátum 1. pracuję, trudzę się, męczę się
lácrima -mae 1. łza
laetor -tári -tátus sum 1. (dep.) cieszę się, raduję się
lampas lámpadis 3. pochodnia, lampa
lana lanae 1. wełna
lápido -dáre -dávi -dátus 1. kamienuję
latínus -na -num łaciński
latitúdo -túdinis 3. szerokość
latro latrónis 3. rozbójnik, zbójca
laudo -dáre -dávi -dátus 1. chwalę
laus laudis 3. chwała, pochwała
lavo -váre -lavi lautus (także **lávere**) 1. i 3. myję, kąpię, zmywam, czyszczę, płuczę
lectus lecti 2. łoże
leprósus -sa -sum trędowaty
levis leve lekki
levita -tae lewita
levo -váre -vávi -vátus 1. podnoszę, sprawiam ulgę
líbero -ráre -rávi -rátus 1. uwalniam, zwalniam, zbawiam
licet lícuit (lub: **lícitum est**) wolno jest, godzi się, należy (jest to wyrażenie nieosobowe, t. zn. ma tylko osobę 3. liczby poj.)
lingua linguae 1. język, mowa
locus loci 2. miejsce
longe długo, daleko
longitúdo -tudinis 3. długość
longus longa longum długi
loquor loqui locútus sum 3. (dep.) mówię, rozmawiam

lumen, lúminis 3. światło
lunae lunae 1. księżyc
lupus lupi 2. wilk
lux lucis 3. światło, świtanie, dzień

M

magis bardziej, więcej
magíster magístri 2. nauczyciel
magnus magna magnum wielki, **maior** większy, **maximus** największy
magus magi mag, uczony ze Wschodu
maior maius większy; **maiora** rzeczy większe, ważniejsze
malus mala malum zły; **peior** gorszy; **péssimus** najgorszy
mandátum -ti 2. polecenie, nakaz, przykazanie
mando mandáre -dávi -dátum 1. polecam, nakazuję
mandúco -cáre -cávi -cátum 1. spożywam, zjadam
máneo manére mansi mansum 2. pozostaję, czekam
manus manus 4. ręka
mare maris 3. morze
mater matris 3. matka
matúrus -ra -rum dojrzały, dorosły
máximus -ma -mum największy, bardzo wielki, nawyższy
medicaméntum -ti 2. lekarstwo
médius média médium środkowy, **in medio** pośrodku, pośród, pomiędzy
mélior mélius lepszy (2. stopień od bonus)
mendax mendacis (przymiotnik) kłamliwy, kłamca
méndico -cáre -cávi -cátum 1. żebrzę
mensis -sis 3. miesiąc
mercenárius -nárii 2. najemnik
metállum -tálli 2. metal
meus mea meum mój moja moje
mico micáre mícui 1. błyskam, błyszczę, świecę
mihi mi, mnie (3. przyp. od **ego**)
mille tysiąc (1000) nie odmienia się, natomiast liczba mnoga: *mília mílium mílibus* tysiące
mínimus -ma -mum najmniejszy, bardzo mały (3. stopień od **parvus**)
minor minus mniejszy (2. stopień od **parvus**)
mirus -ra -rum dziwny, dziwnie piękny, przedziwny
misericórdia -diae 1. litość, miłosierdzie
miséricors -córdis litościwy, miłosierny
mitis mite łagodny
mitto míttere misi missus 3. posyłam, wysyłam, rzucam; **dígitum míttere** włożyć palec
módicus -ca -cum umiarkowany, średni, niewielki, mały
moléstus -sta -stum uciążliwy, przykry, natrętny, dokuczliwy
moléstus sum naprzykrzam się, dokuczam
mollis molle miękki, łagodny
moméntum -ti 2. chwila
mons montis 3. góra
morbus morbi 2. choroba
mórior mori mórtuus sum 3. (dep.) umieram
mors mortis 3. śmierć
mórtifer mortífera mortíferum zabójczy, zabijający, śmiertelny

mórtuus mórtua mórtuum umarły
móveo movére movi motus 2. ruszam, poruszam, wzruszam **motus misericordia** zdjęty litością
múlier mulíeris 3. kobieta, żona
multitúdo -túdinis 3. mnóstwo, liczba, ilość
multus multa multum liczny; liczba mnoga: **multi** wielu
mundo mundáre -dávi -dátus 1. oczyszczam
munus múneris obowiązek, dar
mutus -ta -tum niemy
myrrha myrrhae 1. mira

N

naris naris 3. nozdrze; **nares narum** nos
nascor nasci natus sum 3. (dep.) rodzę się
natívitas -vitátis 3. narodzenie
natúra natúrae natura, przyroda
natus -ta -tum urodzony (zob. nascor)
navícula -vículae 1. łódź
ne (na początku zdania celowego) aby — nie (przy czasowniku) **ne quis** aby nikt nie
nec i nie
necessárius -ria -rium potrzebny
nemo néminis nikt
nequáquam bynajmniej
neque i nie
néquior néquius gorszy
nequítia -tiae niegodziwość, złość
néscio nescíre nescívi nescitum 4. nie wiem, nie znam
nisi (na początku zdania warunk.) jeżeli nie, jeśliby nie; przy con. plusqupf. i imperf. gdyby ... nie
nivem zob. nix
nix nivis 3. śnieg
nóbilis nóbile sławny, szlachetny
nóceo nocére nócui nócitum 2. szkodzę
noli (przy inf.) nie chciej (zob. nolo)
nolo nolle nólui nie chcę
nomen nóminis 3. imię
non nie
nonagésimus -ma -mum dziewięćdziesiąty
nondum jeszcze nie
nongentésimus -ma -mum dziewięćsetny
nonne? czyż nie?
nonus nona nonum dziewiąty
nosco nóscere novi notum 3. znam, poznaję
noster nostra nostrum nasz
notus nota notum znany znajomy
novi poznałem, znam (zob. nosco)
novus nova novum nowy, nieznany; **novíssimus -ma -um** najnowszy, ostatni; **dies novíssima** dzień ostateczny
nox noctis 3. noc
nubes nubis 3. chmura
númerus -ri 2. liczba
númisma numísmatis 3. pieniądz, moneta
numquid czy, czy też
nunc teraz
núptiae nuptiárum 1. (tylko w liczb. mnogiej) wesele, gody

O

obdórmio -dormíre -mívi -mítum 4. zasypiam, przespać, zaspać
oboédio -díre -dívi -dítum 4. jestem posłuszny, słucham (posłusznie)
obtíneo -tinére -tínui -téntum 2. obejmuję, trzymam, dzierżę, spełniam, sprawuję, osiągam
obtulérunt perf. od óffero (zob.)
occído occídere occídi occísus 3. zabijam, wycinam
óccido occídere óccidi occásum 3. zapadam, zachodzę, ginę w walce
óculus óculi oko
odóro -ráre -rávi -rátum 1. czuję (węchem)
offéndo -féndere -féndi -fénsus 3. trącam, uderzam, obrażam, urażam
óffero offérre óbtuli oblatus 3. niosę komuś, przynoszę, ofiaruję
óleum ólei 2. olej
olíva olívae oliwka, drzewo oliwne
olympias olympiádis olimpiada (t. j. okres czterech lat liczonych według igrzysk olimpijskich w Grecji od roku 776 przed Chrystusem)
omnípotens -poténtis wszechmocny
omnis omne wszystek, każdy, cały, ogólny, wszelki; **omnes** wszyscy
opério operíre opérui opértus 4. przykrywam, okrywam, zasłaniam
opórtet opórtuit (wyrażenie nieosobowe w 3. os. licz. poj.) trzeba, należy, wypada; **oportet me esse** trzeba, żebym był; **oportet me adducere** trzeba, żebym przyprowadził, muszę przyprowadzić
óptimus -ma -mum najlepszy (zob. bonus)
orátio oratiónis 3. mowa, modlitwa
orbis orbis 3. okrąg, koło, świat
ordo órdinis 3. porządek, obrządek
óriens oriéntis wschód (słońca)
ornaméntum -ménti 2. ozdoba
ornátus -ta -tum ozdobiony, uzbrojony, przystrojony
oro oráre orávi orátum 1. proszę, modlę się
órphanus -na -num osierocony
os oris 3. usta, twarz
osténdo osténdere osténdi osténtum 3. pokazuję, wskazuję
ovíle ovílis 3. owczarnia
ovis ovis 3. owca

P

palpo palpáre -pávi -pátum 1. (także **palpor -ari -atus sum**) dotykam, czuję dotykiem
panis panis 3. chleb
pannus panni 2. sukno, pieluszka
parátus -ta -tum przygotowany, gotowy, zdecydowany
paréntes parentum rodzice
paro parare paravi paratus 1. przygotowuję, gotuję, przyrządzam, gromadzę, przysposabiam
pars partis 3. część strona

parvus -va -vum mały; **minor** mniejszy; **minimus** najmniejszy
passio passionis 3. męka
pastor pastóris 3. pasterz
pater patris 3. ojciec
pauci paucae pauca (tylko w l. mnog.) kilku, niewielu, mało
pax pacis 3. pokój, spokój
peccátor peccatóris 3. grzesznik
peccátum -ti 2. grzech
pecco peccáre peccávi peccátum 1. grzeszę
pectus péctoris 3. pierś, serce
pecúnia -niae 1. pieniądze
peior peius gorszy (zob. malus)
per (4) przez, za pośrednictwem, po, wśród
percútio -cútere -cússi -cússum 3. uderzam, przebijam, potrząsam
perdo pérdere pérdidi pérditus 3. gubię, wydaję na zgubę, doprowadzam do zguby, psuję
péreo períre périi péritum 4. ginę, przechodzę
permóveo -movére -móvi -mótus 2. wzruszam, poruszam; **misericordia permotus** zdjęty litością
pérsequor -sequi -secútus sum 3. (dep.) idę za kimś, ścigam, prześladuję
persévero -veráre -rávi -rátum 1. wyrwać (do końca), obstawać przy czymś, upierać się
persóna -nae 1. osoba
pertránseo -transíre -tránsii -tránsitum 4. przechodzę, przekraczam, przeszywam, pomijam
pervenio -veníre -véni -véntum 4. przychodzę, przybywam, dostaję się
pes pedis 3. noga
péssimus -ma -mum najgorszy (zob. malus)
peto pétere petívi petítum 3. **aliquem** godzę, uderzam na kogoś; **peto a te** proszę cię
petra petrae 1. skała, opoka
pharisaéus -saéi 2. faryzeusz
pinnáculum -li 2. ganek
piscátor -tóris 3 rybak
piscis piscis 3. ryba
plaga plagae 1. cios, uderzenie, chłosta
plaudo plaúdere plausi plausum 3. klaskać z radości, triumfować
plenus -na -num pełen; **plenus auro** pełen złota (w łacinie przyp. 6).
pluit (wyraż. niesobowe) pada deszcz; **nubes pluunt** chmury wylewają deszcz
plúrimi -mae -ma bardzo wielu, najwięcej (zob. multus)
plus więcej (zob. multus)
pono pónere pósui pósitus 3. kładę, stawiam
pópulus pópuli 2. naród
porta -tae 1. brama
porto portáre -tavi -tatus 1. niosę, noszę, przewożę
pósitus -ta -tum położony (zob. pono)
possídeo -sidére posédi possessum 2. zdobywam, posiadam, obejmuję
post (4) po, za
póstea (=**post ea**) potem
postquam skoro, kiedy
potest on może (zob. possum)
potéstas -tátis 3. władza, moc

pótius raczej
praecípio -cípere -cépi -céptum 3. polecam, rozkazuję
praédico -cáre -cávi -cátum 1. wielbię, chwalę
praéparo -paráre -rávi -rátus 1. przygotowuję, przysposabiam
praetéreo -teríre -térii -téritum 4. przechodzę, mijam, pomijam
pretiósus -sa -sum kosztowny, drogi
primum najpierw, na początku, przede wszystkim
primus -ma -mum pierwszy, najznakomitszy, przedniejszy
princípium -cípii 2. początek
prior prius pierwszy (niż inni), wcześniejszy
pro (6) za, przed, w obronie, zamiast, według, w stosunku do
probo -báre -bávi -bátus 1. pochwalam, potwierdzam, uznaję
procédo -cédere -céssi -céssum 3. postępuję, występuję, idę przodem, pochodzę
prócido -cídere prócidi 3. upadam na twarz (oddając pokłon)
prófero proférre prótuli prolátus wynoszę, wyjmuję, pokazuję, przytaczam
profício -fícere -féci -féctum 3. uzyskuję, dokazuję, osiągam, postępuję
proício -ícere -iéci -iéctus 3. odrzucam, porzucam
prophéta -tae 1. prorok
prophétia -tiae 1. proroctwo
propitius -tia -tium życzliwy, przychylny, miłościwy
próprius -pria -rium własny, swój
propter (4) z powodu, dla, za, przez
proximus -ma -mum najbliższy, sąsiedni, bliźni
prudens -dentis roztropny, mądry
prudéntia -tiae 1. roztropność, biegłość, mądrość
publicánus -ni 2. celnik, dzierżawca dochodów państwowych
puer púeri 2. chłopiec; **a púero** od młodości
pulcher -chra -chrum piękny
pulchritúdo -túdinis 3. piękność
pulso -sare -savi -satum 1. pukam, biję, uderzam
pusíllus -li 2. niemowlę, dziecię
puto -tare -tavi -tatum 1. sądzę, myślę, uważam

Q

quadragésimus-ma-mum czterdziesty
quadragínta czterdzieści
quaecúmque zob. quicumque
quaero quaérere quaesívi quaesítum szukam, pytam się
quam (przy II. stopniu przymiotnika lub przysłówka) aniżeli, niż
quando kiedyś, kiedy
quanto (przy II. stopniu przymiotników lub przysłówków) o ile
quantus -ta -tum jak wielki
quartus -ta -tum czwarty
qui quae quod który, za co, jaki
quia ponieważ (w tekstach kościelnych także: że)

quicúmque quaecúmque quodcúmque ktokolwiek, którykolwiek, jakikolwiek
quid? cóż? czemu? jakże? po co?
quidam quaedam quoddam ktoś, jakiś, pewien (nieznany)
quidem wprawdzie
quinquagésimus -ma -mum pięćdziesiąty
quinquagínta (nie odmienia się) pięćdziesiąt
quinque (nie odmienia się) pięć
quínquies (nie odmienia się) pięć razy
quintus -ta -tum piąty
quintus décimus, quinta décima, quntum décimum piętnasty
quis? **quid**? kto? co? któż? cóż? co za jeden? jaki?
quisque quaeque quodque każdy
quod (spójnik) bo, ponieważ, że
quómodo? jak? w jaki sposób? jakże?

R

ramus rami 2. gałąź
rapio rápere rápui raptus 3. porywam, zabieram, rabuję
raptor -tóris 3. rabuś
recípio -cípere -cépi -céptus 3. odbieram, odzyskuję, przyjmuję
recte prosto, dobrze, należycie, słusznie
recúmbo -cúmbere recúbui -cúbitum 3. kładę się, leżę przy stole przy uczcie zwyczajem Rzymian
reddo réddere réddidi rédditus 3. oddaję, zwracam, przywracam
rédeo redíre rédii réditum 4. powracam, przychodzę z powrotem; **redíero** — futurum exactum — wrócę
regina -nae 1. królowa
régio regiónis 3. okolica, kraj, strona kraju
regnum -gni 2. królestwo
rego régere rexi rectum 3. kieruję, panuję, rządzę
regrédior régredi regréssus sum 3. (dep.) wracam się, cofam się
relíctus -ta -tum pozostawiony, opuszczony (zob. relinquo)
relínquo -línquere relíqui relíctus 3. pozostawiam, opuszczam
remáneo -manére -mánsi -mánsum 2. pozostaję
remitto -míttere -mísi -missum 3. odsyłam, odpuszczam
renúntio -tiáre -tiávi -tiátum 1. oznajmiam, odnoszę, odpowiadam
répleo -plére -plévi -plétus 2. zapełniam, wypełniam, napełniam
requíro quírere -quisívi -quisítum 3. poszukuję, szukam
respício -spícere -spéxi -spéctum 3. oglądam się, patrzę, mam wzgląd
responsum -si 2. odpowiedź
resurgo -súrgere -surréxi -surréctum 3. wstaję, zmartwychwstaję
resurréctio -tionis 3. zmartwychwstanie
resúscito -táre -távi -tátus 1. na nowo obudzić, wskrzesić
rete retis **3.** sieć (liczba mnog. retia

revérto revértere revérti -vérsum 3. także: **revértor -ti -vérsus sum** 3. (dep.) wracam, powracam
rex regis 3. król
rivus rivi 2. potok
roro roráre -rávi -rátum 1. wydaję rosę
ruína -nae 1. ruina, zagłada, nieszczęście
rumpo rúmpere rupi ruptus 3. rwę, przerywam, targam
rursus lub **rursum** znowu, ponownie

S

sábbatum -ti 2. sobota, sabat
sacérdos -dotis 3. kapłan
saéculum -li 2. wiek
sal salis 3. sól, mądrość
salus salútis 3. dobro, zbawienie, ocalenie, ratunek
salvus -va -vum zdrów, cały, nieuszkodzony; **salvum facio** ratuję, ocalam, zbawiam, uzdrawiam
Samaritánus -ni 2. Samarytanin — mieszkaniec Samarii, kraju między Judeą a Galileą
sanctus -ta -tum święty
sánguis sánguinis 3. krew
sanus -na -num zdrowy; sanum reddo uzdrawiam
sapiéntia -tiae 1. mądrość
satio satiáre -tiávi -tiátum 1. nasycam, zaspakajam
sáturo -ráre -rávi -rátum 1. napełniam, nasycam
scandalízo -záre -závi -zátum 1. gorszę, daję zgorszenie
scindo scíndere scidi scissum 3. łupię, rozrywam, rozdzieram
scio scire scivi scitum 4. wiem, znam
scíscitor -tári -tátus sum 1. (dep.) dowiaduję się, wypytuję się
scissus -sa -sum rozdarty, rozerwany
scriba -bae 1. pisarz, uczony
scribo scríbere scripsi scriptum 3. piszę
secédo -cédere -céssi -céssum 3. ustępuję na bok, odchodzę, uchodzę, cofam się
secum ze sobą
secúndum (4) według zgodnie z
secúndus -da -dum drugi, następny
secus (4) obok, opodal, przy
sed lecz, ale, a
sédeo sedére sedi sessum 2. siedzę
semet = **se** siebie; **semet ipsum** = **se ipsum** siebie samego
sémita -tae 1. ścieżka
semivívus -va -vum na pół żywy
seórsum osobno, oddzielnie, na boku
séparo -paráre -parávi -parátus 1. oddzielam, odłączam, rozłączam
septem siedem (nie odmienia się)
séptimus -ma -mum siódmy
septingentésimus -ma -mum siedemsetny
sequor sequi secútus sum 3. (dep.) idę za kimś, postępuję, ścigam
sermo sermónis 3. mowa, rozmowa
sero sérere sevi satum 3. sieję

sero (przysłówek) późno
serpens serpéntis 3. wąż (także żeń. rodz.)
servio -víre -vívi -vítum 4. służę
servo -váre -vávi -vátus 1. ocalam, zachowuję, ratuję, chowam, strzegę
servus servi 2. niewolnik, sługa
sex sześć (nie odmienia się)
sextus -ta -tum szósty
si jeżeli; przy con. praes. i perf.: jeśliby, jeżeliby; przy con. impf. i plusquprf. gdyby
sibi sobie
sic tak
sicut tak, jak, podobnie jak
Sidon -dónis Sydon, miasto we Fenicji
signum -ni 2. znak
sim con. praes. od sum
símilis símile podobny
simíliter podobnie, tak samo
simul razem, wspólnie
sit con. praes. od sum
sol solis 3. słońce
solus -la -lum sam jeden, samotny
solvo sólvere solvi solútus 3. rozwiązuję, uwalniam
somnus -ni 2. sen
spelúnca -cae 1. jaskinia, grota
spes spei 5. nadzieja
spíritus -tus 4. duch, tchnienie
spléndidus -da -dum jasny, błyszczący, świetny, okazały
spólio -liáre -liávi -liátus 1. obdzieram, łupię, ogałacam, rabuję
sponsus -si oblubieniec
stabulárius -lárii 2. właściciel gospody
stábulum -li 2. stajnia, gospoda
stans stantis partic. praes. od sto (zob.) stojący
statim natychmiast, zaraz
státuo statúere státui -tutum 3. stawiam, postanawiam, uznaję, poczytuję za coś
stella -ae 1. gwiazda
sto stare steti statum 1. stoję
stridor -dóris 3. szum, świst, szczęk, brzęk
stúpeo stupére stúpui 2. zdumiewam się, jestem oszołomiony
suavis suave miły, przyjemny, słodki
súbditus -ta -tum oddany, poddany
succúro -cúrrere -cúrri -cursum 3. przybiegam, przychodzę z pomocą, wspomagam, przybywam na pomoc
sum esse fui jestem, być, byłem
summus -ma -mum najwyższy, ostatni, najznakomitszy
super (4) (na pytanie: dokąd? w jakim kierunku?) na, nad, ponad; (6) (na pytanie: gdzie?) nad, powyżej
superérogo -gáre -gávi -gátum 1. wydaję ponad to, oprócz tego
superlúcror -crári -crátus sum 1. (dep.) zyskuję ponadto, zarabiam prócz tego
superscríptio -tiónis 3. nadpis, napis, tytuł
surdus -da -dum głuchy
surgo súrgere surrexi surréctum 3. powstaję, wstaję
suspício -spícere -spéxi -spéctum 3. spoglądam do góry, podejrzywam

suspíro -ráre -rávi -ratum 1. wzdycham
suus sua suum swój, własny

T

taléntum -ti 2. talent, suma pieniężna wysokości około 7000 zł. (u Greków)
tango tángere tétigi tactus 3. dotykam
tanto (przy II. stopniu) o tyle; np. **tanto maior** o tyle większy
tectum -ti 2. dach, dom, mieszkanie
templum -li 2. świątynia
tempus témporis 3. czas; eo témpore w tym czasie
ténebrae -brárum (liczby poj. nie ma) 1. ciemności
tentátor -tóris 3. kusiciel
tento -tare -tavi -tatus 1. próbuję, doświadczam, kuszę
terra terrae 1. ziemia
testimónium -mónii 2. świadectwo
tétigit perf. od tango (dotknął)
thesaúrus -ri 2. skarb
thronus -ni 2. tron
thus thuris 3. (także: *tus*) kadzidło
tibi 3. przyp. od **tu** tobie
tímeo timére tímui 2. boję się, lękam się
tímidus -da -dum bojaźliwy
tollo tóllere sústuli sublátus 3. podnoszę, zabieram, usuwam, biorę
totus tota totum cały (2. przyp. totius, 3. przyp. toti — dla każdego rodzaju)
trado trádere trádidi tráditus 3. wydaję, zdradzam, wręczam, powierzam
tránseo transíre tránsii tránsitum 4. przechodzę, mijam, przemijam
transíbunt futur. I. od transeo
trecénti -tae -ta trzysta
treméndus -da -dum groźny, budzący grozę
tremor -móris 3. drżenie, strach
tres tría trzy, trzej
tricésimus -ma -mum (także: **trigésimus**) trzydziesty
tríduum trídui okres trzech dni
trigínta (nie odmienia się) trzydzieści
trium 2. przyp. od tres - trzech
tu (tui tibi te) ty
tunc wtedy, wówczas
turba -ae 1. orszak, tłum, gromada
turbo -báre -bávi -bátus 1. mieszam, wprawiam w zamieszanie, niepokoję, wichrzę, zakłócam
tus turis (także: *thus*) kadzidło
tuus tua tuum twój
tyránnus -ni 2. władca, tyran
Tyrus Tyri Tyr, portowe i handlowe miasto w Fenicji

U

ubi (przysł.) gdzie, (spójnik) gdy, skoro
unctio -tiónis 3. namaszczenie, pomazanie
unde skąd, z czego
unguéntum -ti 2. maść olejki
univérsus -sa -sum wszystek, cały, ogólny
unus una unum jeden

usque ciągle, bez przerwy; **usque ad** aż do

ut z indic.: jak, gdy; z con. praes. lub imperf.: aby, ażeby

utérque útraque utrúmque każdy z dwóch, obaj, jeden i drugi

V

vado vádere vasi vasum 3. idę, udaję się

valde bardzo, mocno

váleo valére válui jestem zdrów, jestem mocny, mam znaczenie, siłę

vanus vana vanum daremny, próżny; **in vanum** nadarmo, napróżno

várius vária várium rozmaity, różny

vel albo

velum veli 2. zasłona

velut tak — jak, jak na przykład

venio venire veni ventum 4. przychodzę, przybywam, idę, uchodzę

ventúrus -ra -rum partic. fut. od **venio**: mający przyjść, ten, co przyjdzie, przyszły

verax verácis rzetelny, prawdomowny, prawdziwy

verbum -bi 2. słowo

vere prawdziwie, rzeczywiście, słusznie, zaprawdę

véritas -tátis 3. prawda, prawdziwość

vero zaś, lecz, ale, naprawdę, natomiast

verus -ra -rum prawdziwy

vester vestra vestrum wasz

vestio vestire -tívi -títum 4. odziewam, okrywam

via viae 1. droga, ścieżka

vídeo vidére vidi visum 2. widzę

vidétur mihi zdaje mi się

vígilo -láre -lávi -latum 1. czuwam, nie śpię

vínculum -li 2. węzeł, więzienie (w znaczeniu: więzienie — jest zwykle pluralis: **víncula -lorum**)

vinum vini 2. wino

vir viri 2. mąż, mężczyzna

virgo vírginis 3. dziewica panna

vis 2. os. praes. od **volo** — chcesz

viso illo (abl. abs.) po jego zobaczeniu, zobaczywszy go, na jego widok (zob. video)

vita vitae 1. życie, żywot

vivo vívere vixi victum 3. żyję

vivus viva vivum żywy

vobis (3. lub 6. przyp. od vos) wam, wami

vobíscum = **cum vobis** z wami

voco vocáre -cávi -cátus 1. wołam, wzywam, przyzywam, zapraszam

volo velle vólui chcę

vos wy (4. przyp. was)

vox vocis 3. głos

vúlnero -ráre -rávi -rátum 1. ranię

vulnus vúlneris 3. rana

vult (3. os. praes. od volo) on chce

II. CZĘŚĆ GRAMATYCZNA.

O. A. M. D. G.

KIOSK

KA

W TARNOWIE

PLAC KATEDRALNY L. 6.

wysyła:

Ks. W. Orzech, **„Śpiew kościelny a szkoła"**

odbitka z miesięcznika: „Muzyka w szkole" — Katowice 1930 r. *Cena 0·80 zł.*

Podaje zasady, według których należy organizować śpiew młodzieży szkolnej.

„Życzymy sobie i autorowi, abyśmy taki obraz młodzieży śpiewającej jak najprędzej w kraju naszym ujrzeli".

(Miesięcznik „Hosanna")

J. Orzech, **„Missa Laudate Dominum"**

do zbiorowego śpiewu na 1 głos. Towarzyszenie organowe 3 zł. Głos 0·30 zł.

(Cena zniżona).

Mszy tej mogą się nauczyć ze samego słuchania i śpiewu bez znajomości nut wszyscy.

Ks. W. Orzech, **„Prawa lotu ptaków odkryte"**

z 6 rycinami.

Tarnów 1936. *Cena 0·70 zł.*

Niewielka ta książeczka podaje w streszczeniu odkryte przez autora prawa i zasady lotu w przyrodzie, wskazujące na liczne możliwości nowych konstrukcyj lotniczych o większym bezpieczeństwie, uwagi o locie bezsilnikowym i t. p.

Dochód na akcję popierania śpiewu liturgicznego.